Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș

Luceafărul

Teologie pentru azi

București

2014

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș

Luceafărul

Comentariu literar

Teologie pentru azi
București
2014

Se dedică soțului meu,
Părintele Dorin

În Eminescu,
„spiritualitatea românească își găsea Poetul”.

Rosa del Conte[1]

[1] *Eminescu sau despre Absolut*, ediția a II-a, îngrijire, traducere și prefață de Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, postfață de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediția românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 285.

Preliminarii...

Într-o încercare de caracterizare a ceea ce el numește *epoca lui Asachi și Eliade*, Paul Zarifopol susținea că, din punct de vedere *estetic*, este de preferat lectura *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei sau a *Țiganiadei* lui Ioan Budai-Deleanu decât a majorității producțiilor poetice ale erei prepașoptiste și pașoptiste.

Astfel, în opinia sa,

> „Simțul nostru literar actual ne face să gustăm unele versuri din *Psaltirea* lui Dosoftei nu numai în savoarea lor de trecut depărtat; ci găsim în ele și o frumusețe directă: *arhaismul lor e în acord cu sentimentul nostru viu al trecutului* (s. n.).
>
> Din contră: poezia de la sfârșitul veacului XVIII și începutul veacului trecut, de la Văcărești prin Cârlova și Hrisoverghi, până la Asachi și Eliade Rădulescu, ne insuflă, în definitiv, o atitudine dezaprobatoare.
>
> Pentru gustul cititorului de astăzi, acele încercări poetice sunt valori mai mult sau mai puțin *degradate*, și nu *simplu învechite*.
>
> În mare parte, acea poezie ne apare, cum atât de exact spune d. profesor Densusianu despre Văcărești – ca poezie *lăutărească*. În adevăr, pentru noi acea literatură a căzut în bună parte la nivel suburban. În ea noi *nu*

aflăm parfum de arhaism, ci *aer de semi-cultură* (s. n.)”[2].

Zarifopol e atât de vehement[3], încât susține că Eminescu a greșit atunci când a elogiat această perioadă, în *Epigonii*, numind-o *veac de aur*, când sintagma s-ar potrivi, de fapt, *epocii lui Dosoftei*:

„Eminescu – [tocmai] *Eminescu*, conducătorul frumoasei limbi vechi românești – așează, cu un procedeu regretabil sumar, tot scrisul din vremea lui Alecsandri și

---

[2] Paul Zarifopol, *Pentru arta literară*, ediție îngrijită, note, bibliografie și studiu introductiv de Al. Săndulescu, Ed. Minerva, București, 1971, p. 78.

A se vedea toată pledoaria sa între p. 78-88 ale cărții citate supra.

[3] Zarifopol e încă și mai categoric decât Ș. Cioculescu, atunci când afirmă că nu putem „a vorbi hotărât de un *romantism* român. Românii care căutau a face poezie în anii 30 până la 40 luau ce găseau pe piața literară franceză. Romantică era poezia aceasta franceză la ea acasă, în București și în Iași ea nu era *romantică*, era [doar] poezia nouă din Apus, poezia pe care tinerii români aveau a o pune împotriva poeziei de imitație neogreacă. Romantism nu puteam avea, pentru că nu avusesem clasicism”, *cf.* Idem, p. 99.

Opinia noastră este aceea că, *adaptând* până la urmă ideile romantismului apusean la realitatea și sensibilitatea românească, pașoptiștii sau măcar unii dintre ei, au reușit să creeze o *mișcare* care se poate numi *romantism românesc*, ale cărei trăsături particulare sunt date tocmai de imposibilitatea de identificare a scriitorilor noștri cu realitățile Apusului.

Însă acest lucru nu exclude justețea observațiilor lui Zarifopol: în mare, *romantismul* pașoptist a debutat la noi ca o încercare de a schimba *o imitație* cu o *altă imitație*, înlocuind, adică, influența fanariotă cu cea franceză. De aici *diletantismul* scriitoricesc al epocii (pre)pașoptiste, remarcat chiar de poetul Gr. Alexandrescu și acuzat de același Zarifopol.

În veacul acesta există însă și tendințe, *personale* sau *ocazionale* ale poeților, spre adâncimi valorice, care merită reținute. Am încercat și noi să le punem în evidență, în cartea noastră: http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

> Bolintineanu în *„veacul de aur al scripturilor române”*, pe când **e doar de prima evidență că, pentru Eminescu**, ca și pentru acei dintre noi câți iubesc trecutul fără rezervă, ***„veacul de aur al scripturilor române”* îl umplu atât de frumos Dosoftei, Costin și Neculcea** (s. n.)”[4].

Ceea ce este *de prima evidență* pentru Zarifopol (cum fusese și pentru Eminescu) a fost și este încă *de neacceptat* pentru mulți: anume că *„veacul de aur al scripturilor române”* îl constituie *epoca literară* a lui Dosoftei, Miron Costin și Ioan Neculce. În ceea ce privește *eroarea* lui Eminescu din *Epigonii*, un răspuns a fost oferit deja de Mircea Scarlat:

> „La *adevărata epocă de aur* a poeziei române vechi (Dosoftei, Miron Costin) nu se fac referiri în *Epigonii*! [Pentru că] elogiile din acest poem sunt adresate unor autori care, în intenția lui Eminescu, ar fi oferit exemple de poezie *naivă*, în sensul schillerian al termenului [...].
>
> Nucleul poemului îl constituie a doua lui parte, cea inaugurală fiind creată din necesități de *strategie* literară, ca o contrapondere iluzorie pentru prezentul detestat”[5].

În afară de aceste argumente, cred că nu trebuie să pierdem din vedere nici *când* a scris Eminescu acest poem și *pentru ce fel de public*. De

---

[4] Paul Zarifopol, *Pentru arta literară*, op. cit., p. 105.

[5] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1984, p. 40.

altfel, poetul și-a publicat întotdeauna producțiile literare fiind conștient de gradul de înțelegere și acceptare al publicului receptor, fie că vorbim de cel *larg*, fie de cel *critic* de la *Junimea*.

Pe de altă parte, chiar Eminescu numește epoca veche *veac de aur*, în *Scrisoarea III*:

„De-așa vremi se-nvredniciră ***cronicarii și rapsozii****;/ Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și Irozii.../ În* ***izvoadele bătrâne*** *pe eroi mai pot să caut; /.../ O eroi! Care-n trecutul de măriri vă adumbriseți,/ Ați ajuns acum de modă de vă scot din* ***letopiseți****,/ Și cu voi drapându-și nula, vă citează toți nerozii,/ Mestecând* ***veacul de aur*** *în noroiul greu al prozii. /.../ Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de* ***cronici****;/ Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici”*[6].

Și ne întoarcem la convingerea lui Paul Zarifopol, care, asemenea lui Eminescu, credea că *„veacul de aur al scripturilor române* îl umplu atât de frumos Dosoftei, Costin și Neculcea”. Și prin aceasta este un caz rar de exeget român din secolul trecut, între cei situați pe linia *estetismului*, care a recunoscut, astfel, că literatura română *veche* nu reprezintă o falie *disparată* de literatura română modernă, ci o *epocă primă*, de *aur*, a acestei literaturi.

Eminescu era cât se poate de conștient de această realitate și el nu a considerat niciodată că poezia neoanacreontină și pașoptistă reprezintă singura *moștenire literară* pe care i-au lăsat-o înaintașii, ci s-a întors întotdeauna către literatura *veche* ca spre un izvor nesecat de *limbă* și de *viziune poetică* pentru creațiile sale.

---

[6] M. Eminescu, *Opere I*, ed. Perpessicius, p. 149.

Însă acest lucru, chiar dacă a fost cunoscut de contemporani, *a trecut treptat în uitare*, după moartea sa, iar la nivel exegetic a fost mai degrabă *ocultat*.

Dosarul receptării critice a acestor *influențe* din partea *literaturii noastre vechi* l-am prezentat integral într-o carte recentă[7]. Doresc să reamintesc acum doar *momentele* sale principale.

Pe la începutul secolului al XX-lea, la foarte scurtă vreme după ce Maiorescu *donase*, în sfârșit, *manuscrisele/ caietele* lui Eminescu Academiei Române (în 1902, după semnale de alarmă și somații în presă), Ilarie Chendi scria:

> „Eminescu a căutat să întrupeze în poezia sa toate elementele cari ar putea alcătui o poezie artistică națională și a recurs la toate izvoarele din cari trebuie să pornească poezia oricărui popor. Din manuscrisele lui se poate vedea ***cu câtă dragoste a cetit și studiat vechea literatură românească***.
>
> [Chendi sesiza, înaintea lui G. Călinescu, câteva manuscrise românești din care Eminescu a copiat în caietele sale, reproducând, de asemenea, și câteva aprecieri manuscrise ale poetului din care se înțelege cu prisosință admirația sa față de perioada veche, vorbește despre *proiectele dramatice* ale poetului, rămase nefinalizate, sau despre „planuri de epopee” etc.] [...]
>
> Un alt mediu prin care Eminescu ajunge în atingere cu sufletul poporului român este

---

[7] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Editura Universității din București, 2013, 550 p.

> *studiul istoriei naționale. El citea cronicile și documentele istorice,* și în citirea lor se călăuzea de aceleași principii de literatură națională cari se ridică în jurul continuității. În genere, istoria în ochii lui era poezie ea însăși, cea mai înaltă poezie. [...]
>
> Astfel Eminescu era *singurul poet care, din proprie intuiție, cunoștea întreg neamul românesc, singurul care s-a însuflețit de poezia și istoria noastră întreagă*; el a visat o glorie unitară și o *cultură unitară* pentru toți românii [...]
>
> Devotamentul acesta cucernic pentru *trecutul văzut în culorile vieții străbune și ale poeziei* era în parte și o urmare psihologică a lipsei de conștiință națională în neamul nostru de pretutindeni pe timpul activității lui Eminescu”[8].

O altă *atenționare*, în același sens, îi aparține lui Nicolae Iorga, aproape trei decenii mai târziu. Într-o vreme dominată de junimiști, spune el, când nu se acorda „un preț extraordinar *vechii noastre literaturi* din cărțile bisericești și din manuscriptele scoase din uz”, Eminescu

> „a avut *curajul, el singur din toată generația,* să iubească aceste însemnări, aceste *zapise și hrisoave* [mult mai mult decât atât], și să se găsească *fericit în mijlocul lor*. [...]
>
> El însă s-a coborât în *adâncimea* acestei vechi literaturi și *a trăit în fiecare carte*;

---

[8] Ilarie Chendi, *Eminescu și vremea sa*, Ed. Viitorul Românesc, București, 1999, p. 21-22, 25, 27.

fiecare rând din ele i-a zis ceva. Și vă asigur pe dumneavoastră, cărora împrejurările vieții nu v-au îngăduit să vă duceți des la aceste *izvoare de lumină adevărată*, că *nu este pagină* din vechile noastre manuscripte și tipărituri și nu este bucată care să nu fie *o adevărată lecție* de limbă pentru graiul de astăzi. Limba aceasta nu era limba nelucrată a maselor populare, ci era, dimpotrivă, o limbă înfățișând sinteza dintre graiul popular și vechea literatură grecească, și este mult mai ușor să traduci pentru un foileton un roman francez la modă decât să preferi ceea ce *gândirea creștină a avut de la început mai adânc și mai subtil*. Și călugării de la 1700 erau niște *mari alcătuitori ai scrisului românesc*, după ce în românește se putuse traduce, înainte de 1650, Herodot.

Această literatură a cunoscut-o Eminescu, toată, înaintea lui Gaster și înaintea lui Hașdeu. El s-a cufundat în această limbă – i-a descoperit toate tainele – : a fost astfel *ucenicul râvnitor al tuturor scriitorilor pe care ni i-au lăsat veacurile* cu mai puțin noroc decât al nostru”[9].

În celebrul său studiu din 1934, *Opera lui Mihai Eminescu*, G. Călinescu a inventariat *sursele* poetului, între care și pe cele românești vechi. Le-a enumerat doar, repartizându-le la capitolul *Filologie* și neacordându-le o importanță deosebită în elaborarea operei romantice eminesciene.

---

[9] Nicolae Iorga, *Eminescu. El, generația lui și generația noastră*, Ed. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1929, p. 10-11. Sublinierile ne aparțin.

În 1955, Alexandru Elian a scos la lumină manuscrisele vechi care i-au aparținut lui Eminescu, depozitate la Academia Română[10]. Titu Maiorescu le dăruise Academiei Române în 1904 (doi ani mai târziu după *caietele Eminescu*), *ocultând* proveniența lor, prin declarația că ar fi aparținut tatălui său[11].

Toate aceste *avertismente* și *descoperiri* nu au găsit însă decât *foarte târziu* un ecou în critica literară. Abia în 1962, Rosa del Conte a elaborat un studiu amplu dedicat lui Eminescu (publicat inițial în italiană, la Milano), în care a luat în discuție și relația poetului cu tradiția sa literară veche, cu spiritualitatea patristică și cu literatura și cultura ortodoxă/ bizantină. Nu s-a putut extinde, însă, la *analize literare* concludente, care să dovedească, în mod irefutabil, faptul că *expresia* și *viziunea* literaturii și a spiritualității vechi românești și-au pus o amprentă decisivă asupra operei eminesciene.

Studiul lui Del Conte reprezintă însă o *cotitură* în eminescologie, nu numai pentru că a făcut *legătura* cu tradiția spirituală și literară românească și bizantin-ortodoxă, căreia exegeza românească îi întoarce inexplicabil spatele, ci și pentru că *a susținut*, totodată, că Eminescu este un

---

[10] Al. Elian, *Eminescu și vechiul scris românesc*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, I, 1955, p. 129-160, reluat în: Alexandru Elian, *Bizanțul, Biserica și cultura românească. Studii și articole de istorie*, ediție îngrijită de Pr. Prof. Dr. Vasile V. Muntean, Ed. Trinitas, Iași, 2003, p. 347-378. Vom cita din ediția a doua.

[11] Nu *faptul în sine*, acela că a deținut aceste cărți vechi și nici chiar acela că le cerceta îndeaproape (Călinescu a putut ușor repartiza acest lucru interesului strict *filologic*) constituie aspectul *absolut esențial* pentru înțelegerea gândirii eminesciene – pentru că Eminescu a avut și a citit enorm de multe cărți. Dar nu *proporția* lor în biblioteca *flotantă* a poetului este singura importantă, ci mai degrabă descoperirea unei *amprente fundamentale* a cugetării tradiționale asupra sa.

mare și original poet al epocii romantice, care *îmbogățește* „patrimoniul nostru spiritual [european] și acela al omenirii”[12] prin opera lui, și că este un *poet al Absolutului*, a cărui cugetare, de o profunzime impresionantă, a fost *insuficient relevată* de critica din țara lui.

Mircea Eliade, elogiind studiul Rosei del Conte, afirma:

> „Criticii români au subliniat influența tradiției autohtone asupra concepțiilor politice și literare ale lui Eminescu – *dar nu și-au închipuit că temeiul imaginației și al speculațiilor teoretice l-ar fi putut împrumuta din universul spiritualității arhaice românești* (s. n.)”[13].

În recenzia pe care o făcea Emil Turdeanu, aflat și el în exil, acesta nota:

> „autoarea dă operei lui Eminescu o dimensiune în veacuri pe care n-a avut-o până acum, și o așază în cadrul *spiritualității bizantino-ortodoxe*, comunicată poetului fie de textele vechi românești, fie de tradiția orală a poporului. [...]
>
> *„Mai presus de toate [...] un însetat de Absolut”*: teza aceasta esențială a cărții d-rei Del Conte alungă în umbră toate interpretările idilice sau revoluționare ale operei lui Eminescu, toate minorele apropieri cu *poeții lunii*, ai *lacurilor*, ai *pădurilor de fag*, etc., precum și toate concluziile *materialiste*

---

[12] Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 26.
[13] *Cf.* Idem, p. 466.

> scoase din exploatarea *ad libitum* a explozivului *Împărat și proletar*”[14].

În urma ei, în România, doar Zoe Dumitrescu-Bușulenga a mai făcut apropieri de gândirea spirituală tradițională, însă fără incursiuni propriu-zise în *tradiția literară română veche* și fără să o amintească pe Del Conte, ci (după afirmațiile sale) urmărind numai traseul *teoretic* sugerat de eseurile lui Lucian Blaga și de studiile de istoria religiilor ale lui Mircea Eliade.

În principalul său studiu despre opera poetului, *Eminescu – cultură și creație*, din 1976, Bușulenga face mai mult trimiteri la *arhetipuri*. Operează însă decriptări de text care pot fi, în bună măsură, interpretate în avantajul celor care susțin atașamentul față de tradiție al lui Eminescu.

Din păcate, Rosa del Conte nu a avut posibilitatea să facă *realmente* un studiu comparativ, între opera lui Eminescu și literatura noastră veche, bazându-se mai mult pe *intuiție* și pe concluzii extrase din *fapte*, nu dintr-un comentariu literar exhaustiv.

Tocmai această sarcină extrem de dificilă (Paul Cernovodeanu considera că o analiză a interesului manifestat de Eminescu „pentru literatura veche românească *în ansamblul ei*” este o „sarcină evident dificilă și de o reală complexitate”[15]) ne-am asumat-o, beneficiind și de apelul pe care, cu câțiva ani în urmă, l-a făcut Mihai

---

[14] Emil Turdeanu, Laetitia Turdeanu-Cartojan, *Studii și articole literare*, postfață și note complementare de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1995, p. 215.

[15] Paul Cernovodeanu, *Eminescu și cronografele românești*, în *Caietele Mihai Eminescu*, vol. II, 1974, p. 55.

Moraru pentru reluarea cercetărilor în această direcție[16].

Am plecat deci de la premisa că Eminescu poate fi comentat și înțeles mult mai bine dacă nu se mai deviază *sursologic* pe teritorii literare și filosofice *cât mai îndepărtate* și dacă Eminescu este integrat în contextul *ideal* și *ideatic* al romantismului *major/ High Romanticism* (primul romantism) și al exigențelor lui, între care fundamentală era *întoarcerea* la operele și la spiritualitatea și viziunea Evului Mediu.

Între 2010-2013 am elaborat, așadar, un nou studiu[17], care a apărut la Editura Universității din București, fiind intitulat: *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară* (550 p.). Aveam, din fericire, în expediția exegetică foarte dificilă pe care ne-am asumat-o, *experiența fundamentală* a unor studii anterioare despre Eminescu, concretizate într-un volum[18].

Aveam, de asemenea, și experiența altor cercetări elaborate despre poezia română, editate tot la nivel online (primele patru volume din

---

[16] Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 197-211.

[17] L-am scris, de fapt, în decursul unui an, începând cu octombrie 2010, după care, până la momentul publicării sale (august 2013) – întârziat din motive independente de mine – am fost ocupată cu alte studii și activități și nu am mai făcut decât unele adăugiri, rectificări sau retușuri.

[18] A se vedea: *Epilog la lumea veche I. 2*,

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/04/epilog-la-lumea-veche-i-2/.

De fapt, volumul acesta reunea articole pe care le-am publicat pe platforma noastră online începând din ianuarie 2007 (adică de la începutul funcționării platformei noastre online). A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/category/literatura-romana-din-perspectiva-ortodoxa/eminescu-si-ortodoxia/.

Epilog la lumea veche, într-o primă ediție, apărute între 2010 și 2012, și altele) la care se adăuga – nu în ultimul rând – un capitol din teza noastră doctorală[19] în care am remarcat apropierile care se pot face între viziunea poetică eminesciană și cea a Sfântului Antim Ivireanul – *primul*, de altfel, în care am întreprins o *cercetare extinsă comparativă* menită să învedereze relația poetului cu literatura română veche.

Am demonstrat, deci, în cartea amintită (*Eminescu și literatura română veche*), că literatura română veche și tradiția spirituală românească au constituit *surse* și *factori* absolut esențiali în configurarea operei eminesciene.

Cartea prezintă rezultatele unui studiu comparativ foarte dificil, care și-a propus să analizeze opera lui Mihail Eminescu, pe de o parte, și *tradiția literară română veche*, pe de altă parte; la aceasta s-a adăugat investigarea unor surse fundamentale ale *literaturii patristice*, precum și o bibliografie generală cuprinzătoare, însumând exegeza eminesciană, studii de literatură veche și alte cărți care ne-au fost necesare în elaborarea demonstrației noastre.

Studiul nostru a urmărit, în mod esențial, să evidențieze faptul că Mihail Eminescu era nu doar un *excelent cunoscător* al textelor vechi – fapt recunoscut de mai multă vreme – dar, mai cu seamă, că literatura română veche a constituit pentru Eminescu un *material fundamental*, din punct de vedere *tematic* și *vizionar*, pentru

---

[19] *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*, Teologie pentru azi, București, 2010, http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

realizarea operei sale romantice, datorită căreia putem vorbi de un *romantism românesc*, depășindu-se faza debutului pașoptist, timid și nesigur, al literaturii noastre *moderne*.

Eminescu – ajutat și de un context romantic favorabil construirii unei *literaturi naționale*, care avea între exigențe valorificarea operelor Evului Mediu, a istoriei naționale și a literaturii populare –, și-a creat opera desfășurând în același timp o muncă imensă pentru descoperirea și cunoașterea tipăriturilor și a manuscriselor românești vechi: renumitele *tomuri* vechi și grele de pe care el cu adevărat *ștergea colbul* și pe care le lua cu sine oriunde se ducea, în la fel de renumita *ladă*, pe care au făcut-o celebră descrierile din nuvele (*Sărmanul Dionis* și *Geniu pustiu*).

Datorită lui Eminescu, literatura română are *o mare figură romantică* în panteonul personalităților *europene* de acest fel. Și, totodată, el este cel care a trasat calea de urmat pentru literatura română modernă de mai târziu (care ar merita numele de *post-eminescianism*, cum propunea Ioana Bot), lucru recunoscut de primii poeți *moderni* ai secolului XX[20], cât și de toți marii poeți ai epocii interbelice și postbelice, care *i-au venerat* memoria. Fără el, acest drum ar fi fost mult mai *greu de intuit*.

Nu e vorba de a aduce neapărat *elogii*, ci de a recunoaște un adevăr cât se poate de *obiectiv*...

Studiul de față e menit, așadar, să completeze și să ducă mai departe cercetările noastre anterioare.

---

[20] A se vedea cartea noastră: *Trei poeți și-un început de secol*, Teologie pentru azi, București, 2014, http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/.

Luceafărul

Am mai comentat, parțial, semnificațiile *Luceafărului*, cu alte ocazii, în cărțile noastre. Dorim acum să urmărim, pas cu pas, modul în care s-a reflectat influența literaturii românești tradiționale (zisă *veche*) în acest poem-capodoperă al lui Eminescu[21].

Vrem să demonstrăm cât de mult – fapt care se vede chiar la o evaluare neexhaustivă –, s-a impregnat Eminescu de lecturile repetate și atente din ceea ce formează tezaurul de scrieri și traduceri românești ale veacurilor XVI-XVIII.

Vom relua, uneori, semnificații pe care le-am înțeles și formulat anterior, cu intenția de a le unifica într-o perspectivă *integratoare* asupra *Luceafărului*.

Tematic, poemul e înrudit cu *Strigoii* (adaptare eminesciană a unui motiv romantic de largă răspândire), *Floare albastră*, *Scrisoarea IV*, *Scrisoarea V*, *În vremi demult trecute/ Povestea magului…*, *Sarmis* și *Gemenii*. Dar și cu nuvelele *Sărmanul Dionis*, *Geniu pustiu* și *Cezara*.

El dezbate, sub această formă alegorică, o problemă *de prim ordin* pentru Eminescu și anume ezitarea lui între a se dedica complet și definitiv *iubirii* sau *ascezei studioase*.

Începutul poemului e *familiar*, printr-o formulă de basm – reminiscență a basmului original *Fata din grădina de aur*, cules de Kunisch,

---

[21] Acest comentariu l-am publicat inițial online, pe platforma noastră, pe episoade, începând din data de 9 noiembrie 2014. A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/tag/luceafarul/.

din care poetul a *derivat* mai întâi un poem cu titlul omonim[22].

Eminescu nu a urmărit, însă, să creeze o *stare de familiaritate* cititorului, ci să *înalțe* ex abrupto situația la nivelul *sublimului*.

În basmul românesc cules de Richard Kunisch, fata de împărat e o adevărată *icoană a Frumuseții* și este, totodată, *izvor de viață/ sănătate*. Sursa *teologică* a concepției este evidentă.

O asemenea frumusețe, care să producă și *restaurarea* spirituală a celor care o vedeau[23], nu știu dacă are *echivalent* între poveștile noastre populare.

Eminescu a receptat însă *neașteptat de ortodox* această relatare. El a recunoscut (dovedind nu doar cunoașterea, ci intimizarea sa profundă cu *conținutul* cărților vechi studiate) că un asemenea *portret* nu se cuvine decât *icoanei Maicii Domnului*.

De aceea, *elucidează* un fragment din basm, *concentrându-l* în doar câteva versuri și mai ales, la modul apoteotic, în *comparația* frumuseții tinerei fete de împărat cu cea *a Fecioarei*:

A fost odată ca-n povești,
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărătești,
O prea frumoasă fată.

---

[22] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/Fata-n_grădina_de_aur.

[23] „Un împărat puternic avea o fată atât de frumoasă că, de când era copilă, veneau să o vază oameni din apropiere și din depărtări. Și cine avea vreo durere era ușurat, cine era bolnav se însănătoșea, privind la fata cea frumoasă. Cu cât creștea, se făcea tot mai drăgălașe, tot mai încântătoare și vestea ei se răspândea în toate țările", *cf.* D. Caracostea, *Două basme necunoscute din izvoarele lui Eminescu*, Ed. Librăriei Socec & Co., București, 1926, p. 13.

Și era una la părinți
Și mândră-n toate cele,
Cum e Fecioara între sfinți
Și luna între stele.

S-a spus adesea că, în *Luceafărul*, Eminescu a recurs la *mutații stilistice* esențiale. Într-adevăr, a renunțat la pletora de tropi a tinereții sale poetice și a tins spre *esențe*, spre punerea în valoare a *cuvântului* și spre concentrarea imaginilor în linii fundamentale.

Simplitatea cuvintelor și a liniilor ne-ar putea determina să afirmăm că poetul a tins spre *brâncușianism* mai înainte de Brâncuși.

Nu s-a observat prea bine, însă, *în ce sens* s-au petrecut aceste mutații stilistice.

Spuneam, nu de mult, despre poezia Sfântului Dosoftei, că

> „Mai înainte de a fi creat *viziuni poetice*, Dosoftei are *simțul cuvântului*, el descinde poezia *din cuvânt*.
>
> Pentru că și lumea a fost creată *cu cuvântul*...”[24].

---

[24] Și continuam: „*Poezia*, la scara poemului, cu viziuni ebluisante, alegorii și metafore, pornește de la descoperirea *cuvântului poetic*, a cuvântului care are *orizont fanic*, un atom care închide în sine, la rândul lui, o lume de semnificații și percepții. Cuvintele sunt așadar, la el, așezate unele lângă altele ca *nestematele/ podoabele* care formează universul. El le-a scrutat etimologia și le-a cântărit *greutatea*, așezându-le în versuri după *preț* și *strălucire*.

Scenele cosmice au căpătat poeticitate prin *punerea în abis* a semnificațiilor, astfel încât *urzirea de stele* și *undirea de valuri* să nu aibă sfârșit. Taina și frumusețea lor stă tocmai în faptul că au *zare*, dar și *dincolo de zare*.

Însă aceasta este o caracteristică a *Scripturii*, în care cuvintele însele sunt *mări abisale*. A te apleca *asupra* cuvântului înseamnă a

Eminescu pare a *înainta* spre aprofundarea acestui fenomen, pe care l-a sesizat neîndoielnic, în psalmii dosofteieni versificați.

Ne întoarcem la *portretul* sau la *icoana* fetei. Ea este *„din rude mari împărătești”*, expresie care pare să continue formularea proprie *basmului*. Eminescu și-ar fi putut-o însuși, însă, chiar de la Dosoftei, la care am întâlnit-o în *Viețile Sfinților*:

Acestuia era moșiia Chi[p]rul [Cipru].
Apoi pustiia.
Și lăsând aceasta ș-aceaia,
are moșiie ceriul.
Că lăsând strălucoarea rudei sale,
că ***era din rudâ mare***,
și unul din cei mai mare
și mai vestiț[i] ***a-mpăratului***,
și mearsâ la nontrul pustiiei...[25].

Înaintea lui Eminescu, Asachi a reținut de la Dosoftei și a folosit în poezie termenul *lucoare* cu sensul său etimologic de *notorietate/ faimă* (pe lângă cel de *lumină*), precum acesta mai sus: *„strălucoarea rudei”* (însemnând faima/ slava neamului său).

Cele două strofe introductive ale *Luceafărului* se referă la *noblețea* și *frumusețea* fetei, cea de-a doua subliniind caracterul ei de *unicat*: nu numai

---

cădea într-o *genune* de gânduri și semnificații”, *cf.* Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. I, *Dosoftei*, Teologie pentru azi, București, 2013, p. 205,

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

[25] [Sfântul] Dosoftei, *Viața și petreacerea Svinților*, B. A. R., CRV 73, f. 262[v], din *Viața Sfântului Marchian*, 18 ianuarie.

că este *„una la părinți”*, dar este și de-o frumusețe care întrece închipuirea: *„Cum e Fecioara între sfinți/ Și luna între stele”*.

Deși, din punct de vedere sintactic, ar părea că sunt *două comparații*, de fapt, este *una singură*. Pentru că *Fecioara* este strălucitoare *între Sfinți*, în Împărăția lui Dumnezeu, ca *luna între stele*.

Sfinții „sunt pre lângă Hristos ca niște stele, carii iau lumina lor de la acest Soare al dreptății”[26].

La Eminescu: *„Din limpedea nălțime pe-alocuri se disface/* ***O stea, apoi iar una****; pe ape diafane/ Își limpezesc în tremur pe rând a lor* ***icoane****”* (*Sarmis*).

Comparația pleacă de la I Cor. 15, 41: „Alta e mărirea soarelui, și alta e mărirea lunii și alta e mărirea stelelor, pentru că stea de stea osebire are întru mărire” (*Biblia 1688*). Și dacă fiecare Sfânt e o stea care are strălucirea sa pe catapeteasma Cerului, Maica Domnului este ca *luna între stele*, pentru că

strălucește mai vârtos
decât celelalte lumini ale ceriului.
Aleasă iaste și ***frumoasă ca luna***[27],
pentru că, cu lumina sfințeniei stinge
celelalte stele
și pentru marea și minunata strălucire
de toate șireagurile stelelor
celor de taină
se cinstește, ca o Împărăteasă[28].

---

[26] [Sfântul] Antim Ivireanul, *Opere*, Ed. Minerva, București, 1972, p. 10.

[27] *Cf.* Cânt. cânt 6, 10: καλὴ ὡς σελήνη (LXX)/ pulchra ut luna (VUL 6, 9).

[28] [Sfântul] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 19.

Am făcut și în teza noastră doctorală apropierea între *metafora* lunii la Eminescu și la Antim Ivireanul[29].

În comentariile lui Ilie Miniat, luna are mai des conotații negative (se deosebește în mod evident de Sfântul Antim, la acest capitol). Am putea reține doar frumusețea Evei, în Rai, după ce a fost zidită de Dumnezeu, pe care Miniat o reprezintă astfel: „această sfântă soție zidită, lumina *ca soarele și luna* între cêle neveștejite frumuseți ale Raiului”[30].

Comparația *a migrat*, din sfera cărților bisericești, atât în literatura cultă, la Cantemir (candelele din templu „ca soare lumina și ***ca luna între*** alte ***stele*** să arăta”[31]), cât și în zona folclorului: D. Murărașu a remarcat următoarele versuri dintr-o poezie populară, transcrisă de Eminescu într-un caiet (ms. 2260): *„Cî eu am fost* ***una la părinți****/ Ca șî* ***luna între sfinți****/ Și le-am fost de mângâieri/ Ca șî* ***luna printre stele****”*[32].

Așa cum se înfățișează ele, versurile poeziei populare ne demonstrează că Eminescu a făcut

---

[29] A se vedea cap. *„Lună tu, stăpân-a mării...”. Puncte de convergență între opera lui Antim Ivireanul și cea a lui Mihai Eminescu. Motive și viziuni comune sau similare*, din teza noastră doctorală: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*, Teologie pentru azi, București, 2010, p. 383-428,

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

[30] Ilie Miniat, *Cazanii (București 1742)*, ediție de Cristina Crețu, cuvânt înainte de Eugen Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, p. 603.

[31] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 131.

[32] M. Eminescu, *Poezii. III*, ediție critică de D. Murărașu, Ed. Minerva, București, 1982, p. 325.

A se vedea și M. Eminescu, *Opere*, VI, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Academiei RPR, București, 1963, p. 175.

apel la folclor cunoscând semnificațiile *metaforelor* din literatura religioasă. În versurile populare, doar câțiva termeni emană conotații religioase, contextul fiind altfel *neclar* sub acest aspect.

Dosoftei și Cantemir, înaintea lui, procedaseră cu același discernământ al *selecției* materialului folcloric.

Cunoscând deci toate implicațiile interpretative, Eminescu ajunge la această formă *concentrată* de exprimare a faptului că tânăra fată de împărat era înzestrată cu virtuți ale frumuseții fizice și spirituale uluitoare: *„Cum e Fecioara între sfinți/ Și luna între stele”.*

Mai aproape de izvorul popular (chiar foarte aproape) sunt versurile dintr-o creație poetică care prelucrează surse folclorice, rămasă în manuscris, și care dezvoltă tema Zburătorului: *„Și e una la părinți,/ Cum e luna printre sfinți,/ Și-ntre fete tinerele/ Ca și luna printre stele”* (*Peste codri sta cetatea*)[33].

Formularea din *Luceafărul* ne demonstrează însă, după cum spuneam, că Eminescu era conștient de *sursa cultă/ ortodoxă* a imaginilor poetice descoperite în poezia populară. O variantă manuscrisă ne stă ca dovadă, fiind foarte explicită în acest sens:

A fost odată ca-n povești
A fost ca niciodată
Din rude bune-mpărătești
Fecioară prea-curată

Și era una la părinți
Și una-n toate cele

---

[33] M. Eminescu, *Opere*, VI, ed. Perpessicius, p. 110.

Cum e Maria între sfinți
Și luna între stele[34].

Strofele următoare ale poemului eminescian urmăresc *intriga erotică*.

După cum am arătat mai sus, poetul și-a însușit, încă din fragedă tinerețe, din cărțile vechi cu conținut filocalic pe care le citise, un *ideal ascetic* căruia a încercat să-i rămână fidel cât mai mult și către care a tins totdeauna, oscilând între dorința unei vieți de familie și cea de a se dedica *cunoașterii* și existenței *ascetico-creative*.

Eminescu însuși a indicat, în poemele sale, acest traiect sentimental și cognitiv, dar până la noi nu a fost luat în seamă.

Acesta este motivul pentru care, în versurile sale, inițierea erotică are loc în contexte care presupun...*fermecarea*, o *alunecare* treptată în *plasa* îndrăgostirii:

Și pas cu pas pe urma ei
Alunecă-n odaie,
Țesând cu recile-i scântei
O mreajă de văpaie.

Ipostaza este cea a unui *păianjen*, care *își țese mreaja*...

O *mreajă de lumină*, dar totuși o mreajă. Sau, mai bine zis: o mreajă de *lumină rece* – pentru că o împletește *„cu recile-i scântei"*.

Văpaia presupune căldura, însă aici focul *patimii* erotice este descris ca fiind o *văpaie rece*.

[34] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 392.

Pentru că patima pare fierbinte, dar îndărătul ei este numai răceală. Pentru că nu o susține iubirea dumnezeiască, singura iubire care e *veșnică*, ci o aprindere care e doar iluzie, care nu are consistență eternă.

De aceea Eminescu construiește acest paradox: *reci scântei* țes *o mreajă de văpaie*. Îi vor urma multe altele în poem...

Situația este aproape identică în *Călin (file din poveste)*. Acolo tânăra fată este aproape *învăluită* cu totul în această *plasă strălucitoare/ scânteietoare* în momentul în care se apropie de ea Călin („*Zburător cu plete negre*"):

Iar de sus pân-în podele *un painjăn* prins de *vrajă*,
A țesut subțire *pânză străvezie ca o mreajă*;
Tremurând ea *licurește* și se pare a se rumpe,
Încărcată de o bură, de un colb de *pietre scumpe*.
După pânza de painjăn doarme fata de-mpărat;
Înecată de lumină...

Este *multă lumină* în această *vrajă*...multă strălucire sau scânteiere ca de pietre prețioase...și totuși Eminescu nu are încredere în acest joc al seducției.

Mereu a fost suspicios față de *mrejele sclipitoare* ale momentului, pentru că întotdeauna ceea ce părea o feerie de fericire s-a terminat în multă suferință.

Și poetul se întorcea mereu la *înțelepciunea dintâi*...

De altfel, imaginea *păianjenului*, în literatura noastră veche, urmând Psaltirii, era simbol al

acestei lumi *degrab trecătoare* și plină de *mreje*: *„A[n]ii ni să trec cu grabă,/ Ca o painjină slabă”* (Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Ps. 89, 35-36)[35]; *„painjini sunt anii și zilele noastre”* (Miron Costin, *Viiața lumii*)[36].

Iar scenariul erotic cuprinde – ca mai totdeauna la Eminescu – și anumite detalii tanatice:

Și când în pat *se-ntinde drept*
Copila să se culce,
I-atinge *mâinile pe piept*,
I-nchide geana dulce;

Gestul fetei de a *„se-ntinde drept”* (expresie veche), cu *„mâinile pe piept”* are în mod evident ceva mortuar în sine, la care se adaugă și *atingerea* Luceafărului pentru *a-i închide ochii*.

Nu vedem, însă, ceva *ocult* în acest lucru. E ca și cum în spatele sclipitoarelor imagini s-ar afla mereu spectrul morții. Pe lângă experiența personală a lui Eminescu, faptul în sine ni se pare un *reflex* al apelului îndelung la *cugetarea la moarte*, înregistrat în tot Răsăritul ortodox și în literatura noastră românească cu prisosință.

Luceafărul își întețește intențiile seductive folosindu-se de *oglindă*, pentru a-și...*înmulți* lumina: *„Și din oglindă luminiș/ Pe trupu-i se revarsă,/ Pe ochii mari, bătând închiși/ Pe fața ei întoarsă /.../ El tremura-n oglindă”*.

---

[35] A se vedea: Dosoftei, *Opere. 1. Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1978.

[36] A se vedea: Miron Costin, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958, p. 322.

Se face un *luminiș* în oglindă. E un fel de *primă întrupare* a Luceafărului, folosindu-se de oglindă ca de un mediu *materializant* și care *dublează* intensitatea razelor sale.

Oglinda este un mediu de adâncire, dar și de propulsie a luminii. Sau *luminișul din oglindă* devine *dublul* terestru al Luceafărului.

Însă fata de-mpărat dorește ca el să aibă o înfățișare reală: să *coboare* și *să pătrundă „-n **casă** și în **gând**”*.

După cum spuneam altădată, în cărțile noastre, *pătrunderea* este în *casa sufletului* și în *gândul minții* – adică în *inimă* și în *minte*[37] –, poetul urmărind, de fapt, în aceste strofe, *treptele* infiltrării patimii în suflet, așa cum le descriu învățăturile isihaste, pe care Eminescu le cunoștea.

Asemenea, și în *Cazania* Sfântului Varlaam se spune:

> „lăcașul sufletului iaste într-înimă [...]. Pentr-aceea Dumnedzău va să aibă pre om cu totul. Și cu *inema*, carea iaste *casă sufletului*”[38]...

Se poate face comparația cu luna *„stăpân-a mării”*, lunecând pe *bolta lumii*, care *„în câte mii de **case** lin **pătruns-a**i prin ferești,/ Câte frunți pline de **gânduri**, gânditoare le privești!”* (*Scrisoarea I*).

---

[37] A se vedea teza noastră doctorală: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 390-391, 395-396,

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

[38] Sfântul Ierarh Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Carte românească de învățătură*, vol. II, textul, ediție îngrijită și glosar de Stela Toma, prefață și studiu de Dan Zamfirescu, Ed. Roza Vânturilor, București, 2011, p. 254.

Diferența esențială constă în faptul că *luna* pătrunde *în casă și în gând* cu *„lumina ta fecioară”*, în timp ce Luceafărul are aici o lumină *pătimașă*, rece – într-o variantă manuscrisă, Părintele îl mustră pe Luceafăr pentru că: *„Din noaptea vergină tu chemi/ Voința fără sațiu”*[39].

Iar fereastra sufletului și gândul minții se pot *deschide* fie spre lumină curată și sfântă, fie spre *sclipirile* tentațiilor.

Am prezentat până acum perspectiva Luceafărului, modul în care el se îndrăgostește și se apropie de fata de împărat închisă în *negrul castel* de lângă mare – *negru* indică nu culoarea castelului, ci *un spectru* de culori, bătând spre *întunecat*, provocat de lumina lunii *difuzată* prin întunericul nopții pe zidurile castelului/ cetății.

În conceperea acestei imagini, pe lângă literatura romantică, luăm în calcul și posibila contemplare, de către poet, a ruinelor unor cetăți medievale românești, precum cetatea Neamțului, care este impunătoare, chiar dacă nu se află lângă mare, dar care, după unele litografii, poate corespunde imaginii *castelului* eminescian[40]:

Tânăra face *pasul* spre a contempla cele de dincolo de lumea sa:

---

[39] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 414.
[40] A se vedea: http://cetateaneamtului.ro/. Sau: http://ro.wikipedia.org/wiki/Cetatea_Neam%C8%9B.

Din umbra falnicelor *bolți*
Ea *pasul* și-l îndreaptă
Lângă fereastră, unde-n colț
Luceafărul așteaptă.

Privea *în zare* cum pe mări
Răsare și străluce,
Pe *mișcătoarele cărări*
Corăbii *negre* duce.

Spuneam altădată[41] că versurile *„Pe mișcătoarele cărări/ Corăbii negre duce”* ni se par a fi *un ecou* al binecunoscutelor versuri dosofteiene: *„Preste luciu de genune/ Trec corăbii cu minune”* (Ps. 103, 109-110).

Castelul are *falnice bolți*, dar ele sunt o *umbră* pe lângă *bolta cerului*.

Așa cum lumea e o *umbră* față de măreția Creatorului ei: *„O, Adonai! al cărui gând e lumea/ Și pentru care toate sunt de față, /…/ Deși te-adoră stele, mări în spume,/ Un univers cu vocea îndrăzneață,/ Toate ce-au fost, ce sunt, ce-ți nasc în cale/ N-ajung nici* ***umbra*** *măreției tale. /…/ Ce-i omul /…/ ? O undă e, având a undei fire,/ Și în nimicuri zilele-și dișterne./ Pământul dă tărie nălucirei,/ Și* ***umbra****-i drumul gliei ce s-așterne/ Sub pasul lui…Căci lutul în el crește,/ Lutul îl naște, lutul îl primește”* (*Fata-n grădina de aur*).

Lumea pământească, cu toți locuitorii ei, sunt o *umbră* și *vis/ nălucire* pe lângă cea cerească, așa cum precizează *Scriptura* („umbră iaste pre

---

[41] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. I, *Dosoftei*, op. cit., p. 180, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

pământ viața noastră": Iov 8, 9, *Biblia 1688*), dar și toate cărțile de cult ortodoxe și o mulțime de alte cărți vechi, pe care Eminescu le-a cercetat cu nesaț.

„Și oamenii toți – pământ și cenușă" (Înț. Sir. 17, 26, *Biblia 1688*): „pământ ești și în pământ vei mearge" (Fac. 3, 19, *Biblia 1688*) – sau, cum zice Eminescu, *„lutul îl naște, lutul îl primește"*.

De aceea, fata se mută *„din umbra falnicelor bolți"* ale *negrului* castel, făcând *pasul* esențial spre *a privi „în zare"*.

Și *zarea* aceasta este copleșitoare...

Castelul este un punct *indistinct*, din perspectivă cosmică, fiind *negru* tocmai pentru că este unul din multe altele, fără să prezinte un interes deosebit – situație similară celei din *Scrisoarea I*: *„**Câte** țărmuri înflorite, **ce** palate și cetăți,/ Străbătute de-al tău farmec ție singură-ți arăți!"*.

Din cer, Luceafărul nu vede decât un oarecare *castel negru*, însă în el este o tânără *unică*: *„una la părinți"*, *„cum e Fecioara între sfinți/ Și luna între stele"*.

Și fata dovedește că are aptitudini aparte, prin felul în care părăsește *falnice bolți* ale *umbrei* pământești pentru a contempla *„în zare cum pe mări/ Răsare și străluce* [Luceafărul]*,/ Pe mișcătoarele cărări/ Corăbii negre duce"*.

Perspectiva ei se înrudește cu a Luceafărului, pentru că și ea vede *„corăbii negre"* orientându-se după Luceafăr, dar fără importanță pentru ea.

Ar fi putut, precum negustorul ipotetic sau paradigmatic din *Scrisoarea I*, să gândească *„socotind cât aur marea poartă-n negrele-i corăbii"*. Dar n-a interesat-o *aurul* din *negrele corăbii*, după cum

nici Luceafărul n-a remarcat splendoarea castelului.

Cei doi *se văd* doar *unul pe altul*.

Fata de împărat nu caută *valoarea bogățiilor lumii*, ci e atrasă de *zarea* pe care Luceafărul *o face să fie*. Căci, dacă se văd *mișcătoare cărări* de ape și siluetele corăbiilor, aceasta este pentru că Luceafărul *strălucește* și...*dă zare* acestei lumi plutitoare.

Și credem că sugestia acestui tip de contemplație Eminescu a primit-o de la Dosoftei: *„De la Tine zua luminează,/ Și noaptea cu stelele* ***dă rază****./ Tu ai tocmit* ***luna de dă zare****"* (Ps. 73, 65-67); *„Făcut-au* [Dumnezeu] *lumini mare,/ De* ***dau raze și zare*** */.../ Preste nopț[i] au pus lună/ Cu stelele-mpreună"* (Ps. 135, 25-26, 33-34).

Când Cătălin o va ispiti cu dragostea lui, tânăra își va aminti de Luceafăr în același fel:

Dar un luceafăr, răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării;

Pentru că el este cel care *„în zare /.../ Răsare și strălucе"*. *Corăbiile*, ca și *castelul*, sunt elemente de decor neesențiale. Ceea ce o atrage pe fată în tot acest tablou este *nemărginirea*.

Singurătatea mării indică *singularitatea* imensității ei și poate chiar *unicitatea* Luceafărului care *strălucе* și face ca marea să aibă contur și conștiință a singurătății.

Conștiința se naște în prezența *luminii*: *„Iată lacul. Luna plină,/ Poleindu-l, îl străbate;/ El, aprins*

de-a ei lumină,/ Simte-a lui singurătate” (*Lasă-ți lumea ta uitată*).

Lumea capătă *contur* și *conștiință de sine* în psalmii Sfântului Dosoftei, atunci când Dumnezeu face să strălucească peste ea luna și stelele care *deschid orizontul*. Privirea spre „zariștea cosmică” a românului, despre care vorbea Lucian Blaga, este o atitudine psalmică/ biblică, pe care a pus-o în relief *poetul* Dosoftei[42].

---

[42] A se vedea comentariul nostru anterior: „În Ps. 73 descoperim o nouă *poetizare* a puterii creatoare a lui Dumnezeu. Ne oprim aici pentru că peisajul central îl constituie un tablou astral, care ne revelează noi valențe profunde ale frumuseții cosmice. Este *unic* chiar și în *Psaltirea pre versuri* și ne extindem la el pentru că ne oferă o *poezie* cu semnificații complementare pentru ceea ce am arătat puțin mai devreme. Iată versurile la care ne referim:

De la Tine z[i]ua luminează,
Și noaptea cu stele dă rază.
Tu ai tocmit *luna* de *dă zare*,
Și soarelui i-ai dat de răsare.
(Ps. 73, 65-68)

E o imagine *luminoasă* a cosmosului, în care *întuneric* nu încape. Dar echivalența expresivă pe care a găsit-o Dosoftei pentru a exprima *strălucirea* lunii noaptea este absolut genială. În această *imagine poetică* aproape că se poate concentra toată poezia și filosofia lui Eminescu și Blaga. Tot *vagul* simbolului simbolist și *clar-obscurul* nopților eminesciene, toată *ferestruirea* lunii ca *irizare* a ochiului luminii veșnice spre pământ, din poezia lui Eminescu, toată poezia lunii care *„mărește și mai tare taina nopții /.../ cu largi fiori de sfânt mister”* (Blaga, *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*) se cuprind aici, se află *in nuce* în acest vers al lui Dosoftei: *„Tu ai tocmit luna de dă zare”*. Luna *„dă zare”* cosmosului reproducând *gestul primordial* al Autorului lumii, acela de a scoate lumina și lumea din întuneric.

El *a tocmit*-o ca să fie o *pleoapă întredeschisă* a minții spre geneza universului. El a *pictat* acest tablou care simbolizează răsăritul luminii intelectuale și spirituale în om, ruperea întunericului, a pânzei neștiinței. Lumina lunii este acel *intermezzo* necesar gândirii înainte de *răsăritul soarelui*, al luminii clare: *„Tu ai tocmit luna de dă zare,/ Și soarelui i-ai dat de răsare”*. Interval care destăinuie *etapele* nașterii lumii, *umplerea* treptată a golului despre

Cărările mării sunt tot o expresie psalmică[43].

care vorbeam și altădată la Dosoftei. Lumea *a răsărit* așa cum *se nasc* stele din întunericul nopții. Lumina lunii *conturează* doar *dimensiunile* creației lui Dumnezeu, ale universului. Ea indică *zarea*, orizonturile întinderii și ale frumuseții cosmice, fără să le dezvăluie în toată lărgimea și *culoarea* lor. *Luna dă zare*: este deschiderea *unui ochi* spre univers și spre cuprinderea lui *fără să-l cuprindă*. Un ochi *genuin*, care vede lumea pentru prima dată și o *pipăie* cu privirea nemaculată de preconcepții, de necredință, de curiozitate științifică sau de orice alt interes.

E o *deschidere* a lumii în a cărei vedere *cazi* fără alte gânduri *indiscrete*, o privire spre-n afară care te adâncește în tine însuți, care e în același timp *mirare* și *cunoaștere* – cum ar spune Nichita Stănescu: *„E o cunoaștere aidoma cunoașterii dintâi, / când lumile-ți încep la căpătâi, /.../ și mâna-ntinsă simte o dimensiune, / și fiece mirare e un nume”* (*Cântec*, din vol. *O viziune a sentimentelor*).

Este deopotrivă, aici, în versul lui Dosoftei, luna eminesciană creatoare de *zări* ale universului și ale gândirii (*Scrisoarea I*: *„Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate /.../ gândirilor dând viață /.../ Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,/ Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!”...*), precum și anticiparea definiției metafizice a *lumii deschise*, pe care a dat-o Blaga, numind-o „zariște cosmică” [Lucian Blaga, *Trilogia culturii. III. Geneza metaforei și sensul culturii*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 15]. Parafrazându-l tot pe Blaga, luna care *dă zare* ne conduce spre *altfel* de orizonturi, unde „ne găsim în zona nepipăitului, a inefabilului” [Idem, *Trilogia culturii. I. Orizont și stil*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 82].

Și parcă spre *a ne asigura* că poeții moderni n-au trecut cu vederea *versul* lui Dosoftei, Coșbuc *eminescianizează* apelând chiar la metafora dosofteiană: *„Cu făclioara, pe-unde treci,/* ***Dai zare*** *negrilor poteci/ În noaptea negrului pustiu”...* (*Moartea lui Fulger*)”.

Comentariul este *cf.* Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. I, *Dosoftei*, op. cit., p. 128-129,

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

[43] A se vedea ceea ce am afirmat altădată: „Expresia *cărările mării* o putea afla însă Eminescu în literatura veche, spre exemplu în Ps. 8, 8-9. *Psaltirea 1577* (Coresi): „Pasărâle ceriului și peștii mărei, ce îmblă *cărările mărei*”. *Psaltirea 1651* (Alba Iulia): „Pasările ceriului și peștii măriei și ce treace *cărările măriei*”. *Biblia 1688*: „Păsările ceriului și peștii mării, cealea ce merg pre *cărările mărilor*”, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2012/05/23/cararile-marii/.

Fata de împărat nu vede doar obiectele de pe suprafața apei *mișcătoare*, ci vede *zarea în adâncime*, care se profilează sub *strălucirea* Luceafărului.

Întâlnirea cu această contemplație naște în ea *conștiința eternității* – a eternității sufletului – dorul de *nemărginire*: *„De dorul lui și inima/ Și sufletu-i* ***se împle****”.*

Umplerea sufletului este analoagă *umplerii* cosmosului de lumină și de viață, din *Psaltirea* lui Dosoftei și din cronografe.

Spuneam, nu demult:

> „Tot la fel de impresionantă și de încărcată de semnificații nebănuite este însă și imaginea *stelelor* care **împlu** *tot seninul lin și gol* [din *Călin Nebunul*]: geneza cosmică se prezintă astfel ca o *umplere* a unui *gol*. Ar putea fi o concepție care să poarte amprenta lui Dosoftei: *A Ta este, Doamne, lumea și pământul,/ Ce* ***le-ai împlut*** *sângur dintâi cu cuvântul* (Ps. 23, 1-2). Sau: *De mila Ta, Doamne,-i plin pământul,/ Ceriurile le-ai fapt* [făcut] *cu Cuvântul./ Și cu Duhul rostului Tău toate/* ***Le-ai împlut*** *de îngeri și de gloate* [mulțimi] (Ps. 32, 13-16)[44].
>
> Radu Dragnea a vorbit despre „o mistică a golului", amintind de „vacuitatea [care] precede în *Scrisoarea I* ivirea punctului de mișcare" și de același spectacol al „umplerii golului" prin care „se populează marele tot"[45]

---

[44] „Eu *umplu* cerul și pământul" (Ier. 23, 24), spune Dumnezeu. În latină, verbul este *impleo* (VUL: „caelum et terram Ego impleo").

[45] Radu Dragnea, *Supunerea la tradiție*, ediție, fișă biobliografică, note, bibliografie analitică și indice de nume de Emil

și care se desfășoară (recapitulativ) înaintea ochilor Luceafărului zburător prin imensitatea cosmică.

Am putea adăuga și fragmentul poetic menționat la cele sesizate de el”[46].

Dorul care *împle* sufletul este după cele *eterne* și *nemărginite*. Pentru că toate cele ale lumii trecătoare, care alunecă *„pe mișcătoarele cărări”* ale vieții, nu pot să *umple* sufletul: *„De-aceea zilele îmi sunt/ Pustii ca niște stepe”*...

Iubirea pentru Luceafărul care *umple* cu lumina sa *orizontul*, coincide cu deșteptarea conștiinței *singurătății* fetei, adică a dorului omenesc după Absolut: „Abis pe abis cheamă în glasul cascadelor Tale” (Ps. 41, 8, *cf*. LXX/ VUL: ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταρρακτῶν Σου/ abyssus ad abyssum invocat in voce cataractarum Tuarum).

Dorul de Luceafăr e sinonim cu dorul de *eternitate*. Însă, în același timp, eternitatea *o sperie*...Dacă Luceafărul o urmărește pe fecioara de împărat cu razele luminii sale în odaie (*„Și pas cu pas pe urma ei/ Alunecă-n odaie,/ Țesând cu recile-i scântei/ O mreajă de văpaie”*) și își amplifică strălucirea *în oglindă*, totuși, distanța între ei este prea mare, atât de mare încât *convorbirea* lor nu poate avea loc decât în *somn* și în *vis*: *„Iar ea, vorbind cu el în somn”*...

Pintea, prefață de Mircea Popa, Ed. Echinocțiu, Cluj-Napoca, 1998, p. 225.

[46] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Editura Universității din București, 2013, p. 265-266.

A se vedea, pe aceeași temă, și ceea ce am spus aici:

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/11/08/conotatiile-umplerii-ca-gest-duhovnicesc/.

Mențiunea aceasta urmează o specificație care apare adesea în hagiografii: *vederile* care depășesc cele obișnuite ale vieții se produc fie prin *răpire extatică*, fie într-un *vis revelator*.

În critica noastră literară s-a vorbit mai mult despre *regimul oniric* care ar sugera *imposibilitatea relației*.

Însă Eminescu nu vorbește despre *imposibilitate*, ci de *refuzul* uneia din părți de a face sacrificii asemănătoare celor de care este în stare cealaltă: *„Știe oare ea că poate ca să-ți dea o lume-ntreagă,/ C-aruncîndu-se în valuri și cercând să te-nțeleagă/* ***Ar împlea****-a ta adâncime cu luceferi luminoși?”* (*Scrisoarea V*).

Ea nu vrea să se *arunce în valuri*...de aceea face el pasul acesta: *„Și s-arunca fulgerător,/ Se cufunda în mare”*.

Caracterul acesta *„fulgerător”* al deplasării Luceafărului îi este specific, căci mai târziu va călători printre miriadele de stele părând *„un fulger nentrerupt”*. Scena e plină de semnificații și o vom comenta la momentul potrivit.

Acum însă are loc prim *apariție* a Luceafărului, sub o formă anume, în fața ochilor fiicei de-mpărat:

Și *apa unde-au fost căzut*
În cercuri se rotește,
Și din adânc necunoscut
Un mândru tânăr crește.

Ușor el trece ca pe prag
Pe marginea ferestei...

„El trece ca pe prag/ Pe marginea ferestei”, pentru că și mai înainte stătea *în colțul ferestrei: „Ea pasul și-l îndreaptă/ Lângă fereastră, unde-n colț/ Luceafărul așteaptă”*.

Fereastra este *pragul* dintre cele două lumi: celestă și terestră.

„Au fost căzut” e o formă verbală specifică limbii române vechi.

Însă trebuie să reținem că poetul ne înfățișează această întâmplare ca pe o *cădere* a Luceafărului. Aluziile simbolice prefațează ceea ce îi va spune Părintele mai târziu.

Și ne întoarcem inevitabil la acel *„s-arunca fulgerător”* al Luceafărului. *Fulgerul* ne trimite, neîndoielnic, la semnificații biblice, pentru că Mântuitorul le-a spus ucenicilor Săi: „Am văzut pe satana *ca un fulger* căzând din cer” (Lc. 10, 18, *Biblia 1988*)[47]. Iar în *Psaltire* ni se spune:

> „Eu am zis: *Dumnezei sunteți și toți fii ai Celui Preaînalt*. Dar voi ca niște oameni muriți și ca unul din căpetenii cădeți” (Ps. 81, 6-7, *Biblia 1988*)[48].

Fără îndoială că Eminescu a reflectat îndelung asupra acestor versete. Iar versurile sale sugerează, așa cum spuneam, o *cădere* a Luceafărului, fără ca prin aceasta să identificăm, așa cum au făcut-o alții, pe Luceafăr cu Satana.

Nimic din poemul eminescian nu ne poate conduce la concluzia unei asemenea *identități*.

Vorbim de o *cădere*, nu de *damnare veșnică*.

---

[47] *Biblia 1688*: „Văzuiu pre satana, ca un fulger den ceriu căzând”.

[48] Idem: „Eu ziș: *Dumnezăi sânteț[i] și fiii Celui de Sus toți*. Și voi ca niște oameni muriți și ca unul den boiari cădeți”.

Ceea ce ne comunică versurile este că *orice păcat* își are prototipul în *căderea dintâi*, a lui Lucifer, iar Luceafărul eminescian reiterează această *cădere* ca oricine altcineva care părăsește, chiar și numai temporar, ascultarea de Dumnezeu.

Iar *„apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rotește”*, după cum și muzica de sfere *„se naște din rotire și cădere”* (*Scrisoarea V*). Pentru că viața universului presupune *parcurs* și *moarte* ca și a oamenilor, în concepția lui Eminescu...iar Luceafărul, *căzând*, se apropie de *moarte*.

Ceea ce își dorește el este o *apropiere* de lumea muritoare, de lumea în care și cea mai sublimă muzică, a sferelor, se naște din *legile* pe care Dumnezeu le-a pus universului, adică din același exercițiu al repetiției ființării și extincției:

> „Lumină și a patra zi. Începu [Dumnezeu] a pod[o]bi ceriul cu stéle și cu lucéferi, cu soarele și cu luna, *de se întrec una cu alta, întru lauda Cui le-au fapt* [făcut] și să cunoască oamenii vremile a[n]ilor.
>
> Puse pre Cron [Chronos/ Saturn] mai sus, al doile Zevs [Jupiter] și al treile Aris [Marte], al patrul[ea] Soarele, de luminează lumiei, al cincile Afrodit [Venus], al șasele Ermia [Hermes/ Mercur], și Luna mai jos, *și îmblă nepărăsit, după zisa lui Dumnezeu*, careaș în rândul ei”[49].

Din aceeași concepție ortodoxă a tras și Cantemir următoarea concluzie:

---

[49] Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică de G. Mihăilă, Ed. Minerva, 1989, p. 100.

„Soarele, luna ceriul și alalte trupuri [corpuri] cerești toate, *din-ceput* nepărăsit și cu mare răpegiune aleargă. [...] Aședară, *toate lucrurile firești*, cu una și singură a soarelui paradigmă, precum să cade, a să înțelege să pot. [...] Ziditoriul [...], o dată numai poruncind, din veci și pănă în veci *zidirea ca o slujnică după poruncă nepărăsit aleargă*"[50].

Muzica sferelor se naște din *rotirea și căderea planetelor*, pentru că *„Sori se sting și cad în caos mari sisteme planetare"* (*Memento mori*) – nu e vorba de sfârșitul lumii, ci de evenimente cosmice.

Și dacă *„apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rotește"* este pentru că Luceafărul încearcă să experieze el însuși *nașterea* și *moartea*: *„Da, mă voi naște din păcat,/ Primind o altă lege;/ Cu vecinicia sunt legat,/ Ci voi să mă dezlege"*[51].

În alt poem, înfățișa astfel *căderea* apelor: *„Vezi isvoare zdrumicate peste pietre licurind;/ Ele trec cu harnici unde și suspină-n flori molatic,/ Când* ***coboară****-n ropot dulce din tăpșanul prăvălatic,/ Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace,/ În cuibar* ***rotind de ape****, peste care luna zace"* (*Călin (file din poveste)*).

Aici, *rotirea apelor* face parte dintr-un peisaj care indică geneza lumii, după cum corect a observat Bușulenga – „apele care se rotesc ca un cuibar devin apele începutului lumii"[52]. Pentru că,

---

[50] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 326-327.

[51] Am comentat aceste versuri aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2008/03/22/eminescu-si-ortodoxia-influente-crestine-in-luceafarul-ix/.

[52] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, Ed. Eminescu, București, 1976, p. 89.

așa după cum am arătat altădată[53] (fapt pe care Bușulenga nu l-a remarcat), imaginea poetică a *lunii* stând pe *cuibarul* rotitor de ape este prelucrată după *Hexaemeronul* Sfântului Vasile cel Mare.

Rotirea înseamnă, pentru Eminescu, circularitatea mișcării, mișcarea orbitală, mecanică, sau *repetiția* ciclică pe care o considera specifică lucrurilor fără rațiune, care execută comandamentele unei legi universale.

Generațiile umane sunt și ele *„muști de-o zi”*[54] care *„ne-nvârtim”* (*Scrisoarea I*), dacă nu se ridică mai presus de înțelesurile slabe ale acestei lumi.

Rosa del Conte remarca, în opera lui Eminescu, frecvența unor termeni poetici

> „precum *vrajă*, care indică tocmai fascinația, magia, *paingăn*, pânză de păianjen, urzeală inconsistentă și care totuși îl prinde pe om în firele deșertăciunii și părerii, așa cum păienjenișul capturează musca; iar dintre verbe ***a roi***, care sugerează tocmai ideea unui flux care se risipește fărâmițându-se”[55].

Ne amintim, desigur, cum *„colonii de lumi pierdute/ Vin din sure văi de chaos /…/ în roiuri luminoase”* (*Scrisoarea I*).

---

[53] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/2007/03/15/doar-un-vers-din-eminescu/.

[54] Cred că Eminescu folosește cuvântul *muști* cu sensul din limba veche, care nu avea mulți termeni pentru a face deosebirea între insecte. Aici cred că se referă la acea specie de *fluturi* care trăiesc doar o singură zi.

[55] Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, ediția a 2-a, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 326.

În cazul Luceafărului, *„apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rotește”* pentru că el încearcă să *ia ființă* asemenea celor trecătoare ale lumii. El, *„Hyperion ce din genuni* [din ape]/ *Răsai c-o-ntreagă lume”*.

Așadar,

Ușor el trece ca pe prag
Pe marginea ferestei
Și ține-n mână *un toiag*
Încununat cu trestii.

Părea un tânăr *voievod*
Cu păr de aur moale,
Un *vânăt giulgi* se-ncheie nod
Pe umerele goale.

Iar *umbra* feței străvezii
E *albă* ca de ceară –
Un mort frumos cu ochii vii
Ce scânteie-n afară.

Fata îl numește *înger* (într-o variantă a poemului era *geniu*[56]), îl vede ca un *înger* – *„O, ești frumos, cum numa-n vis/ Un înger se arată”* – și în același timp ca pe un *mort*: *„Lucești fără de viață,/ Căci eu sunt vie, tu ești mort,/ Și ochiul tău mă-ngheață”*.

Cea de-a doua *întrupare* a Luceafărului (care este de asemenea *aparentă*, în vis) pare să-i modifice *profilul*:

---

[56] *„O ești frumos cum numa-n vis/ Un geniu se arată”*, *cf.* M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 395.

Cum el din cer o auzi,
Se stinse cu durere,
Iar *ceru-ncepe a roti*
În locul unde piere;

În aer rumene văpăi
Se-ntind pe lumea-ntreagă,
Și *din a chaosului văi*
Un mândru chip se-ncheagă;

Pe negre vițele-i de păr
Coroana-i arde pare,
Venea plutind în adevăr
Scăldat în foc de soare.

Din *negru giulgi* se desfășor
Marmoreele brațe,
El vine trist și gânditor
Și *palid* e la față;

Dar ochii mari și minunați
Lucesc adânc *himeric*,
Ca două patimi fără saț
Și pline de-ntuneric.

În esență, el rămâne același, numai felul în care *își culege ființa*[57] este diferit, pentru a se arăta fiicei de împărat.

De data aceasta, ei i se pare a fi un *demon* (*„O, ești frumos cum numa-n vis/ Un demon se arată”*), însă nici această ipostază nu o poate con-

---

[57] *Cf.* Idem, p. 396: *„El sta din aer și văpăi/ Ființa s-o culeagă/ Coboar-a chaosului văi/ Și umple lumea-ntreagă”.*

vinge să-l urmeze, fiind cutremurată de diferența *de esență* dintre ei.

Versurile *„Iar ceru-ncepe a roti/ În locul unde piere;/…/ Și din a chaosului văi/ Un mândru chip se-ncheagă”* sunt în raport de simetrie cu cele pe care le-am comentat mai sus: *„Și apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rotește,/ Și din adânc necunoscut/ Un mândru tânăr crește”.*

Diferența este că acum nu *apa*, ci *cerul se rotește*, iar el vine *„din a chaosului văi”*, precum acele *„colonii de lumi pierdute* [care]/ *Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute”* (*Scrisoarea I*).

*„Un mândru chip **se-ncheagă**”*: Eminescu utilizează verbul *a (se) închega* cu sensul creaționist de *a (se) plăsmui*, cu care l-a folosit Dosoftei în psalmii versificați: *„Din maică-mea din mătrice/ **M-ai închegat**, și Ț-voi zâce/ Cântare nepărăsâtă”* (Ps. 70, 19-21); *„Tu **ai închegat** marea-n vârtute/ Când o ai despărțit cu vânt iute”* (Ps. 73, 47-48); Dumnezeu *„**au închegat** pământul/ Dintr-apă cu cuvântul”* (Ps. 135, 21-22).

Însă această *închegare* a Luceafărului nu este reală, pentru că numai Dumnezeu-Creatorul poate să *închege* în acest fel, iar El nu este de acord cu intenția acestuia.

Niciuna din aceste *transformări* nu reprezintă *întrupări* adevărate ale Luceafărului, ci modalități de *reprezentare* ale persoanei sale într-un fel în care să fie *relevante* pentru tânăra fată, pentru ca ea să îi înțeleagă măreția ființei.

Luceafărul încearcă să spună ceva *esențial* despre el însuși, deși el, cu adevărat, nu se află în niciuna dintre cele două *apariții*, care sunt două moduri de percepere a personalității sale. De

aceea, ele pot să pară, în același timp *asemănătoare* și *contrare*.

Au existat multe controverse în exegeza noastră pe marginea acestor *metamorfoze* ale Luceafărului.

Rezumând istoria comentariilor, reținem că personajul a fost considerat a fi, în principal, fie un înger/ Arhanghel (Radu Dragnea), fie un demon/ Satană (Tudor Vianu, Iulian Jura), fie o simplă *alegorie*, care nu are, în fapt, mare legătură nici cu îngerii, nici cu demonii (G. Călinescu, D. Murărașu). Iar

> „D. Caracostea [...], comentând faptul că Radu Dragnea vedea în Luceafăr un *înger*, iar Tudor Vianu un *demon*, afirmă că nu este de acord cu niciuna dintre cele două *decriptări*, pentru că în personalitatea Luceafărului se observă «alături de o înaltă idealizare, coexistența patimii *fără saț și plină de-ntunerec*.
>
> Dar tocmai această coexistență mă împiedică să văd numai cealaltă latură, cea demonică. Pe cât este de nesățioasă patima, pe atât este de inalienabil felul înalt [al Luceafărului]» [D. Caracostea, *Creativitatea eminesciană*, Ed. Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 87-88, 94]”[58].

În opinia noastră, cele două înfățișări pe care le îmbracă Hyperion reprezintă, indiscutabil, *alegorii* care privesc condiția *geniului*, însă veșmintele alegorice ale celor două *întruchipări*

---

[58] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 158, n. 534.

sunt menite să ne lămurească tocmai perspectiva eminesciană asupra condiției omului de geniu, sau, mai bine zis, asupra *condiției sale*. Pentru că Eminescu vorbea despre propria *persoană* și *personalitate*.

Și remarcăm preocuparea sa febrilă, de o viață, de a-și lămuri necunoscutele propriei ființe, de a-și înțelege trăsăturile esențiale și rolul *personalității* sale în istorie și în lume.

Revenind la cele două *apariții* din visul fetei de împărat...denumirea de *voievod*, din prima *transformare*, a ridicat întrebări, deși contextul specifică faptul că e vorba de vederea unui *înger*.

În capitolul al II-lea din *Hronograful den începutul lumii*, intitulat *Cum au cădzut Luceafărul den ceriu*, se spune:

> „A patra dzî când fiace Dumnădzău luminele cele mari și stelele, într-aceasta dzî au cădzut den ceriu Luceafărul, carele <iara mai mare> pre o ceată de îngeri den cetele îngerești, carele s-au mărit dentru sâne și s-au mândrit în cugetul său. <Și au zis> că-ș va pune scaunul său împotriva scaunului <lui> Dumnedzău <să să> privască și el tocma cu Dumnădzău. Dece numai <cât îi vini> acesta gând întru sine, atâta s-au și desfăcut <ceriul și au cădzut> cu toată ceata lui. [...]
>
> Și toți aceia câți au cădzut de în cer <cu acel voevod, făcutu-s-au> diiavoli întunecați. [...] Pentr-aceasta au cădzut acest <**voevod de îngeri** (s. n.) și> s-au făcut diiavol"[59].

---

[59] *Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, vol. I, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Gabriel Ștrempel, studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, Ed. Minerva, București, 1998, p. 5-6.

Dintr-o altă relatare, asemănătoare cu cea de mai sus, Iulian Jura a tras concluzia identității între Luceafărul eminescian și Satana[60].

Dar *voievozi* sunt numiți Arhanghelii (cum a remarcat și Bușulenga) – și orice biserică cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril se mai numește și *Sfinții Voievozi* – iar ceea ce ni se sugerează mai sus e că Satana, pe când era *Luceafăr* (purtător de lumină: ἑωσφόρος în LXX, *lucifer* în VUL, *luceafărul cel ce dimineața răsare* în Biblia 1688, *cf.* Is. 14, 12, fără să fie un nume propriu), era în ceata Arhanghelilor.

Însă fetei i se arată, prima dată, *„un tânăr voievod/ Cu păr de aur moale"*, portret care e asemănător cu cel al Arhanghelului Mihail, din *Cezara*:

> „cu fața de o senină seriozitate întindea Arhanghelul Mihail spada sa de foc în aer.
>
> *Pletele lui blonde* fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite și ochii lui albaștri străluceau pare că de putere și energie. Brațu-i se întindea spre haos...*aripile lungi și albe* păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor lui și dea-

---

Poetul a avut în posesia sa un exemplar manuscris, pe care l-a citit fie din biblioteca familiei, fie l-a achiziționat el însuși, *cf.* Paul Cernovodeanu, *Eminescu și cronografele românești*, în *Caietele Mihai Eminescu*, vol. II, 1974, p. 57-59.

În ce privește *Hronograful den începutul lumii*, având la bază cronograful lui Matei Kigalas, Ștrempel și Cernovodeanu consideră că a fost tradus de Danovici, însă alți cercetători sunt de părere că e o traducere colectivă, la care au participat și Nicolae Milescu și Dosoftei.

A se vedea Mioara Dragomir, *Hronograf den începutul lumii (ms. 3517). Probleme de filologie*, Ed. Trinitas, Iași, 2006.

[60] *Cf.* M. Eminescu, *Poezii III*, ediție de D. Murărașu, op. cit., p. 326-327.

supra frunții se-ncovoia un cerc de stele albastre”[61].

E adevărat că, în literatura noastră veche, Lucifer e numit Luceafăr[62], însă, cum spuneam, credem că Eminescu a apelat la această onomastică *nu* pentru a *se identifica* cu demonul, ci mai degrabă pentru a indica *propria experiență* a căderii – despre care aflăm o mărturie precisă în *Memento mori*, căci propriile gânduri și gândiri, *„Prefăcute-n stele de-aur merg pân’ l-a veciei ușă,/ Dară arse cad din ceruri și-mi ning capul cu cenușă”* – *cenușa pocăinței*, despre care se vorbește în Vechiul Testament.

Eminescu s-a considerat întotdeauna un *geniu* – adică *un fiu* al lui Dumnezeu[63] –, pe de o parte, iar pe de altă parte a simțit în sine dezvoltarea unor tendințe contrarii, pe care a încercat fie să le *armonizeze*, fie să le *separe*, în orice caz, a căutat să le *elucideze*.

A invocat chiar că femeia avea rolul de a desăvârși această elucidare de sine: *„Ea nici poate să-nțeleagă că nu tu o vrei* [ca pe o femeie obișnuită]...*că-n tine/ E un demon ce-nsetează după*

---

[61] *Cf.* Eminescu, *Proză literară*, postfață de Eugen Simion, EPL, București, 1964, p. 82.

[62] A se vedea, spre exemplu, Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 49. Sau aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2009/01/10/luceafarul-in-varianta-sfantului-antim-ivireanul/.

[63] „Geniile sunt acei oameni cărora *Dumnezeu în lume le ține loc de tată/ Și pune pe-a lor frunte gândirea lui bogată* [*În vremi demult trecute/ Povestea magului*...] și, în consecință, poetul se concepe pe sine ca un fiu al lui Dumnezeu, care, după asemănarea Sa, *turma visurilor* [a gândurilor] *mele eu le pasc ca oi de aur*”, *cf.* Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 399.

*dulcile-i lumine,/ C-acel demon plânge, râde, neputând s-auză plânsu-și,/ Că o vrea...****spre-a se-nțelege în sfârșit pe sine însuși*** */.../ Ea nu știe c-acel demon vrea să aibă* ***de model****/ Marmura-i cu ochii negri și cu glas de porumbel”* (*Scrisoarea V*).

Identificarea *temporară* cu un *demon* insurgent sau *aprins de pasiune* nu e ceva neobișnuit pentru poet. Cel mai adesea însă, aceasta presupune mai degrabă o *recunoaștere smerită* decât o *asumare orgolioasă*.

Să ne întoarcem însă la *Luceafărul*[64] și la cele două apariții succesive ale personajului.

Tudor Vianu contestă posibilitatea ca prima *apariție* să fie sub forma unui *înger* (deși contextul

---

[64] În ultimul nostru studiu despre Eminescu, am făcut câteva importante observații. A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 215, 217-218: „există, în elaborarea personalității geniale întruchipate alegoric de *Hyperion-Luceafăr*, combinația între dogma hristologică (indicată inechivoc de sintagmele *„lumină din lumină”* și *„cuvântul meu dentâi”* și sugerând ideea că *geniul* este *un fiu* al lui Dumnezeu) și elemente *demonice* (pornind de la nume, *Luceafăr*, până la imagini cu trimiteri biblice precise, precum: *„părea un fulger ne-ntrerupt/ Rătăcitor”...*).

Personalitatea sa antagonică – reunind extreme de neunit –, hyperionic-luciferică, poetul însuși o recunoaște, numindu-se *fire hibridă* (*„Și eu, fire hibridă – copil făr’ de noroc” (Icoană și privaz)*). [...] Hyperion și Luceafărul, îngerul și demonul/ insurgentul/ rebelul, Sarmis și Brigbel, Dan și Dionis, Ioan și Toma, *umbrele*, *gemenii* sunt însă, în definitiv, fețele/ avatarii unei singure *personalități* complexe, care încearcă să se *clarifice*. Este ușor de constatat, în cazul lor, confuzia dintre angelitate și demonism, între masculin și feminin – *portretele* din nuvele au ceva *androgin* în ele. Dedublarea/hibridizarea reprezintă un element esențial eminescian.

Luceafărul-Hyperion este un personaj *hibrid* – după cum am afirmat –, *angelico-demonic* (Luceafărul reprezintă *demonismul*, iar Hyperion *angelitatea/ serafismul* caracterului său), așa cum sunt și Toma, Ioan sau Ieronim, înzestrați cu frumusețe și sensibilitate *angelice*, dar animați de o revoltă și o indignare *demonice*.

Și, da, Eminescu tinde spre *unitate*, sau, mai bine zis, spre *clarificarea* acestui *hybris*”.

poetic pare a fi inechivoc), pe motiv că acestuia nu-i poate corespunde imaginea unui *mort*:

> „De curând, d-l Dragnea, într-un interesant articol, a susținut că cele două întrupări ale Luceafărului sunt două apariții îngerești[65]. [...] Luceafărul apare în adevăr ca *„un mort frumos cu ochii vii"*.
>
> Un mort [...] poate fi el un înger? El nu poate fi decât un demon"[66].

Mărturisesc că, aici, nu înțeleg logica lui T. Vianu.

E adevărat că icoana ortodoxă a unui Înger nu îl asociază niciodată cu un *mort*, dar, în același timp, nici demonul nu este vreodată *mort*, așa încât concluzia lui Vianu – „prima impresie falsă este corectată de cea de a doua în care se manifestă cu adevărat natura demonică a personajului"[67] – nu poate sta în picioare.

Nu suntem de acord cu această opinie, chiar dacă unora li s-ar părea că *nașterea din ape*, din prima schimbare, este *inferioară* celei din *văi de chaos* ale cerului, din a doua.

Și aceasta pentru că prima are un corelativ de netăgăduit în *portretul* pe care i-l face chiar Părintele ceresc: *„Hyperion ce din genuni* [din ape]/ *Răsai c-o-ntreagă lume"* – după cum am arătat cu alte ocazii, *genune*, în psalmii lui Dosoftei, înseamnă *adânc de ape*.

Iar fata de împărat îl numește *„al valurilor domn"*.

---

[65] R. Dragnea, *Spiritualitatea lui Eminescu*, în *Gândirea*, 1929.

[66] *Tudor Vianu despre Eminescu*, ediție alcătuită și prefață de Vasile Lungu, Ed. Minerva, 2009, p. 84-85.

[67] Idem, p. 85.

Așa încât nu ni se pare că a doua preschimbare a personajului ar fi *mai autentică* decât prima. Dar nici invers...

Vianu asociază imaginea Luceafărului din această primă secvență cu cea a lui Poseidon/ Neptun, considerând că *toiagul încununat cu trestii* este în locul miticului trident și că, mai mult,

> „chiar gândul transformărilor unei ființe suprapământești și nemuritoare este un gând păgân. Revine astfel în poema lui Eminescu imaginea vestitelor *metamorfoze* ale zeilor”[68].

Nu suntem de aceeași părere. Eminescu *subliniază* faptul că aceste metamorfoze se petrec *în visul* fetei de împărat. Iar aparițiile angelice sau demonice *în vis* sunt o coordonată aghiografică ortodoxă lesne de recunoscut.

Nu e vorba, în aceste situații, de metamorfozele specifice mitologiei păgâne. Acolo dorința erotică a zeilor se împlinea fără a cere acordul *partenerelor* de pe pământ și, mai ales, fără a căuta ca ele să fie ridicate deasupra condiției lor muritoare. Vianu s-a grăbit să dea credit unor corelații *elementare* și, mai ales, *aparente*.

În mod cert, Eminescu nu s-a gândit să-i atribuie Luceafărului său un *erotism ieftin/ superficial*, chiar dacă acceptăm că el considera această dragoste ca o *coborâre* sau o *cădere* din treapta sa.

Imaginea Îngerului nu poate fi confundată cu cea a *demonului* din cauză că pare *mort* fetei de-mpărat, și nici cu a lui Poseidon doar pentru că are

---

[68] Idem, p. 86.

„toiag/ Încununat cu trestii”. Dimpotrivă, ies în relief trăsături pe care le-am putea considera mai degrabă *cristice*.

Iar faptul că fata de împărat îl vede ca pe un *mort* se poate explica și altfel.

În poemul *La moartea principelui Știrbey*, descoperim un Înger al morții: *„un înger cu-aripi negre, cu diademă de spini”*.

Diadema de spini e o trimitere evidentă la *coroana de spini* a Mântuitorului, și, la fel, credem că *toiagul de trestii* face aluzie la trestia care I-a fost pusă în mână Domnului (în loc de sceptru împărătesc) și cu care apoi El a fost bătut, înainte de Răstignire.

Atât *trestia*, cât și *spinii* sunt simboluri preluate de poet din scenele batjocoririi Domnului, înainte de moartea Sa, și el le asociază *imaginii angelice* urmând, cel mai probabil, acelor icoane ale Învierii Domnului, în care Îngerii poartă *crucea, cuiele, sulița*, simbolizând toate obiectele cu care El fusese torturat.

Aripile negre ale Îngerului, din versurile eminesciene (*„un înger cu-aripi negre, cu diademă de spini”*), nu sunt aici o sugestie demonică, ci un semn al *doliului*.

Se poate, de asemenea, ca Eminescu să fi reținut din icoanele ortodoxe combinația paradoxală de slavă dumnezeiască și umilință pământească. După cum spuneam, credem că poetul a primit sugestii din iconografie, în care apar *în slavă* Îngerii purtători ai instrumentelor de tortură[69]:

---

[69] Sursa imaginii: http://picturabizantina.blogspot.ro/p/icoane-maica-domnului-cu-pruncul.html.

În *Memento mori*, acest Înger al morții apare ca locuind într-un tărâm paradisiac:

Mergi tu, luntre-a vieții mele, pe-a visării lucii valuri,
Până unde-n ape sfinte se ridică mândre maluri,
Cu dumbrăvi de laur verde și cu lunci de chiparos,
Unde-n ramurile negre o cântare-n veci suspină,
Unde sfinții se preîmblă în lungi haine de lumină,
Unde-i *moartea cu-aripi negre și cu chipul ei frumos*.

Iar din *Geniu pustiu*, aflăm că:

„voi vă imaginați scheletul unui mort și-i ziceți *moarte*. Pentru mine *e un înger drag, cu o cunună de spini, cu fața palidă și cu aripi*

negre. Un înger...îngerul visurilor mele, care are-o fizionomie cunoscută mie”[70].

În cântările ortodoxe, *Îngerul morții* este considerat, uneori, a fi chiar Arhanghelul Mihail[71].

Remarcăm, de asemenea, că, în prima *apariție*, Luceafărul e *îmbrăcat* cu un *„vânăt giulgi”* (în variante manuscrise e *albastru*), iar în cea de-a doua în *„negru giulgi”*. Înfățișarea aceasta *mortuară* nu poate să nu frapeze. Chiar gesturile lui *amoroase*, după cum am văzut mai înainte (*„I-atinge mâinile pe piept,/ I-nchide geana dulce”*), conțineau evidente sugestii tanatice.

În ceea ce privește legătura cu Zburătorul sau cu *strigoiul*, existența interferențelor între teme și motive trebuie studiată cu foarte mult discernământ, pentru fiecare poem în parte, pentru că Eminescu gândește și regândește și aprofundează fiecare problematică de nenumărate ori, plecând de la o situație anterioară dar ajungând, nu de puține ori, la soluții cu totul noi, atât din punct de vedere poetic, cât și *filosofic*.

Vestimentația Luceafărului, îmbrăcarea lui în *„vânăt giulgi”* și în *„negru giulgi”* poate să aibă însă și alte sensuri sau să vizeze alte scopuri, și anume punerea în lumină a *frumuseții* personajului. Ca dovadă, avem versurile din *Icoană și privaz*, în care haina *neagră* și cea *viorie* scot în relief frumusețea *marmoreană* a *copilei*:

De vrei ca toată lumea nebună să o faci,
În catifea, copilă, *în negru* să te-mbraci

---

[70] M. Eminescu, *Opere*, VII, ed. inițiată de Perpessicius, p. 185.

[71] Spre exemplu, în cântarea *De vreme ce eu, păcătosul*. A se vedea: https://www.youtube.com/watch?v=FBR1tSY_3AQ.

Ca marmura de albă cu fața ta răsari,
În bolțile sub frunte lumină ochii mari
Și părul blond în caier și umeri de zăpadă
În negru, gură-dulce, *frumos o să-ți mai șadă!*

De vrei să-mi placi tu mie, auzi? și numai mie,
Atuncea tu îmbracă *mătasă viorie*.
Ea-nvinețește dulce, o umbr-abia ușor,
Un sân curat ca ceara, obrazul zâmbitor
Și-ți dă un aer timid, suferitor, plăpând,
Nemărginit de gingaș, nemărginit de blând.

Întorcându-ne la Luceafăr, deși *giulgiul*, ca element vestimentar, este un element tanatic inechivoc, culorile alese, *vânăt* și *negru*, s-ar putea să nu aibă valoare *sumbră*, ci dimpotrivă, să fie culori *vitale*, care să pună în evidență trăsăturile fizice și spirituale extraordinare ale aceluia, mlădierea unui suflet *luminos* în interiorul unui trup de *marmură albă*.

Pe de altă parte, în cea de a doua *transformare* a Luceafărului, cea în care el pare să ia chipul unui *demon*, după cum am sesizat într-un studiu recent, Eminescu a implicat *trăsăturile* unui Sfânt. Este vroba despre Sfântul Macarie Romanul, a cărui asceză poetul o cunoștea din culegerea de *Vieți de Sfinți* tradusă și tipărită în trei volume de către Sfântul Dosoftei, și dintr-un alt manuscris românesc.

Avem în vedere următoarea strofă:

Pe negre vițele-i de păr
Coroana-i arde pare,
Venea plutind în adevăr
Scăldat în foc de soare.

Iată și ceea ce am afirmat, recent, în legătură cu acest subiect:

> „Ne amintim ce spune hagiografia [în traducerea Sfântului Dosoftei]: «Că ***veniia adevăr*** fericitul Macarie». Iar o altă variantă, reprodusă de Gaster și probabil cunoscută lui Eminescu (dacă nu cumva Gaster o avea de la Eminescu), precizează:
>
>> «am nemerit la o peșteră foarte ciudată [minunată], unde lăcuea Sfântul Macarie, ***luceafărul cel mare***. [...] iar un miros de mir venè spre noi [...], *văzum un păr albu, luându-l vântul în sus* [...] și văzum ***chipul ca de înger*** [luminos] al obrazului [al feței]»[72].
>
> Faptul că «văzum un păr albu, luându-l vântul în sus» corespunde *plutirii* din versul eminescian. Iar «chipul ca de înger» a fost *echivalat* de poet cu o metaforă (izvorâtă cam din aceleași *surse*): «*scăldat în foc de soare*».
>
> Este foarte interesant felul cum Eminescu *a unificat* cele două variante, în privința acestui *portret* consistând dintr-un *complex* de elemente concrete și spirituale, pentru a ajunge la versurile: «*Venea plutind în adevăr/ Scăldat în foc de soare*»”[73].

---

[72] *Cf.* Moses Gaster, *Studii de folclor comparat*, ediție îngrijită, prefață și note de Petre Florea, Ed. Saeculum I. O., București, 2003, p. 226-227.

[73] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Studiu despre „Viața Sfântului Macarie Romanul”*, Teologie pentru azi, București, 2014, p.

Pare aproape inexplicabil felul în care a ajuns Eminescu să *amestece* în portretul unui *„demon”* cu *„mândru chip”* trăsăturile unui mare Sfânt ascet.

Cu certitudine, *demonul* acesta nu seamănă cu demonii din *Anatolida*, poemul lui Heliade, sau cu cei din iconografia ortodoxă, și nici – cu atât mai puțin – cu Satana al lui Milton sau Byron. Încă odată, trebuie să acceptăm faptul că Eminescu, prin complicate operații de gândire, a ajuns la concluzii aparte.

Prezența aici a modelului ascetic al Sfântului Macarie Romanul ne dovedește faptul că, numindu-se *demon*, Eminescu nu înțelegea prin aceasta că este un *analog* al *diavolului damnat pe veci*, ceea ce reprezintă semnificația obișnuită a cuvântului *demon*.

Autointitularea sau autocaracterizarea ca *demon* are legătură nu cu părerea că ar fi un *damnat*, ci este judecata unei conștiințe *drastice*, care își condamnă astfel *aplecarea spre păcat*.

Modelul Sfântului Macarie Romanul este unul cât se poate de *grăitor*. Trăitor în pustie, eremit prin urmare, având alături de sine numai doi lei sălbatici, Sfântul Macarie cunoaște experiența dureroasă a *căderii în păcat*, prin ispitirea demonului cu chip de femeie.

Eminescu a introdus, așadar, acest model eremetic (de isihast care a cedat, la un moment dat, unei *tentații erotice*) în cea de-a doua *preschimbare* a Luceafărului.

Faptul acesta ne demontrază că *demonul* eminescian, ilustrat alegoric, este un personaj care *cedează momentan tentației*, fără ca prin aceasta să

48, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/.

devină un *pierdut pe veci*/ un damnat iremediabil[74].

„Să nu facem cu dinadinsul demoni din luceferi”, îi scria Nicolae Steinhardt lui Ion Negoițescu: „nu, dragă Nego, nu, să nu ne fie până și Eminescu prilej de sminteală manicheistă”[75].

Lucrurile par *de negândit*, în poem, pentru că ne-am obișnuit să considerăm prima întruchipare

---

[74] În cazul avatarilor eminescieni (Dionis, Ioan, Toma, Ieronim), împletirea trăsăturilor angelice cu cele *demonice* presupune fie căderea în patima erotică, fie aprinderea de *indignare*, de *ură* față de nedreptățile lumii. Faptul în sine ne dovedește *intransigența* sa cu păcatele. Pentru că mulți ar considera că *indignarea* sa, chiar și vehementă, nu ar fi un motiv să se considere *demon*.

Învățăturile filocalice spun însă altceva: „multe patimi supără la început sufletul contemplativ [văzător] și cuvântător de Dumnezeu [teolog]. Dar mai mult decât toate, mânia și ura. Iar aceasta o pătimește nu atât pentru dracii care le stârnesc pe acestea, cât din pricina înaintării sale. Pentru că [...] [sufletul,] când începe să se ridice deasupra patimilor, disprețul lucrurilor de aici [pământești] și dragostea de Dumnezeu nu-l mai lasă să sufere a vedea nesocotit [necinstit] ceea ce este drept, nici în sine [și] nici în altul, ci se mânie și se tulbură împotriva făcătorilor de rele, până ce nu vede pe batjocoritorii dreptății că se fac apărătorii ei cu cuget cuvios.

De aceea pe cei nedrepți îi urăște, iar pe cei drepți îi iubește peste măsură. [...] Totuși este cu mult mai bun lucru a plânge nesimțirea celor nedrepți, decât a-i urî. Căci deși aceia sunt vrednici de ură, dar rațiunea nu vrea ca sufletul iubitor de Dumnezeu să fie tulburat de ură. Fiindcă până ce se află ura în suflet, nu luminează în el cunoștința”, *cf. Filocalia*, vol. I, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1946, p. 370-371.

[75] Ștefăniță Regman, *N. Steinhardt către I. Negoițescu: Trei scrisori inedite*, în rev. *Apostrof*, anul XXIV, 2013, nr. 3 (274), *cf.* http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2016.

Părintele Nicolae îi transmitea lui Negoițescu, prin această epistolă, că, mai degrabă decât a-l considera pe Eminescu „sub semnul lui Jakob Boehme, Swedenborg, Paracelsus sau Plotin, al Gnosei sau al astrologiei, *l-aș așeza sub semnul Isihiei, al lui Grigor[i]e Pallama* sau al Paracletului lui Sergiu Bulgacov, *al înduhovnicirii misticei ortodoxe*, izvorând din taina energiilor necreate și din lumina Taborului”.

a Luceafărului *în contradicție* cu cea de-a doua și să credem că poetul a vrut să scoată în evidență *contrastul* dintre cele două reprezentări, ca și cum ar fi intețіonat să opună *pe înger demonului*.

De aceea s-a și pus problema: care dintre ele este *autentică*?

Însă, dacă ne uităm mai bine la aceste strofe, fiecare dintre cele două *portrete* e construit pe ideea de *punere în adâncime* a trăsăturilor personale prin *contraste* puternice (*„tânăr voievod cu păr de aur”*, *„vânăt giulgi”*, *„un mort frumos cu ochii vii”*, *„negre vițele-i de păr”*, *„scăldat în foc de soare”*, *„negru giulgi”* peste brațe *de marmură*/ *„marmoree”*, *„trist și gânditor”*, dar *„palid”* la față, adică *strălucitor*).

Fără îndoială, *îmbinarea* tuturor acestor elemente nu are sens decât dacă le interpretăm ca pe o alegorie complexă. Iar opinia noastră este aceea că pe Eminescu nu l-a interesat să poetizeze nici fragmente din mitologia antică și nici din ereziile gnostice – ca pe alți confrați romantici – ci numai Adevărul: *„Unde voi găsi cuvântul/ Ce exprimă adevărul?”* (*Criticilor mei*); *„E menirea-mi adevărul”* (*De vorbiți mă fac că n-aud*).

A fost un însetat de Adevăr, în relație cu care l-a interesat și *adevărul privitor la sine însuși*, fapte reproduse de el în poezie. Toate aceste alegorii, prin urmare, vizează lămurirea *personalității proprii*, a sinelui său, poetul considerându-se *un fiu/ un ales/ un înțelept* al lui Dumnezeu.

Însă a vrut, totodată, să-și deslușească lui însuși *pornirile contrare* pe care le simțea înfruntându-se în ființa sa. Și a crezut că femeia îl poate ajuta: *„o vrea...spre-a se-nțelege în sfârșit pe sine însuși”* (*Scrisoarea V*).

Formele alegorice se explică numai *parțial* prin epoca romantică și prin influența destul de mare pe care a avut-o apocriful *Cartea lui Enoh* asupra mai multor poeți romantici (Byron, Vigny, Lamartine etc.) – într-o mică măsură și asupra lui Gr. Alexandrescu[76], cel mai probabil intermediată de unul din poeții amintiți – sau prin analogiile (mai mult la nivel teoretic) cu *Hyperion*-ul lui Keats[77] sau al lui Hölderlin[78].

Credem însă că un mare mare rol – neinvestigat în trecut – îl joacă, în această problemă, *cărțile vechi* pe care le-a citit Eminescu din fragedă tinerețe și chiar *experiența personală*, în privința căreia se poate să ne fi avertizat și în versuri:

Când *sufletu-mi noaptea veghea în estaze*,
Vedeam *ca în vis* pe-al meu înger de pază,
Încins cu o haină de umbre și raze,
C-asupră-mi c-un zâmbet aripile-a-ntins;

(*Înger de pază*)

*

[76] Ne referim la o strofă din poezia *Reveria*:

Acolo *în stele* ca-n lumi de lumină,
Sunt suflete, *îngeri*, ce cânt și ador;
Ființi grațioase ce blând se înclină,
Cătându-și în lume tovarășii lor.

[77] A se vedea:
http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperion_(poem).
Sau: http://www.poetryfoundation.org/poem/173738.
[78] Idem:
http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperion_(Hölderlin_novel).

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc d-odinioară;
O, Maică sfântă, pururea Fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.

(*Răsai asupra mea*)

Scrierile filocalice/ isihaste, alături de hagiografii, de vechile cronografe și cronici au constituit primele lecturi în tinerețea poetului. Acestea l-au marcat profund, i-au modelat gândirea și i-au mlădiat simțirea în așa fel încât au format, în ființa lui, un fundament de neșters, chiar și atunci când a ajuns să-și construiască o cultură solidă din literatura și filosofia epocii.

Semnificația părutei *naturi duble* a Luceafărului, așa cum apare *în fiecare* din cele două *ipostaze*, în opinia noastră, se explică prin confruntarea dintre aspirația spre *sfințenie/ înălțime spirituală* și tendința *pătimașă*, care s-a dat în sufletul poetului.

Și tocmai în acest sens se pot înțelege și afirmațiile Luceafărului, cu privire la faptul că s-a născut *din cer și din mare* (prima dată) și, respectiv, *din soare și din noapte* (a doua oară): *„Iar cerul este tatăl meu/ Și mumă-mea e marea. /.../ Și soarele e tatăl meu,/ Iar noaptea-mi este muma"*.

Nenumărate sunt, în literatura noastră veche, paginile care vorbesc despre *marea vieții*[79] și despre *noaptea lumii* sau *noaptea păcatului* – Eminescu însuși are versuri care ne descifrează

[79] Spre exemplu: „*Lumea* aceasta iaste *ca o mare* ce să turbură, întru care niciodată n-au oamenii odihnă, nici liniște", *cf.* Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 158.

aceste semnificații: *„Se mișcă-nfuriată* ***a valurilor lume****...*(*Mureșanu*); *„stele într-****a lumei noapte*** *ard/.../ Căci prin* **noaptea unei lumi** *în bătălie/ Lin lucește-eterna pace*[80]*”* (*Memento mori*). De aceea credem că *marea* și *noaptea* denumesc tendința lui spre cele telurice.

Iar *cerul* și *soarele* reprezintă simboluri dumnezeiești[81], conform acelorași pagini *vechi* despre care am pomenit (l-am citat deja, mai devreme, pe Sfântul Antim: Sfinții „sunt pre lângă *Hristos* ca niște stele, carii iau lumina lor de la acest *Soare al dreptății*”[82].

Iar Eminescu Îl invoca el însuși pe Dumnezeu astfel: *„Tu, ce în câmpii de caos semeni stele – sfânt și mare,/ Din ruinele gândirii-mi, o, răsai, clar ca un soare” (Memento mori)*), și indică dorul de ascensiune spirituală al poetului. Și tot el crează o splendidă metaforă: *„Înserează și apune* ***greul soare****-n văi de mite”* (în același *Memento mori*), pentru a denumi dificultatea cunoașterii adevăratului Dumnezeu în *văile de mituri* ale rătăcirilor omenești.

Dar chiar impresia de *mort*, pe care o recepteză tânăra fată, s-ar putea datora nu atât interferențelor cu mitul Zburătorului/ strigoiului, cât concepției că *patima/ păcatul* aduce *moartea* (*cf*. Rom. 6, 23: „plata păcatului este moartea”).

Niciuna din *ipostazele* pe care le îmbracă Luceafărul nu o conving însă pe fata de împărat să

---

[80] *„Eterna pace”* este subliniată în text de Eminescu. Pentru că această *Eternă pace* este Cea care stăpânea înainte de a fi lumea: *„Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,/ Și în sine împăcată stăpânea eterna pace!...”* (*Scrisoarea I*).

[81] „Soarele luminând peste tot au căutat, și de slava Lui plinu e lucrul Lui” (Înț. lui Is. Sir., 42, 22, *Biblia 1688*).

[82] Antim Ivireanul, *Opere*, Ed. Minerva, București, 1972, p. 10.

îl urmeze, să renunțe la existența ei pământească pentru o viață *în eternitate*, dar despre care nu știa cum este.

Prin urmare, la solicitarea sa, Luceafărul pleacă să ceară Părintelui ceresc *dezlegarea de nemurire* (*„Da, mă voi naște din păcat,/ Primind o altă lege;/ Cu vecinicia sunt legat,/ Ci voi să mă dezlege”*), timp în care fata este curtată de un...*paharnic*: *„Cătălin,/ Viclean copil de casă,/ Ce împle cupele cu vin/ Mesenilor la masă,/ Un paj ce poartă pas cu pas/ A-mpărătesii rochii,/ Băiat din flori și de pripas”*...

Caracterizarea nu e tocmai *favorabilă* acestuia. Cupidon însuși era paj, într-o poezie: *Pajul Cupidon*[83]. Ne putem gândi, astfel, că *rezonanța* numelor *Călin Zburătorul* și *Cătălin* nu este întâmplătoare. Însă aceeași *deghizare* ne întâmpină și în *Scrisoarea V*: *„Ea cu toane, o crăiasă, iar tu tânăr ca un paj”*.

Tânărul *curtezan* o invită în aceeași *plasă amoroasă*, ca odinioară Luceafărul. Cu singura diferență că aceea era o *plasă de raze*...

Acum, *cucerirea* fetei se face în...termeni *cinegetici* – specifici *vânătorii*, adică (ce făcuseră, înaintea lui Eminescu, *fala* poeziei neoanacreontice):

Cum vânătoru-ntinde-n crâng
La păsărele lațul,
Când ți-oi întinde brațul stâng
Să mă cuprinzi cu brațul;

În realitate, asemenea comparații sunt de dată veterotestamentară:

---

[83] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/Pajul_Cupidon...

„Și-l rătăci pre el cu multă voroavă, și cu *lațurile ceale de la buze* scăpătă-l pre el. Și el urmă ei zburându-se, și ca un bou la giunghiare să aduce, și ca un câine la legătură, sau *ca un cerbu cu săgeata rănindu-să la ficat, și să sârguiaște ca pasărea la laț*"… (*Biblia 1688*, Pild. lui Sol. 7, 21-23).

Rolurile sunt inversate, în fragmentul de mai sus, dar nu acesta este aspectul esențial. Rândurile citate aici fac parte dintr-un pasaj puțin mai mare, care ni se pare *ciudat de asemănător* cu o descriere de la începutul romanului *Geniu pustiu*:

„Din când în când treceai pe lângă vro fereastră cu perdelele roșii, unde în semiîntuneric se zărea câte o femeie…Pe ici, pe colea vedeam pe câte-un romanțios ce trecea fluierând sau câte-un om beat, care-ndată ce chiuia răgușit lângă ferestrele prostituțiunii, femeia spoită ce sta în sticlă aprindea un chibrit spre a-și arăta fața sa unsă din gros și sânul său veșted și gol – poate ultimul mijloc de-a sufoca dorinți murdare în piepturi stârpite și pustiite de corupțiune și beție.

Bețivul intra, ***semiîntunericul devenea întuneric*** și ***amurgul gândirilor*** se prefăcea într-o ***miază-noapte de plumb*** când gândeam că și acela se numește *om*, și aceea *femeie*. Trebuie să scuzi, trei sferturi ale lumii e așa, și dintr-al patrulea – Dumnezeul[e], ce puține-s caracterele acelea care merită a se numi *omenești*"[84].

---

[84] *Cf.* Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 103.

Ne-a frapat identitatea de situație (chiar și asemănarea de formulare, pe alocuri) cu *pildele* scripturale (vom cita ediția *Bibliei* din 1988, pentru expresivitatea modernă):

> „Odată stam la fereastra casei mele şi priveam printre gratii, și am zărit printre cei lipsiţi de minte, am văzut un tânăr fără pricepere. El trecea pe uliţă pe lângă colţul casei ei și se îndrepta către locuința ei. ***Era în amurgul serii unei zile, când se lăsa umbra și întunericul nopții***. Și iată o femeie îl întâmpină, având înfăţişare de desfrânată şi cu prefăcătorie în inimă; aprigă și de neținut în frâu, picioarele ei nu se mai odihneau în casă; când în casă, când afară, stând la pândă lângă orice colţ" etc (Pild. lui Sol. 7, 6-12)[85].

Ceasul *amurgului/ înserării* este, atât în *Scriptură*, cât și la Eminescu (în situația de mai sus), o sugestie simbolică pentru *întunecarea minții*.

Revenind la poezie, debusolant este *asentimentul* fetei:

Și-i zise-ncet: – „Încă de mic
Te cunoșteam pe tine,
Și guraliv și de nimic,
Te-ai potrivi cu mine... [...]".

[85] Versiunea ÎPS Bartolomeu Anania e mai aproape de cea a Bibliei 1688, *timpul amăgirii* fiind „seara, pe'ntuneric,/ în liniștea și-n negura nopții" (*Biblia 2001*, Prov. lui Sol. 7, 9) sau „întru întuneric de sară, când liniște de noapte va fi, și neguroasă" (*Biblia 1688*, Pild. lui Sol. 7, 9).

Este de neconceput această *potrivire*, din toate punctele de vedere.

El nu este *de rangul* ei nici în sens *nobiliar* (ea: *„din rude mari împărătești”*; el: *„băiat din flori și de pripas”*), nici în cel al *nobleții gândirilor*, pentru că el este caracterizat ca *„guraliv și de nimic”*.

De altfel, și discuția coboară de la nivelul *metafizic* către un ton intimist cu inflexiuni populare: *„Dar ce frumoasă se făcu/ Și mândră, arz-o focul;/ Ei Cătălin, acu-i acu/ Ca să-ți încerci norocul. /.../«Da' ce vrei, mări Cătălin?/ Ia du-t' de-ți vezi de treabă»”* etc.

Remarcăm, desigur, că ea capătă identitate onomastică, dar care nu este decât *femininul* numelui pe care îl poartă el. *Potrivirea în nimicnicie* a celor doi (*„Și guraliv și de nimic,/ Te-ai potrivi cu mine”*) e marcată, așadar, și la nivel onomastic: Cătălin și Cătălina.

Pajul și paharnicul Cătălin e *„guraliv”* – adică *lăudăros în deșert/ vanitos* –, iar iubirea este pentru el *o încercare a norocului* (*„Ei Cătălin, acu-i acu/ Ca să-ți încerci norocul”*), nu o problemă vitală.

În finalul poemului, și Cătălina îl va invoca pe Luceafăr ca pe *steaua norocului* (*„Cobori în jos, luceafăr blând,/.../ Norocu-mi luminează!”*). Căreia el îi va răspunde: *„Trăind în cercul vostru strâmt/ Norocul vă petrece”*...

Existența *în voia hazardului/ norocului* – temă veche, despre care disertează și Cantemir în *Istoria ieroglifică*[86] – exclude credința în *unicitatea* ființei

[86] A se vedea ceea ce am scris aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2014/09/13/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-dimitrie-cantemir-18/.

și a experienței umane, valorizată pentru fiecare individ în parte.

Fiica de împărat, din *„una la părinți /.../ Cum e Fecioara între sfinți/ Și luna între stele”* devine *pe potriva* celui ce e *„guraliv și de nimic”*. Devine *femininul* unui Cătălin oarecare: o identitate derizorie, contrară *unicității* afirmate la începutul poemului, când ea scruta *nemărginirea* zărilor.

Și recurgem din nou la *Scrisoarea V* (sau *Dalila*, cum s-a numit inițial), care ne lămurește această situație, în absența alegoriei baladești:

Tu cu inima și mintea [genială] poate *ești un paravan*
După care ea atrage vre un *june curtezan*,
Care intră ca actorii cu păsciorul mărunțel,
Lăsând val de mirodenii și de vorbe după el,
O chiorește cu lornionul, butonat cu o garofă,
Operă croitorească și în spirit și în stofă;

Poate că-i convin *tuspatru craii cărților de joc*
Și-n cămara inimioarei i-aranjează la un loc...
Și când dama cochetează cu privirile-i galante,
Împărțind ale ei vorbe între-un crai bătrîn și-un fante,
Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela,
Să confunde-un crai de pică cu un crai de mahala...

Îi va spune și Luceafărul, în final, Cătălinei: *„Ce-ți pasă ție, chip de lut,/ Dac-oi fi eu sau altul?”*.

După ce am aflat identitatea fetei de împărat, urmează să o aflăm și pe a Luceafărului, pe cea *reală*, pentru că el pare a fi doar pentru ea (și pentru lumea terestră) *luceafărul de seară*.

Până atunci, remarcăm versurile unei strofe care impresionează prin *muzica inegalabilă* și sugestiile de adâncime:

Și tainic genele le plec,
Căci mi le împle plânsul
Când ale apei valuri trec
Călătorind spre dânsul;

Mai scrie Eminescu și în altă parte: *„papura mișcă de-al apei cutreier”* (*Diamantul Nordului*), dar acolo *urcă* mai mult spre semnificații filosofice și parcă nu se aude *trecerea valurilor,* unul după altul, *călătorind,* ca în versurile de mai sus.

Aici a surprins poetul, cu adevărat, *muzica valurilor mării*.

Acel *„călătorind”* indică individualitatea fiecărui val, dar și…senzația de *legănare* a undelor. Iar *efectul melodic* e cuceritor, *acompaniat* fiind de aliterații.

Pe de altă parte, asocierea dintre semnificațiile acestei *călătorii de valuri* și *plânsul* care *umple genele* e la fel de subtilă. Corelațiile se stabilesc între *apele mării* și *apele lacrimilor* sau ale *sufletului* – adevărate corespondențe tainice. Ochii/ genele se *împlu* de plâns așa cum marea e *plină* de ape mergătoare.

Ceva asemănător descrie poetul în *Călin (file din poveste)*, chiar și fără prezența mării: *„Toată ziua la fereastră suspinând nu spui nimică,/ Ridicând a tale gene, al tău suflet se ridică;/…/ tu cu ochiul plutitor și-ntunecos”*…

Marea însăși pare o lacrimă imensă sau plânsul fetei izvorăște din adâncul mării sufletului, acolo unde *dorul de nemărginire* nu e cu totul înăbușit de instinctul erotic:

Dar un luceafăr, răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării;

Și tainic genele le plec,
Căci mi le împle plânsul
Când ale apei valuri trec
Călătorind spre dânsul;

Lucește c-un amor nespus,
Durerea să-mi alunge,
Dar se înalță tot mai sus,
Ca să nu-l pot ajunge.

De ce? Pentru că ea transformă *distanța* care o separă de Luceafăr într-un obstacol de netrecut. Acesta însă ar fi gata să renunțe la *nemurirea* care o cutremură.

La Eminescu, peisajele nu sunt niciodată un simplu *decor*, ci au semnificații simbolice și mistice profunde, în care există *corespondențe tainice* între lumea interioară/ spirituală și macrocosmos.

De aceea spun că, în versurile de mai sus, *plânsul* și *marea* își împletesc apele.

După cum, într-un pasaj superb din *Călin...*, pe care l-am comentat altădată, *plânsul* fetei devine paradigma unei *zguduiri* primordiale și totodată a unui hohot universal, care poate *istovi* lumea[87].

Pattern-ul pentru acest tip de *literatură* l-a oferit, nu cu mult timp înainte și, mai ales, cu un

---

[87] A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 264-270.

genial simț al anticipației, Sfântul Antim Ivireanul[88].

Luceafărul, însă, *„S-a rupt din locul lui de sus,/ Pierind mai multe zile”*, în dorința lui de *a-și renega* firea nemuritoare.

Pare că Eminescu se contrazice, pentru că, ceva mai departe, după dialogul Luceafărului cu Părintele său, ni se va spune că:

În locul lui menit din cer
Hyperion se-ntoarse
Și, *ca și-n ziua cea de ieri*,
Lumina și-o revarsă.

Putem înțelege că *pieirea* de mai multe zile a Luceafărului este *insesizabilă*, măsurată în *timp uman*. Pentru că, pentru el, *„căile de mii de ani”* umani sunt *„tot atâta clipe”*.

Luceafărul *piere* atâta timp cât este devorat de pasiunea sa și *se întoarce* când își regăsește *seninătatea luminării*.

Piere „din locul lui de sus” ca Luceafăr și *se întoarce „în locul lui menit din cer”* ca Hyperion...

Zborul cosmic al Luceafărului e, pe de o parte, o *idee* romantică, iar, pe de altă parte, o construcție *originală* a lui Eminescu:

Porni luceafărul. *Creșteau*
În cer a lui aripe,
Și căi de mii de ani treceau
În tot atâtea clipe.

---

[88] A se vedea teza noastră doctorală, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 352-357, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

Un cer de stele dedesubt,
Deasupra-i cer de stele –
Părea un fulger nentrerupt
Rătăcitor prin ele.

Și din a chaosului văi,
Jur împrejur de sine,
Vedea, *ca-n ziua cea dentâi*,
Cum *izvorau* lumine;

Cum izvorând îl înconjor
Ca niște mări, de-a-notul...
El zboară, *gând purtat de dor*,
Pân' piere totul, totul;

Faptul că aripile *„creșteau în cer”* indică *orientarea* acestui zbor. *„Cu-aripe lunge curățind* [sfințind] *seninul”*, zisese poetul, mai înainte, în *Fata-n grădina de aur*.

Paradoxul continuă să se manifeste, pentru că, pe de o parte, sensul zborului său este *ascendent*, spre cer sau spre un cer *mai înalt*, iar, pe de altă parte, *„Părea un fulger nentrerupt/ Rătăcitor”*.

Însă, din nou, ceea ce pare o contradicție în *imagini* și în *logica obișnuită* (iar opera lui Eminescu *e plină* de asemenea *contradicții* care au făcut obiectul nedumeririlor și al indignării contemporanilor și nu numai), se explică, de fapt, prin realitatea *interioară/ spirituală* pe care o reflectă.

Luceafărul e, cu totul, *energie*, e *tensiunea* unui stări de spirit care oscilează între doi poli. Pe de o parte e *„gând purtat de dor”* zburând spre Dumnezeu, iar pe de altă parte, *patima* îl face să se

răzlețească printre stele – printre alte *stele* ca el – și *să pară* ca un *fulger rătăcitor*.

El zboară *spre* Dumnezeu, dar nu e animat de o dorință bună, ci de una a renunțării la *natura* hărăzită lui de Dumnezeu.

Însă nu e nici pe departe Satan damnatul, care *visa* să-și pună *scaunul* lângă Dumnezeu (*cf.* Is. 14, 13-14).

Dimpotrivă, Luceafărul eminescian e gata de *jertfă*, e gata *să piară*, dar nu din mândrie, ci din *iubire*, chiar dacă această iubire nu este demnă de statutul său ontologic.

Cu toate acestea, deși capabil de jertfă, iubirea lui rămâne una *pătimașă*, nu este ca iubirea lui Hristos pentru *logodnica* Sa, Care

atâta doriia
de păharul acesta a-l bea,
cât acea puţină vreme ce mai era
să treacă până a-l bea
Îi părea
că sunt mii de ani.

Căci cu setia acestui păhar să lucra
mântuirea sufletelor omenești /…/

Şi atâta să bucura
de acestia
cât în locul bucuriei ce era
înaintea Lui
răbda Crucea de-L muncia
și bătăile de-L căzniia
și spinii de-L încrunta
şi durorile sufletului de-L chinuia,
de care chinuri asuda

sudorile cele crunte,
negândind nimic de rușine.

Că de au părut lui Iacov puțin 7 ani
a sluji pentru Rahila,
logodnica lui,
de dragostea ce avea
către dânsa,
dară unui Iubitoriu mare ca Acesta,
cum nu i-ar fi părut puține
muncile și caznele,
cu care iubita Lui logodnică o răscumpăra
și o curățiia pre dânsa
cu scăldarea neprețuitului Său Sânge
și foarte frumoasă,
făr' de nicio hulă și întinăciune
o făcea[89].

De aceea, alegorizând, în ipostaza Luceafărului-Hyperion, figura sa de *geniu*, Eminescu își construiește o fizionomie stranie, alcătuită din elemente contrare, pe de o parte *sfânt-angelice* și chiar *cristice*, pe de altă parte *demonice*. Pentru că acestea erau *tendințele* pe care le simțea înfruntându-se în sine însuși.

Am explicat suficient, mai sus, în ce constă *demonismul* aspirațiilor sale.

Poate cuiva i se va părea *prea mare* pretenția lui Eminescu de a se considera *nemuritor* – al cărei apogeu credem că îl constituie aceste versuri conținând mărturisirea Părintelui: *„Noi nu avem nici timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte”*.

[89] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 13-14.

În mod evident, aceste versuri indică *identitatea* cu Dumnezeu, însă, din tot contextul poemului înțelegem că nu este vorba despre *identitate ființială* (mult trâmbițata *consubstanțialitate*, susținută de Ioana Em. Petrescu și îmbrățișată adesea ca soluție critică), ci despre *identitate harică*. Adică despre *harul* dăruit de Dumnezeu *aleșilor* Lui, prin care aceștia se fac *asemenea* Lui, *nemuritori* și *dumnezei*, după cum susțin cărțile Ortodoxiei:

> „Și iarăși tot el [Sfântul Maxim Mărturisitorul], [zice] în theorii [despre Sfântul Melhisedec, ca *paradigmă* a omului sfânt]:
>
> > «"*fără-de-tată, fără-de-mamă și fără-început-al-neamului, nici început al zilelor având, nici sfârșit al vieții*" s-a scris [despre] marele Melhisedec – cum a lămurit cele despre el adevăratul cuvânt al bărbaților purtători-de-Dumnezeu – nu pentru firea [lui] cea zidită, cea din cele ce nu sunt [zidită *din nimic*], după care și-a avut început și sfârșit al vieții, ci pentru harul cel dumnezeiesc și nezidit și pururea-fiitor [și] mai presus de toată firea și vremea, [cel] de la Dumnezeu Cel pururea-fiitor».
>
> Cum, dar, nu [va fi harul] nezidit și fără-de-început, de vreme ce pe părtașii de el îi face neziditi și fără-de-început și fără-de-sfârșit?; că tot el [Sfântul Maxim] zice, iarăși, despre acesta:

«fără-de-început și fără-de-sfârșit s-a făcut Melhisedec, nemaipurtând în sine viața cea mișcătoare înlăuntrul timpului, cea cu început și cu sfârșit și clătinată de multe patimi, ci doar pe cea dumnezeiască a Cuvântului sălășluit [în el], cea veșnică și nicicând sfârșită de moarte»;

și iarăși

«rațiunea faptului de *a fi pururea bine* vine după har în cei vrednici aducându-L cu sine pe Dumnezeu Cel după fire mai presus de tot începutul și sfârșitul, Care pe cei ce – după fire – au început și sfârșit îi face – după har – [să fie] fără-de-început și fără-de-sfârșit»”[90].

Iar Sfântul Vasile cel Mare spunea:

„și a luat omul, sălășluindu-Se Duhul înlăuntrul lui, vrednicie de proroc, de apostol, de înger, de Dumnezeu – cel [ce] mai înainte [era] pământ și cenușă”[91].

La fel și Sfântul Ioan Damaschin afirmă despre Îngeri:

„Îngerul nu este *nemuritor* prin fire, ci prin har”[92].

---

[90] Sfântul Marcu Evghenicul, *Opere II*, Ed. Gândul Aprins, București, 2014, p. 185-187.

[91] *Cf.* Idem, p. 249.

[92] Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, traducere de Pr. D.[umitru] Fecioru, Ed. Scripta, București, 1993, p. 47.

Așa încât pretențiile lui Eminescu în legătură cu ce este (sau trebuie să fie) *un fiu al lui Dumnezeu* sunt în conformitate cu tradiția sa literar-religioasă. Căci însăși *Scriptura* spune (după cum am amintit deja undeva mai sus): „Eu am zis: *Dumnezei sunteți și toți fii ai Celui Preaînalt*" (Ps. 81, 6, *Biblia 1988*).

Imaginea pe care poetul i-o construiește Luceafărului său nu ține, așadar, numai de interferențele cu mitologia romantică și nu se poate explica doar prin *consubstanțialitatea* acestuia cu Dumnezeu, de sorginte gnostic-păgână, așa cum au susținut unii dintre criticii noștri.

De asemenea, *stelele* ca simbol al *Îngerilor* constituie un fapt cunoscut de poet din literatura noastră veche – iar Sfântul Antim ne poate da din nou mărturie: „Îngerii sunt stele"[93] – în sensul de *stele* pe catapeteasma Cerului, în Cerul Împărăției celei veșnice, ca și Sfinții.

Și, de altfel, cred că la aceste *stele* s-a gândit Eminescu, atunci când a spus: *„Un **cer de stele** dedesubt,/ Deasupra-i **cer de stele**"*. Din acest *„cer de stele"* Luceafărul *alunecă* precum *„un fulger nentrerupt"* de gândul pocăinței sau al conștientizării adevăratei sale *meniri*.

Acest *„cer de stele"*, care e *„deasupra"* și *„dedesubt"*, este duhovnicesc și nu suportă aceeași interpretare cu acele *mări de lumini* stelare despre care vorbește puțin mare departe: *„Vedea, ca-n ziua cea dentâi,/ Cum izvorau lumine;/ Cum izvorând îl înconjor/ Ca niște mări, de-a-notul..."*.

Primul este un *peisaj simbolic*, înfățișând o lume spirituală: un *cer*. Al doilea este un *peisaj*

---

[93] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 124.

natural/ cosmic, în care sunt *mări de stele* – din nou *marea*, ca simbol al nemărginirii, dar și al agitației mișcării –, iar luminile stelare izvorăsc *întru ființă*, *„ca-n ziua cea dentâi”*.

Luceafărul vede *puterea* lui Dumnezeu de a stinge și a aprinde stelele și sorii: *„Vedea, ca-n ziua cea dentâi/ Născând din neguri stele/ Umplând a chaosului văi/ Și izvorând din ele // Ici se aprinde-o stea în drum/ Colo se stinge-un soare”*[94].

„Un soare de s-ar stinge-n cer/ S-aprinde iarăși soare”, îi va specifica, *teoretic*, Părintele ceresc, confirmându-i ceea ce el văzuse în mod *practic*.

Regenerarea cosmică, pe care *o proniază* Părintele său, îi dă Luceafărului posibilitatea să admire nașterea *luminii „ca-n ziua cea dentâi”*[95]. Eminescu spune, cu alte cuvinte, în versurile sale, că Luceafărul, văzând *născându-se* stele și sori, în drumul său cosmic, își aduce aminte de nașterea *luminii* din *ziua întâi* a creației.

Însă Luceafărul este, din nou, între *cer* și *mare*: între o lume *duhovnicească* și o lume *materială*, amândouă *inundate* de lumină. *Zborul* lui devine un *înot* prin *mări de lumină*, ceea ce, pe lângă imaginea copleșitoare, pare a fi ceva caracterisitc pentru *„al valurilor domn”*, cel care și-a luat prima înfățișare scufundându-se în mare.

Iar *corespondența* aceasta – despre care spuneam că este specific eminesciană –, între

---

[94] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, op. cit., p. 402.

[95] Sfântul Ioan Damaschin: „Unii spun că Îngerii s-au făcut înaintea oricărei făpturi, după cum spune Grigore Teologul: «La început Dumnezeu gândește puterile îngerești și cerești și gândul Lui s-a făcut faptă». Alții spun că s-au făcut după ce s-a creat primul cer. Toți, însă, mărturisesc că s-au făcut înainte de plăsmuirea omului. Dar eu sunt de părerea lui Grigore Teologul. Căci trebuia să fie zidită mai întâi ființa spirituală și apoi cea sensibilă”, *cf.* *Dogmatica*, op. cit., p. 49.

peisajul natural/ cosmic și cel *spiritual* este din nou pe deplin ilustrată, și în această secvență poetică.

Mai mult, *răzlețirea* Luceafărului din al său *„cer de stele”* spirituale și *izvorârea stelelor* în universul material, ca momente concomitente, reprezintă un evident ecou poetic al relatării cronografelor vechi, care precizează că Lucifer și îngerii lui au căzut în ziua *a patra* a creației, zi în care Dumnezeu a creat *luminătorii cerului*, adică aștrii:

> „A patra dzî *când fiace Dumnădzău luminele cele mari și stelele*, într-aceasta dzî *au cădzut den ceriu Luceafărul*, carele <iara mai mare> pre o ceată de îngeri den cetele îngerești, carele s-au mărit dentru sâne și s-au mândrit în cugetul său”[96].

> *„A patra zi făcu soarile, luna și stelile*. Aceste trei lucruri făcu Dumnezeu a patra zi. [...]. Într-această zi *fu împodobit ceriul cu toată podoaba* [stelelor], iar mai pre urmă, întunerec și beznă, și [Luceafărul] fu lipsit de frumusețea ceriului [pentru mândrie,] [...] de frumusețea îngerească fu lipsit”[97].

În ziua a patra, când Dumnezeu „pod[o]bi ceriul cu stéle și *cu lucéferi*, cu soarele și cu luna, de *se întrec una cu alta, întru lauda Cui le-au fapt* [făcut]”[98], în ziua în care au fost creați *luceferii*

---

[96] *Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, vol. I, op. cit., p. 5.

[97] *Palia istorică [bizantină]*, ediție de Alexandra Moraru și Mihai Moraru, Ed. Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2001, p. 102.

[98] Mihail Moxa, *Cronica universală*, op. cit., p. 100.

materiali, așadar, atunci *Luceafărul spiritual* n-a mai vrut să mai laude pe Ziditor și *a căzut* din cer.

Căci atunci „când s-au făcut stealele, M-au lăudat cu glas mare toți Îngerii Mei” (Iov 38, 7, *Biblia 1688*)[99].

Luceafărul eminescian – ne avertizează poetul – e pe punctul de a face același *pas greșit*, de a cădea din *cerul său de stele*. Însă el nu *se înalță* spre Dumnezeu pentru a se considera *asemenea Lui prin fire*, așa cum avusese neobrăzarea Lucifer, ci pentru a-I cere să i se îngăduie o viață și o iubire *pământească*, renegându-și astfel condiția sa. Luceafărul lui Eminescu cere pentru sine *moartea* și nu se consideră *asemenea* cu Dumnezeu.

Vom vedea însă că el nu cere *imperativ* împlinirea dorinței sale, ci Îl *imploră* pe Dumnezeu să îngăduie o *derogare*, în cazul său. De aceea și Părintele ceresc este condescendent față de el.

Ne oprim puțin asupra *izvorârii de stele*. Am remarcat, cu alte ocazii[100], că, la Eminescu, stelele *izvorăsc*, iar izvoarele *răsar* sau *se nasc*: *„izvorul, prins de vrajă,/ Răsărea”* (*Povestea teiului*), *„izvorăsc din veacuri stele una câte una”* (*Scrisoarea*

---

[99] Traducere fidelă din LXX: ὅτε ἐγενήθησαν ἄστρα ᾔνεσάν Με φωνῇ μεγάλῃ πάντες Ἄγγελοί Μου.

Însă, în VUL, avem o altă variantă, în care, în loc de *Îngerii Mei* găsim *fiii lui Dumnezeu*: „cum Me laudarent simul astra matutina et iubilarent omnes filii Dei/ Când M-au lăudat împreună cu stelele de dimineață și au cântat de bucurie toți *fiii lui Dumnezeu*”.

Îi mulțumesc Părintelui Dorin, soțul meu, pentru că mi-a interpretat faptul că *stelele de dimineață* înseamnă stelele cele *mai întâi zidite*, adică Îngerii. De aceea și la Is. 14, 12, cel ce a căzut, Satan, este numit *luceafărul de dimineață* (ὁ ἑωσφόρος ὁ πρωὶ).

[100] A se vedea teza noastră doctorală: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 386, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

Și: Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 280.

III), *„stele izvorăsc pe ceriu”* (*Memento mori*); *„Se nasc izvoare”* (*Coborârea apelor*) etc.

Însă numai de curând am înțeles că această *metaforizare* s-a produs în virtutea etimologiei latine a verbului *a (se) naște*. Pentru că *nascor, nasci, natus sum* (v. dep.) înseamnă: a se produce spontan, a veni întru existență/ întru ființă, *a izvorî*, a crește, a trăi, *a se naște*, *a răsări* (stelele), a se ivi zorile, *a începe*, a apărea[101].

Luceafărul ajunge undeva, într-un loc care pare *la capătul* spațiului și al timpului.

Nu știm dacă el a crezut cu adevărat să s-ar putea să existe un asemenea *loc* în univers (în orice caz, contravine ideii moderne de *univers infinit*) sau dacă vorbește numai *alegoric* despre o asemenea posibilitate, dorind să indice cumva, în mod poetic, faptul că *s-a apropiat* de Dumnezeu:

Căci unde-ajunge *nu-i hotar*,
Nici ochi spre a cunoaște,
Și vremea-ncearcă în zadar
Din goluri a se naște.

Nu e nimic și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adânc asemene
Uitării celei oarbe.

---

[101] La fel și: *orior, oriri, oritus sum* (v. dep.) = a răsări (soarele), a izvorî (izvorul), a se înălța, a se ridica, a începe, a proveni din, a se naște, a fi creat, a descinde din, a ieși, a se ivi.

În *Biblia de la București* am dat peste o traducre interesantă, deși urmează LXX, iar nu varianta latină: „La grădina nucului am pogorât, să văz întru *nașterea pârâului*, să văz de au înflorit via, [de] înflorit-au rodiile” (Cânt. cânt. 6, 10).

Versurile sunt foarte greu de înțeles. Remarcăm faptul că aici nu este *„ochi spre a cunoaște”*, precizare pe care a făcut-o și în *Scrisoarea I*, atunci când vorbea despre starea de fapt de mai înainte de a fi lumea: *„era un întuneric ca o mare făr-o rază,/ Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază”*. Eminescu se referă la faptul că nu exista *ochi creatural* care să fi fost prezent *„pe când ființă nu era, nici neființă”*, pe când era numai Dumnezeu: *„pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns. /.../ Și în sine împăcată stăpânea eterna pace!...”* (*Scrisoarea I*).

Mai spune că aici *„nu-i hotar”*, deci nu există spațiu de definit, și că *„vremea-ncearcă în zadar/ Din goluri a se naște”*: cea mai frumoasă metaforă *temporală* pe care o cunosc.

Ea definește *inexistența timpului* – pentru că și *timpul* este o creație a lui Dumnezeu, pe care El a făcut-o concomitent cu lumea, după cum ne arată Sfântul Vasile cel Mare în *Hexaemeron* – și, cu toate acestea, spune mai mult decât simplul fapt că *timpul încă nu exista*.

În teza noastră doctorală am vorbit despre *metaforele neființei* la Eminescu[102], prin care poetul încearcă o *plasticizare/ o exprimare* a acesteia, numind-o *„ceață sură”* (*Fata-n grădina de aur*), *„sure văi de chaos”* (*Scrisoarea I*, *Memento mori*), *„a chaosului văi”* (*Luceafărul*) etc.

Plasticizând-o/ metaforizând-o, însă, o aducea cumva *spre ființă*, anunțând poetic *plasticizarea gândului lui Dumnezeu*, prin care lumea a luat ființă *din nimic*.

---

[102] A se vedea: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 403-404, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

Acum, în același mod, plasticizează...*inexistența timpului*, spunând că *„vremea-ncearcă în zadar/ Din goluri a se naște”*. *Golurile* în sine reprezintă o imagine „vizuală” impresionantă. Nu poți să-ți *reprezinți*, la nivel mental, așa ceva, cu toată *imaginea plastică* a lui Eminescu.

Nu există *timp*, dar totuși, în acest *neant* există *o zbatere spre naștere*. Deși e un lucru *inconceptibil*, poetul imaginează o *zbatere a neființei* pentru a deveni *existență*. *Nimicul/ neantul* e definit ca *„o sete care soarbe”* – într-o prelucrare anterioară, manuscrisă: *„îl sorb a chaosului văi”*[103].

Luceafărul *simte* că această *sete* neînțeleasă încearcă să *îl absoarbă* și pe el.

Am comentat acest aspect de curând și rămân la aceeași optică:

> „La Dosoftei, această *sorbire* este întotdeauna nefastă: *„Domnul /.../ le va da focul să-i soarbă-n năvală”* (Ps. 20, 25-26); *„moartea l-va sorbi-n pripă”* (Ps. 48, 48); *„de-ar veni moartea/ Să-i concenească cu toată soartea,/ De vii cu totul iadul să-i soarbă,/ Să nu mai hie cu lumea-n hoarbă”* (Ps. 54, 37-40); *„Cu urgie să dea-n râpă,/ Să-i soarbă de vii cu pripă”* (Ps. 57, 39-40), *„Iar aceia ce-m[i] cearcă răul/ Fără de veste să-i soarbă tăul* [balta (iadului)]*”* (Ps. 62, 35-36) etc.
>
> Eminescu ar fi putut reține această *impresionantă* perspectivă, a iadului ca o *gaură neagră* care *soarbe*, atunci când a conceput câteva versuri, celebre de altfel, din *Luceafărul*: *„Nu e nimic, și totuși e/* ***O sete***

---

[103] M. Eminescu, *Opere*, vol. II, ed. Perpessicius, p. 434.

***care-l soarbe**,/ E un adânc asemene/ Uitării celei oarbe”.*

S-ar putea obiecta că Luceafărul zboară și ajunge *în apropierea* lui Dumnezeu, pentru că va vorbi în curând cu *Părintele* său, și deci nu se poate *deduce* neapărat o legătură cu Dosoftei [și cu semnificațiile din psalmii săi].

Însă *iadul* este lăuntric, este *patima/ uitarea oarbă* din sufletul celui care cere de la Dumnezeu *dezlegarea* de nemurire pentru *„o oară/ oră de iubire”*. O variantă manuscrisă a poemului[104] pare mai explicită în această privință, Luceafărul ajungând:

Unde nu-i centru, nici hotar
Nici rază a cunoaște
Și unde vremea înzădar
Încearcă a se naște

Al neființei adăpost
Și al uitării oarbe
Ce soarbe toate câte-a fost
Și tot ce este soarbe.

Fiori de moarte ’l străbat
Și aripele-și strânge
Și este data cea de ’ntâiu
Că el începe-a plânge.

Luceafărul ajunge (în viziunea poetică a lui Eminescu) cumva la *hotarele neființei*, atinge, altfel spus, prin dorința sa pătimașă, *hotarele* neființei care e *uitare* și care *soarbe*.

---

[104] Idem, p. 402.

Și dacă ne amintim definiția Sfinților Părinți dată *răului/ păcatului*, anume că acesta este *amprenta neființei/ a nedesăvârșirii* asupra omului, cred că putem înțelege mai bine astfel, prin intermediul lui Dosoftei și al spiritualității și gândirii ce emană din literatura română veche, versurile lui Eminescu.

Patima e un hău care *absoarbe* sufletul și îl face să *uite* veșnicia condiției sale spirituale"[105].

Uitarea oarbă („*E un adânc asemene/ Uitării celei oarbe"*) denumește tocmai această situație. Cu alte cuvinte, păcatul este o *aspirație spre neant*. Tot Sfântul Ioan Damaschin ne spune că Lucifer

„este cel dintâi care s-a depărtat de bine și a căzut în rău. *Răul nu este nimic altceva decât lipsa binelui*, după cum și întunericul este lipsa luminii. Căci binele este lumina spirituală; în chip asemănător și răul este întuneric spiritual"[106].

Prin urmare, opinia noastră este că Eminescu a încercat să-și reprezinte și să ne reprezinte cumva această alunecare sau tendință spre *hăul/ vidul spiritual*, în forme poetice *plastice*.

Rugăciunea Luceafărului către Domnul și Părintele ceresc este aceasta:

---

[105] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română. I. Dosoftei*, op. cit., p. 45-46, http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

[106] Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, op. cit., p. 49.

– „De greul negrei vecinicii,
Părinte, mă dezleagă
Şi *lăudat pe veci să fii*
Pe-a lumii scară-ntreagă;

O, cere-mi, Doamne, orice preţ,
Dar dă-mi o altă soarte,
Căci *tu izvor eşti de vieţi*
Şi dătător de moarte;

Reia-mi *al nemuririi nimb*
Şi focul din privire,
Şi pentru toate dă-mi în schimb
O oră de iubire...

Din chaos, Doamne,-am apărut
Şi m-aş întoarce-n chaos...
Şi din repaos m-am născut.
Mi-e sete de repaos".

Cum spuneam şi altădată, Luceafărul I se adresează cu apelativele: *Părinte* şi *Doamne*, care provin din terminologia creştină.

Mai mult, Îi adresează cuvintele *„tu izvor eşti de vieţi"*, aşa cum se cântă la *Doxologia mare* de la Utrenie:

> „Doamne, către Tine am scăpat, învaţă-mă să fac voia Ta, că Tu eşti Dumnezeul meu. Că *la Tine este izvorul vieţii*, întru lumina Ta vom vedea lumină"[107].

---

[107] *Ceaslov*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Bucureşti, 1993, p. 72.

Eminescu putea citi această cântare *în orice Ceaslov* (carte de cult tradusă în românește de Antim Ivireanul, încă din 1715) și/ sau o putea asculta la Utrenie.

De fapt, „Că la Tine este izvorul vieții, întru lumina Ta vom vedea lumină” este Ps. 35, 9.

Eminescu însuși Îl numește pe Hristos *„izvorul de viețe”* în poemul *Învierea*[108]. Iar în *Rugăciunea unui dac*: *„El este-al omenimei izvor de mântuire:/ Sus inimile voastre! Cântarea aduceți-i,/ El este moartea morții și învierea vieții*[109]*!”*.

În altă parte[110] am înaintat o ipoteză pe care o credem în continuare valabilă, aceea că formula *„Căci tu izvor ești de vieți/ Și dătător de moarte”* parafrazează, în termeni liturgici, o expresie binecunoscută de la Iov 1, 21: „Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat!”.

Nu lipsește *doxologia* nici din *rugăciunea* Luceafărului: *„lăudat pe veci să fii/ Pe-a lumii scară-ntreagă”*.

„A lumii scară-ntreagă” înseamnă *ierarhiile* îngerești și umane – și e posibil ca Eminescu să fi cunoscut *Ierarhiile* Sfântului Dionisie Areopagitul[111]. L-ar fi putut citi, în traduceri românești

---

[108] A se vedea:

http://ro.wikisource.org/wiki/Învierea_(Eminescu).

[109] Expresia „învierea vieții” Eminescu a subliniat-o, cu creion roșu, și într-un miscelaneu conținând *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, acum ms. B.A.R. 2769, f. 139r.

[110] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 222, n. 671.

[111] A se vedea: Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia cerească*, lectură și comentariu de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, https://archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaCereasca2010.

Și: Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*, lectură și comentariu de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș,

manuscrise, pe Sfântul Dionisie Areopagitul, spre exemplu într-un miscelaneu datând din 1764, care acum este ms. rom. B.A.R. 2468.

Bușulenga propunea a se lua în considerare că numele *Dionis* (din *Sărmanul Dionis*) ar putea proveni de la numele primului Episcop al Atenei[112]. Iar Nicolae Iorga vorbea despre nuvela: *Sărmanul Dionisie*[113].

Este evidentă permanenta *ierarhizare* a lumii în opera lui Eminescu, așezarea ei *în trepte* valorice. Și tot de la Sfântul Dionisie Areopagitul își putea însuși Eminescu și termenii *teologiei apofatice*, ajungând el însuși să *filosofeze* astfel:

> „În adevăr, infinitul, absolutul e neînțeles de mintea noastră. Dar nu trebuie să uităm că nici ni le închipuim altfel, *nici este putința de-a le esprima decât prin negațiuni* (s. n.).
>
> Prin urmare, ceea ce *nu* este inteligența noastră [umană], ceea ce *nu* este mișcare, ceea ce *nu* este materie este absolutul, *este în sine încheiatul* [...] este ceea ce nu e nici moarte, nici nemurire, nici azi, nici mâni, nici etern, nici trecător, *este ceea ce este*"[114].

Definițiile coincid cu revelația lui Dumnezeu către Sfântul Moise: „*Eu sunt Cel ce sunt*. [...] Așa

---

https://archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaBisericeasca2010.

[112] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, op. cit., p. 84.

[113] *Cf.* N. Iorga, *Eminescu*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Nicolae Liu, Ed. Junimea, Iași, 1981, p. 39.

[114] M. Eminescu, *Opere*, XV, ed. inițiată de Perpessicius, p. 270.

să spui fiilor lui Israel: *Cel ce este* m-a trimis la voi!" (Ieș. 3, 14).

Argumentele nemuririi, pe care Părintele ceresc i le va oferi Luceafărului, converg acestor semnificații: *„Noi nu avem nci timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte"*.

Însă Luceafărul nu este *consubstanțial* cu Dumnezeu, el însuși recunoscând că: *„Din chaos, Doamne,-am apărut/ Și m-aș întoarce-n chaos.../ Și din repaos m-am născut./ Mi-e sete de repaos"* – unde *setea de repaos* indicată aici este cea despre care am vorbit deja – setea *„care-l soarbe"* – este o *„sete de patimi"* (cum va zice Blaga) și nu dorința după *repaosul ceresc* sau odihna veșnică.

Și totuși Dumnezeu îi spune: *„**Noi** nu avem nici timp, nici loc"*...Însă acest *noi* trebuie înțeles în sensul în care cei care sunt *fii ai lui Dumnezeu*, deși creați/ aduși în ființă într-un anumit moment temporal, primesc darul de a fi *dumnezei după har*, fapt despre care am vorbit îndeajuns ceva mai devreme. În variantele manuscrise, între cererea Luceafărului și răspunsul lui Dumnezeu mai există o strofă, din care observăm că Luceafărul *nu Îl vede* pe Dumnezeu, ci doar *Îl aude*:

*„Fiori 'l trec atât de cruzi/ Și noaptea se 'nfurtună/ Și-i isvorăște în auz/ **Un glas adânc ce sună**:// – Hyperion, ce din genuni"*[115]... etc.

Sau: *„Și din adâncuri ce-l ascund/ Încât nu știi de unde/ Se naște-**un glas adânc profund**/ Încât abia s'aude"*[116].

Sau: *„Îl sorb adânc fiorii cruzi/ Ai golurilor crude/ Și **i se naște în auz/ Un glas ce-abia s'aude**"*[117] etc.

---

[115] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 404.
[116] Idem, p. 412.

E foarte interesant de observat cum încerca să marcheze, aici, *distanța/ depărtarea* pe care tendința Luceafărului *spre păcat* îl face să o aibă față de Dumnezeu.

Sfântul Augustin spune, într-un comentariu, că Sfinții Protopărinți Adam și Eva, după ce au încălcat porunca, în Rai, au vorbit cu Dumnezeu *auzindu-I* glasul puternic – ba chiar și Cain a vorbit cu El și a auzit glasul Lui[118].

Așa încât precizările lui Eminescu despre *auzul* glasului dumnezeiesc sunt în sensul interpretărilor teologice ortodoxe.

Apropiindu-se de Dumnezeu ca să Îi ceară *dezlegarea de nemurire*, Luceafărul simte...moartea/ haosul/ neființa *„care-l soarbe"*.

Își simte *golul interior* într-un mod foarte profund, rezonând cu *golurile* neființei din care a fost scos atunci când a fost creat.

Deși ni s-a spus că *„creșteau în cer a lui aripe"*, iar *zborul* a părut a fi *spre Dumnezeu*, în același timp, prin dorința de a lepăda cele dumnezeiești (*„greul negrei vecinicii"*) și a se apropia de cele materiale și pernicioase, el parcurge, lăuntric, aceeași distanță în sens invers, încât *aude cu greu* glasul lui Dumnezeu, fiind *„purtat"* de patimă.

Însă Eminescu nu face decât să afirme, din nou, o realitate duhovnicească, pe care în chip neîndoielnic a aflat-o enunțată de foarte multe ori în cărțile vechi ortodoxe pe care le-a citit: aceea că

---

[117] Idem, p. 436.

[118] A se vedea: Sfântul Augustin Episcopul Hipponei, *Despre Sfânta Treime*, în: *Traduceri patristice*, vol 4, traduceri și comentarii de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș și Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 372-379,

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/07/10/traduceri-patristice-vol-4/.

apropierea de Dumnezeu te face *să-ți vezi păcatele* și să-ți simți *vidul interior*.

În basmul din care s-a inspirat Eminescu, zmeul zboară „la scaunul lui Dumnezeu”[119] ca să-I ceară să devină muritor. Asemenea, în *Fata-n grădina de aur*, zmeul se suie *„la tronul cel etern”* și: *„L-a* Lui *picioare în genunchi s-așterne/ Și-ndreaptă ruga-i milei cei eterne*[120]*.//O, Adonai!”*...etc.

În *Luceafărul*, Eminescu a mai păstrat numai imaginea *creșterii în cer* a aripilor acestuia, fără amănuntul *narativ* al ajungerii la *tronul* lui Dumnezeu, adăugând, în schimb, sugestiile pertinente ale *zbaterii lăuntrice dureroase* a Luceafărului.

Semnificațiile din variantele manuscrise ale *auzului slab* cu care percepe *glasul puternic și adânc* al lui Dumnezeu sunt însă de o mare subtilitate duhovnicească și trădează profunda intimizare a poetului cu *substanța* cărților vechi citite.

Luceafărul zboară spre Dumnezeu și se întâlnește cu...*vidul propriu*, cu conștiința lipsei de temelie existențială în sine însuși, pentru că fundamentul creațional al tuturor făpturilor este Dumnezeu.

Primul cuvânt, din răspunsul lui Dumnezeu, reprezintă rostirea numelui *adevărat* al Luceafărului: Hyperion. Sau poate că Dumnezeu *îi schimbă* numele, așa cum a făcut-o de multe ori în istorie cu Sfinții Săi.

---

[119] *Cf.* D. Caracostea, op. cit., p. 28.

[120] În *Dumnezeu și om*, magii călătoresc după stea și ajung să Îl vadă pe Hristos născut Prunc: *„la culcușu-eternei mile”*. Hristos este Mila Eternă cea care l-a făcut pe poet să simtă *„farmecele milei”* în copilărie (*Rugăciunea unui dac*).

În privința acestui nume s-au făcut multe speculații în măsură să justifice un posibil apel *aprofundat* la mitologia greacă, din partea poetului, dar nu ader la aceste interpretări.

Pentru mine, Hyperion este ceea ce spune etimologia cuvântului că este (hyper-eon) și ceea ce însuși poetul a afirmat într-o poezie de tinerețe, adică: cel ce *„trece peste nemărginirea timpului”* (*Numai poetul*)[121].

Numele reafirmă ceea ce susține toată balada sau *Legenda Luceafărului* (titlu sub care poetul a citit-o mai întâi la Junimea): condiția eternă/ nemuritoare a *geniului poetic*.

Răspunsul lui Dumnezeu este lung și *deloc simplu*, deși pare (ca întreg poemul, de altfel):

– „Hyperion, ce din genuni
Răsai c-o-ntreagă lume,
Nu cere semne și minuni
Care n-au chip și nume;

Tu vrei un om să te socoți,
Cu ei să te asameni?
Dar piară oamenii cu toți,
S-ar naște iarăși oameni.

Ei numai doar durează-n vânt
Deșerte idealuri –
Când valuri află un mormânt,
Răsar în urmă valuri;

Ei doar au stele cu noroc
Și prigoniri de soarte,
Noi nu avem nici timp, nici loc,

---

[121] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/Numai_poetul.

Și nu cunoaștem moarte.

Din sânul vecinicului ieri
Trăiește azi ce moare,
Un soare de s-ar stinge-n cer
S-aprinde iarăși soare;

Părând pe veci a răsări,
Din urmă moartea-l paște,
Căci toți se nasc spre a muri
Și mor spre a se naște.

Discursul pedagogic al lui Dumnezeu – al lui Hristos, mai precis (după cum am arătat mai devreme) – insistă pe două aspecte contradictorii care sunt *împletite* în versurile de mai sus: *caracterul muritor* și van al existențelor umane care se derulează *la întâmplare*, la voia destinului sau a *norocului* ori sub imperiul unor *„deșerte idealuri”* (pe care poetul le-a descris pe îndelete în *Scrisoarea I*) versus *nemurirea* celor care se ridică mai presus de acest vârtej existențial.

Aflăm că Hyperion *răsare „c-o-ntreagă lume” din genuni*.

Răsărirea lui – este luceafărul de seară – înseamnă aducere aminte, de fiecare dată, de *geneza lumii*, de naștrea ei *din genuni* (din ape): *„Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?/ N-a fost lume pricepută și nici minte* [umană] *s-o priceapă”* (*Scrisoarea I*).

Am arătat altădată că *prăpastie* și *genune*, în psalmii lui Dosoftei, înseamnă *adânc de apă*, fiind, așadar, sinonim cu *noian de ape* (*noian* era un

termen utilizat în poezie de Budai-Deleanu și de Asachi).

Și credem că această secvență corespunde cu ceea ce scrie în aceste versete:

> „ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος/ În început Dumnezeu a făcut cerul și pământul. Iar pământul era nevăzut [fiind sub ape] și fără formă și întuneric era deasupra abisului [adâncului de ape]. Și Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apei" (Fac. 1, 1-2, *LXX*)[122].

Am văzut că, în *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, creația aștrilor, de către Dumnezeu, ocupă *un loc poetic* important, chiar dacă *lumina* a fost creată în ziua întâi, iar aștrii abia în ziua a patra (ca să fie *vase* purtătoare ale *luminii dintâi*).

Totuși, aștrii (soarele, luna și stelele) sunt, la Dosoftei, cei care *dau zare* lumii, care deschid *orizontul cosmic*.

Pentru Eminescu, răsărirea *lunii*, a *luceferilor*/ a *stelelor* reprezintă momentul de supremă meditație și emoție, în care *contemplă* cu mintea *geneza lumii*. De aceea Hyperion-Luceafărul *„din genuni/ Răsai c-o-ntreagă lume"*.

Ioana Em. Petrescu a făcut această corelație ideatică între *înserare* și *geneză*:

> „Seara eminesciană (*ceas al tainei*) este [...] un timp al *izvorârii*, când *stelele nasc*

---

[122] Traducerea aparține Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/18/facerea-cap-1/.

> *umezi pe bolta senină* (*Sara pe deal*) [...] Timp sacru, înserarea eminesciană e o *perpetuă reeditare a genezei* (s. n.)”[123].

Am putea fi *întru totul* de acord cu exprimarea aceasta, numai că autoarea înțelege *reeditarea* în sensul filosofiei kantiene, ca o continuă *renaștere* a lumilor.

Spre deosebire de cele susținute de Ioana Petrescu, noi considerăm că *înserarea* eminesciană este un *moment anamnetic* și nu o sugestie a *renașterii ciclice* a cosmosului, care să-i fi fost indicată lui Eminescu de filosofia lui Kant.

Chiar *terminologia poetică* eminesciană, ortodoxă și teologic-liturgică (inclusiv acel *ceas al tainei*), ne dezvăluie că *înserările* din poemele lui Eminescu sunt *icoane* ale genezei lumii și nu ilustrează filosofia *renașterilor succesive* ale universului.

Reamintesc ceea ce afirmam altădată:

> „Pe de altă parte, după cum remarca Ioana Em. Petrescu (*Eminescu. Modele cosmologice și viziuni poetice*), izvorârea cosmică a lunii și a stelelor, în opera eminesciană, se petrece la ceasul înserării – *O, ceas al tainei, asfințit de sară* (*Trecut-au anii*) – și reprezintă o reeditare perpetuă a genezei și o izvodire a lumilor din lumină [în sensul că ilustrează, în fiecare seară, *un tablou/ o icoană* a ei]. Ceasul înserării, în Ortodoxie, are multiple semnificații. Seara

---

[123] Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, ediție îngrijită și prefațată de Irina Petraș, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005, p. 43-44.

este timpul începutului lumii („Şi a fost seară şi a fost dimineaţă: ziua întâi" – Fac. 1, 5), timpul când Protopărinţii Adam şi Eva au căzut din Rai (Fac. 3, 8), şi timpul când Hristos a murit pe Cruce şi a rezidit întru Sine umanitatea, reînnoind întreaga Sa creaţie.

La ceasul înserării se cântă *„Lumină lină"*, imn în care este lăudat Hristos ca Cel ce este Lumina lină a slavei Tatălui și Creatorul a toate.

Aceeași *„Lumină lină"* pe care, cu puţină vreme înainte de moarte, Eminescu şi-a arătat dorinţa de a o asculta în fiecare seară, dacă va fi înmormântat lângă o mănăstire la marginea mării – după unele mărturii.

Putem spune aşadar că Eminescu a simţit *înserarea* ca fiind ceasul prielnic în care se fac vizibile [ochiului contemplativ] temeliile lumii, adâncul de lumină şi de raţionalitate al creaţiei, zidite după chipul Logosului-Lumină, al Cuvântului-*Gând* [care a creat lumea]"[124].

De aceea Hyperion (luceafărul de seară) este cel ce *„din genuni/ Răsai c-o-ntragă lume"*. Semnificațiile *răsăririi de stele* și ale *înserării tainice* le-a reținut Eminescu de la Dosoftei și din cultul și teologia ortodoxă.

Și Hyperion aude această mustrare: *„Nu cere semne și minuni/ Care n-au chip și nume"*.

---

[124] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 417.

A se vedea, în continuare, p. 417-420.

Din Sfânta Scriptură cunoaștem că Dumnezeu face *semne și minuni* ca răspuns la rugăciunile oamenilor sfinți sau atunci când proniază viața oamenilor (spre exemplu, atunci când îl trimite pe Sfântul Moise în fața lui faraon pentru a-l convinge să elibereze poporul lui Israel din robie).

În *Viețile Sfinților* se întâmplă minuni sau ei *fac semne și minuni* pentru a se întări în credință sau pentru a-i încredința pe alții de existența, de mila și de dreptatea lui Dumnezeu. Însă există și *cereri* care nu sunt după voia lui Dumnezeu[125] (am utilizat *Biblia 1988*, care, în aceste exemple, e foarte aproape de expresivitatea celei din 1688):

> „Iar El, răspunzând, le-a zis: *Neam viclean și desfrânat cere semn, dar semn nu i se va da, decât semnul lui Iona proorocul*" (Mt. 12, 39).

> „Și apropiindu-se fariseii și saducheii și ispitindu-L, I-au cerut să le arate semn din cer. Iar El, răspunzând, le-a zis: *Când se face seară, ziceți: «Mâine va fi timp frumos, pentru că e cerul roșu». Iar dimineața ziceți: «Astăzi va fi furtună, pentru că cerul este roșu-posomorât». Fățarnicilor, fața cerului știți s-o judecați, dar semnele vremilor nu puteți! Neam viclean și adulter cere semn și semn nu se va da lui, decât numai semnul lui Iona.* Și lăsându-i, a plecat" (Mt. 16, 1-4).

---

[125] Am scris și aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2010/12/29/nu-cere-semne-si-minuni/.

„Și au ieșit fariseii și se sfădeau cu El, cerând de la El semn din cer, ispitindu-L. Și Iisus, suspinând cu duhul Său, a zis: *Pentru ce neamul acesta cere semn? Adevărat grăiesc vouă că nu se va da semn acestui neam*” (Mc. 8, 11-12).

„Iar îngrămădindu-se mulţimile, El a început a zice: *Neamul acesta este un neam viclean; cere semn dar semn nu i se va da decât semnul proorocului Iona. Căci precum a fost Iona un semn pentru Niniviteni așa va fi și Fiul Omului semn pentru acest neam*” (Lc. 11, 29-30).

Pe Hyperion, Hristos Dumnezeu îl ceartă pentru că cere *semne și minuni* care vin în contradicție nu cu *puterea* Sa, ci cu *voința* Sa. Pentru că nu este dorința Lui ca el să renunțe la cele *nemuritoare* pentru cele *deșarte*.

Și toată pledoaria care urmează vizează tocmai scoaterea în evidență a *deșertăciunilor* (o temă *fundamentală* a literaturii române vechi și care este pusă în relief de primele *opere poetice*, în sens modern, ale perioadei literare vechi: *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei și *Viiața lumii* a lui Miron Costin).

Existența umană este supusă trecerii timpului și morții, e caracterizată de succesiunea de generații prin care, spre disperarea poetului, *se repetă* aceeași experiență a zădărniciei umane, aceleași *patimi* și *erori*:

„Dar piară oamenii cu toți,/ S-ar naște iarăși oameni.// Ei numai doar durează-n vânt/ Deșerte

idealuri – /.../ Ei doar au stele cu noroc/ Și prigoniri de soarte /.../ Căci toți se nasc spre a muri/ Și mor spre a se naște”.

Aș vrea să atrag atenția asupra faptului că poetul se exprimă destul de clar: *„Dar piară oamenii cu toți,/* ***S-ar naște iarăși*** *oameni”*. Și: *„Căci toți se nasc spre a muri/* ***Și mor spre a se naște*** **[alții]**”.

Eminescu nu spune niciodată: *mor spre* ***a renaște***. Deși nimic nu l-ar fi împiedicat.

Nu considerăm, prin urmare, că aici poate fi vorba de transmigrația sufletului sau metempsihoză. La fel, nu este vorba despre *renașterea ciclică* a universului, în versurile următoare:

Din sânul vecinicului ieri
Trăiește azi ce moare,
Un soare de s-ar stinge-n cer
S-aprinde iarăși soare;

Părând pe veci a răsări,
Din urmă moartea-l paște,
Căci toți se nasc spre a muri
Și mor spre a se naște.

În opinia noastră, Eminescu exprimă o *filosofie* ortodoxă, pe care o enunța și Dimitrie Cantemir:

> „Socotește dară că ***după viiață moartea aliargă***, căci precum Apostolul mărturisește: *«Nemernici* [străini/ trecători] *sântem pre pământ»* (*Evrei* gl. 11, sh. 13; *Filip*. gl. 3, sh. 20; *Petru*, *Cartea 1* [Epistola I] gl. 2, sh. 11. [...]

Pentru că au Eclisiastul cunoscut și dzice: *«Ce iaste cela ce-au fost? Acela ce iaste să fie. Ce iaste acela ce s-au făcut? Iaste cela ce-i să să facă»* (gl. 1, sh. 9)”[126].

În *Biblia 1688*: „Ce e cea ce fu? Ceaea ce va să fie. Și ce e cea ce s-au făcut? Aceasta ce va să să facă” (Eccl. 1, 9).

Filosofia lui Cantemir și a Ecclesiastului este cea la care face apel și Eminescu: *„Ce este viitorul? Trecutul cel întors/ E* ***șirul cel de patimi cel pururea retors****”* (*Ca o făclie…*); *„Viitorul și trecutul/ Sunt a filei două fețe/ Vede-n capăt începutul/ Cine știe să le-nvețe/ Tot ce-a fost ori o să fie/ În prezent le-avem pe toate,/ Dar de-a lor* ***zădărnicie****/ Te întreabă și socoate”* (*Glossă*).

Iar „*Luceafărul* exprimă alegoric ceea ce *Glossa* rostește gnomic”[127].

Luceafărul: *„Un soare de s-ar stinge-n cer/ S-aprinde iarăși soare”.*

Glossa: *„În zădar un soare pare/ A pieri în noaptea spumii,/ Tot atunci el și răsare/ Pe o altă față-a lumii”*[128].

Luceafărul (variantă)[129]: *„Dacă tăria s-ar negri/ De vijelii rebele/ Și dacă stelele-ar peri/ S-ar naște iarăși stele. /…/ Să cază lumile-n genuni/ Ca frunze reci pe vânturi/ Pământuri piară-n stricăciuni/ S-ar naște iar pământuri // Și când vezi*

---

[126] Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, ediție critică de Virgil Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1990, p. 87.

[127] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1984, p. 122.

[128] M. Eminescu, *Opere*, III, ed. Perpessicius, p. 109-110.

[129] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 383.

soarele asfințit/ Că intră roșu-n apă/ Pe alt pământ a răsărit/ Și ziua o să-nceapă”. Iar

> „*Glossa* revelează, într-o retorică identică celei a *Părintelui* din *Luceafărul*, atașamentul poetului, în mod esențial, față de valorile eternității, de etica stabilității și a nemuririi.
>
> Vremea *stă* și *trece*, concomitent: *«În zădar și timpi și stele/ Ne-ar părea lunecătoare,/ Sunt ca frunze toate cele/ Din copacul ce nu moare./ Peste-un an revin în stoluri/ Păsări ce se-ntind să plece,/* ***Între-a vieții două poluri*** [nașterea și moartea]/ ***Totul stă și totul trece»***[130]”[131].

Din nou, *filosofia* este preluată de la același Cantemir, pentru care omul stă

> „*precum sfera* [stă fixă] ***între doaă poluri***, așe el între doaă țenchiuri, între naștere și între moarte, cu nepărăsite [neîncetate] *clătiri, mutări și griji*, iaste suppus”[132].

Afirmând că *„Dacă tăria s-ar negri/ De vijelii rebele/ Și dacă stelele-ar peri/ S-ar naște iarăși stele. /…/ Să cază lumile-n genuni/ Ca frunze reci pe vânturi/ Pământuri piară-n stricăciuni/S-ar naște iar pământuri”* sau *„piară oamenii cu toți,/ S-ar naște iarăși oameni”*, Dumnezeu nu spune că toate aceste lucruri se și întâmplă astfel în univers, ci că *puterea Sa creatoare* este neîncetată, în vreme ce

---

[130] M. Eminescu, *Opere*, III, ed. Perpessicius, p. 111.

[131] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 373.

[132] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, op. cit., p. 104.

tot ceea ce este creat *din nimic* și este trecător, atârnă de raza vieții care vine de la El, *„precum pulberea se joacă în imperiul unei raze”* (*Scrisoarea I*): *„Pe când tot ce aleargă și-n șiruri se așterne/ Repaosă în raza gândirii cei eterne” (Ca o făclie)*.

Dacă El Și-ar retrage *raza*, lumea nu ar mai avea suport existențial și *ar pieri*. Însă Dumnezeu ar putea oricând crea *alte lumi*.

Aceasta este o afirmație *dogmatică* a teologiei ortodoxe, pe care, în urma Sfinților Părinți, o expune și Sfântul Antim Ivireanul:

> „Dumnezeu însă, Carele numai cu un cuvânt au făcut și au zidit toate lucrurile cele văzute și nevăzute, poate cu adevărat, *cu a Lui preaputernicie*, să facă stele mai luminoase decât acestea ce strălucesc pre ceriu și lună mai iscusită decât aceasta ce ne povăţuiaşte noaptea şi soare mai strălucitoriu și mai luminat decât acesta, carele stinge cu lumina lui toate celialalte lumini și ceriuri mai mari și mai largi în rotocolime și pasări mai cu dulce glasuri și flori mai cu multe mirosuri și copaci mai nalţi şi mai roditori şi vânturi mai sănătoase și văzduhuri mai de folos și hiară mai multe la număr și mai de multe feliuri *și mai multe lumi decât aceasta* ce lăcuim poate să zidească în mărime şi în meşterşug mai minunate...”[133].

Ceea ce afirmă Hristos Dumnezeu în *învățătura* pe care i-o transmite Luceafărului-Hyperion, în parabola lui Eminescu, este *puterea Sa de creație infinită*, a Celui care a zidit cerul cu

---

[133] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 19.

stele și pământul cu marea și pe toți oamenii, dar Care *ar putea* să le și nimicească, *dacă ar dori*. Ceea ce nu se întâmplă.

Însă Eminescu surprinde în aceste versuri diferența colosală, inexprimabilă, incomensurabilă care există între *ceea ce este* Dumnezeu din veșnicie, Creatorul tuturor lucrurilor, și *ceea ce este* creatura Sa, oricare ar fi ea, dar cu atât mai mult cea *materială* și *muritoare*.

Diferența dintre *etern* și *muritor*...

Poetul ne transmite aceste lucruri sub forma *lecției* pe care i-o predă Dumnezeu lui Hyperion.

O strofă din această *pedagogie*,

Ei numai doar durează-n *vânt*
Deșerte idealuri –
Când *valuri* află un mormânt,
Răsar în urmă *valuri*;

ne trimite cu gândul la o altă poezie.

Ne gândim, desigur, la poemul *Dintre sute de catarge*, cu al său binecunoscut refren: *„Vânturile, valurile /…/ Valurile, vânturile”*. Poem pe care l-am comentat integral altădată[134]. De asemenea, despre *stele cu noroc* și despre *stele…fără noroc* am mai discutat[135].

Despre *deșertăciunea* celor lumești și omenești amintesc cu prisosință cărțile românești vechi. În poezie, autorul *Luceafărului* cunoștea

---

[134] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/2012/03/13/dintre-sute-de-catarge/.

[135] Idem: http://www.teologiepentruazi.ro/2007/11/28/omul-cu-stea-si-omul-cu-noroc/.

experiența duhovnicească transmisă de Dosoftei și Miron Costin (despre care am mai vorbit[136]):

Zâlele cu număr mi-s la Tine-n palmă,
Nainte-Ț[i] mi-i statul nice de o samă.
Omul, cât de-a hirea, *este o nemică*.

De vreme ce *trece ca o umbră rară*,

Zădar să trudește de zî pănă-n sară,
De ș-agonisește s-aibă și pre mâine;
Strânsura ce strânge *nu ști cui rămâne*. /.../

Așa-i deșert omul ca o haină slabă,
Stricată de molii și fără de treabă. /.../

Ca și toți părinții mei am fost nemernic [străin]
Într-această lume, *toată viața jelnic*.
(Ps. 38, 15-46)

Nu-ntoarce, Doamne, pre omul
Să-l cuprinză-n jele somnul,
C-ai zâs să să-ntoarcă-n tină
Tot omul de supt lumină.

De i-ar fi viața de lungă
'Ntr-o mie de a[n]i s-agiungă,
Naintea Ta este scurtă
Ca cea zî de ieri trecută. /.../

Ca otava ce să trece
De soare și de vânt rece,

---

[136] Idem: http://www.teologiepentruazi.ro/2011/05/16/ce-este-omul/.

De demineață-i cu floare,
Sara-i veștedă de soare,

A doua zî să usucă,
Ca-n cuptori când o aruncă. /.../

Și de svânta Ta lumină
Veacul nostru ne-nstrăină.

Zâlele noastre le neacă
Urgia Ta și le sacă.
A[n]ii ni să trec cu grabă,
Ca o painjină slabă. /.../

Această lume deșartă
Ne-mblânzește și ne ceartă /.../
Nime n-a scăpa să iasă
Din *urgia ei cea deasă*...
(Ps. 89, 9-46)

Că-m trec zâlele *ca fumul*,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca nește *iarbă tăiată*
Mi-este inema săcată...
(Ps. 101, 13-16)

(Dosoftei, *Psaltirea în versuri*)

*

Trec zilele *ca umbra*, ca umbra de vară; /.../
Fum și umbră sunt toate, visuri și părere.
Ce nu petrece lumea și-n *ce nu-i cădere?*
Spuma mării și *nor* supt cer *trecătoriu*.

Ce e în lume să nu aibă *nume muritoriu*?

Zice David prorocul: *„Viiața ieste floare,*
Nu trăiește, ce îndată ieste trecătoare”.
„Viierme sunt eu și nu om”, tot acela strigă...[etc].

(Miron Costin, *Viiața lumii*)

Eminescu nu se detașează de această concepție asupra *nimicniciei* umane.

Ceea ce subliniază el, însă, atât în pedagogia Părintelui ceresc din *Luceafărul*, cât și în *Glossă*, este *repetiția* în toată istoria a *erorilor* și a *ororilor* umane, *învârtirea* în jurul soarelui a acelorași *vanități omenești*, în condițiile în care omul știe foarte bine că *nu moștenește pământul* și că nimic din acest univers material nu este etern, ci toate sunt *pieritoare*.

Eminescu accentuează foarte mult sentimentul de *déjà vu* al periplului de generații umane (*„Dar piară oamenii cu toți,/ S-ar naște iarăși oameni” (Luceafărul)*; *„Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați/ Ne succedem generații și ne credem minunați/ Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul,/ În acea nemărginire* ***ne-nvârtim*** *uitând cu totul/ Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată” (Scrisoarea I)*), caracterul caleidoscopic, teatral, al *pasiunilor* omenești (subliniat de *Glossă*: *„Și de mii de ani încoace/ Lumea-i veselă și tristă;/ Alte măști, aceeași piesă,/ Alte guri, aceeași gamă”*).

Lumea aceasta deșartă se învârte, comportându-se *instinctual*, într-un univers care el însuși

se mișcă *mecanic*, după legi prestabilite de Dumnezeu, neschimbate.

Poetul stabilește o corelație între *mecanica patimilor* umane și *legea instinctului* sau a mișcărilor cosmice *iraționale*.

Astfel, *valuri* trec *după valuri*, soarele *răsare și apune* zilnic, păsările pleacă și se întorc periodic... totul în univers este *flux și reflux*, *mișcare orbitală*, *„migrație eternă* [perpetuă, fără a fi *eternă* în adevăratul sens al cuvântului]*"* (*Memento mori*).

Eminescu admiră *unicitatea*, lucrurile unice (precum este *geneza* lumii) sau oamenii *unici* și în niciun caz fenomenele *repetitive* sau oamenii care se complac într-o existență lipsită de aspirația spre Absolut, *„la același șir de patimi deopotrivă fiind robi"* (*Scrisoarea I*), în toată istoria, fără să se plictisească vreodată de a-și *explora* patimile și de a-și expune *prostiile* drept mari izbânzi ale *înțelepciunii* lor.

Ei nu văd că existența lor pe pământ e limitată, *„că-ndărătu-i și-nainte-i întuneric se arată"* (*Scrisoarea I*).

Repetiția mecanică, irațională, instinctualitatea și părerea vană îi repugnă poetului, mai ales când e vorba de repetiția *nemerniciilor* omenești: *„Te-or întrece nătărăii,/ De ai fi cu stea în frunte;/ Teamă n-ai /.../ Ce e val ca valul trece"* (*Glossă*).

Despre toate acestea îi *predică* Dumnezeu lui Hyperion, cuprinzându-le într-o retorică succintă dar convingătoare. Pentru că, pe scurt, a renunța la *chemarea lui Dumnezeu*, la darul Lui și a vrea să fii *ca toți oamenii*, pentru o *fericire* pământească de scurtă durată, înseamnă a accepta să intri în *vârtejul* amețitor și fără sens al patimilor telurice – de aceea, când Luceafărul *cădea* din demnitatea sa,

„apa undea-au fost căzut/ În cercuri se rotește” sau *„ceru-ncepe a roti/ În locul unde piere”*.

În *Glossă*:

Nici încline a ei limbă
Recea cumpăn-a gândirii
Înspre clipa ce se schimbă
Pentru *masca fericirii*,
Ce *din moartea ei se naște*
Și o clipă ține poate;
Pentru cine o cunoaște
Toate-s vechi și nouă toate.

„Și nu este *nimic nou* sub soare/ καὶ οὐκ ἔστιν πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον” (Eccl. 1, 9, *LXX*).

Fericirea pământească *„din moartea ei se naște*[137]*/ Și o clipă ține poate”*.

Însă faptul că toată această *învățătură*, în *Luceafărul*, aparține Părintelui ceresc, *Izvorului de vieți* și *Dătătorului de moarte*, ar fi trebuit să pună pe gânduri exegeza noastră literară. Pentru că aceasta înseamnă că aveam de-a face *nu cu o morală umană*, ci cu o ***învățătură revelată***.

Cu alte cuvinte, exegeza noastră ar fi trebuit să implice mai puțin în discuție *filosofia greacă* și *ataraxia stoică* (chiar și Bușulenga greșește atunci când numește *Glossa* „mic manual de înțelepciune

---

[137] Într-un manuscris românesc, conținând o carte a Sfântului Nicodim Aghioritul, care este acum ms. B.A.R. 3074 (*Cărticică sfătuitoare, pentru păzirea celor cinci simțuri, și a nălucirei, și a minții, și a inimii. Și pentru acestea, iare, sânt îndulcirile ceale duhovnicești și chiar ale minții*), Eminescu a citit aceste rânduri și le-a subliniat cu creion roșu, despre vremea vieții noastre care nu este altceva „fără decât o curgere de minunte priimitoare una altiia; care, *una să naște din moartea altiia*, și și atuncea omul înceape a muri când înceape a trăi”, f. 83^r-83^v.

stoică"[138]) și mai mult *apathia/ nepătimirea* promovate de învățătura ortodoxă, isihastă.

Opinia noastră este aceea că, deși acceptăm că poemul este o alegorie, această pedagogie nu este doar *atribuită* de poet lui Dumnezeu, ci ea reprezintă *filosofia* pe care Eminescu și-a format-o în timp, *fundamentând-o* pe *Revelația* Lui, care este *Tradiția ortodoxă* și *Sfânta Scriptură*, pe comentariile teologice și manualele isihaste care aprofundează în mod *practic* învățătura dumnezeiască din *Scriptură*.

Toată *didactica isihastă* insistă pe contemplarea înțelesurilor lumii fără a te implica *pătimaș* în lucrurile ei. Dorința de mărire, patima concupiscenței, încredea în sine și într-un ideal oarecare, uman/ teluric, pe care ți l-ai stabilit, acestea și multe alte *patimi* sunt combătute în cărțile Ortodoxiei, cerându-se credinciosului *să moară* sufletește și duhovnicește pentru lume și *să trăiască* pentru viața veșnică cu Dumnezeu.

E posibil ca unii, privind superficial, să vadă aici *întrepătrunderi* cu filosofia antică stoică, dar cele două învățături pornesc de la rațiuni și urmăresc scopuri cu totul diferite.

De asemenea, cine este interesat, poate urmări viața și practica ascetică la filosofii greci și la nevoitorii creștin-ortodocși, în paralel, și va observa diferențe colosale.

---

[138] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu. Viața*, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009, p. 287.

Deși nu se menționează acest lucru, cartea este o reeditare, apărând mai întâi în vol. *Eminescu. Viață, creație, cultură*, Ed. Eminescu, 1989 (volum ce reunește, pe lângă biografia poetului, cele două cărți anterioare, ale autoarei, despre Eminescu), apoi cu titlul: *Eminescu. Viața*, Ed. Elion, București, 2000. În ediția din 2009 are în plus doar un articol final al autoarei (11 p.), care se numește *Eminescu între credință și cunoaștere*, și care este tot un articol mai vechi.

Eminescu însuși nu era străin de practica ascetică: știm că obișnuia să postească miercurea și vinerea, undeva vorbește despre rugăciunea inimii și de urmări directe ale ei („Prin rugăciune și umilință *se întărește mușchiul inimii* noastre, de putem suporta durerea"[139]), amintește el însuși despre *vise* și *vedenii*, după cum am pomenit mai sus (în poemele *Răsai asupra mea* și *Înger de pază*).

În ceea ce ne privește, avem convingerea că Eminescu a fost influențat *în mod fundamental* de cărțile românești vechi – multe dintre ele având conținut isihast-filocalic sau moral-ortodox – care au stat *la baza* formației sale intelectuale și pe care nu a încetat niciodată să le caute și să le studieze.

Celelalte *filosofii* le-a cunoscut Eminescu mai târziu și le-a asimilat organic în patrimoniul său spiritual lăuntric, fără ca ele să aibă rolul de suprapuneri care să nege sau să facă uitată *temelia* cugetărilor sale, mai ales că lectura cărților vechi românești nu a fost niciodată părăsită de poet.

Mai departe, răspunsul Dumnezeiescului Părinte (care este Hristos Dumnezeu) se concentrează asupra personalității lui Hyperion:

---

[139] Mihai Eminescu, *Opere*, XV, ed. Perpessicius, p. 348.

Spuneam altădată: „O asemenea afirmație nu o poate face sau nu poate să stârnească interesul decât celui care *practică* sau *a practicat* exerciții ascetice isihaste, mai precis, cel care are experiență în legătură cu efectele pe care le produce rugăciunea neîncetată, rugăciunea inimii, care, în primă fază, solicită foarte mult și obosește miocardul, pentru ca, ulterior, rugăciunea să intre în ritmul inimii și aceasta să capete o forță și o rezistență mai mare, atât fizic, cât și spiritual. Gimnastica aceasta isihastă reprezintă un detaliu ignorat cu desăvârșire de cei care nu au experiență practică", *cf.* Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Epilog la lumea veche*, vol. I. 2, Teologie pentru azi, București, 2010, p. 39,

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/04/epilog-la-lumea-veche-i-2/.

Iar tu, *Hyperion, rămâi*
Oriunde ai apune...
Cere-mi cuvântul meu dentâi – [140]
Să-ți dau înțelepciune?

Vrei să dau glas acelei guri,
Ca dup-a ei cântare
Să se ia munții cu păduri
Și insulele-n mare?

Vrei poate-n faptă să arăți
Dreptate și tărie?
Ți-aș da pământul în bucăți
Să-l faci împărăție.

Îți dau catarg lângă catarg,
Oștiri spre a străbate
Pământu-n lung și marea-n larg,
Dar moartea nu se poate...

Și pentru cine vrei să mori?
Întoarce-te, te-ndreaptă
Spre-acel *pământ rătăcitor*
Și vezi ce te așteaptă".

În primul rând, Dumnezeu *îl reașază* pe Hyperion în demnitatea lui, pe care acesta și-ar fi dorit să o părăsească: *„Iar tu, Hyperion, rămâi/ Oriunde ai apune"*.

---

[140] În M. Eminescu, *Opere*, I, ed. Perpessicius, 1939, p. 178, scrie: *„Cere-mi – cuvântul meu de 'ntâiu,/ Să-ți dau înțelepciune?"*. Perpessicius a revenit asupra grafiei în M. Eminescu, *Opere alese*, vol. I, EPL, 1964, p. 175: *„Cere-mi cuvântul meu dentâi – / Să-ți dau înțelepciune?"*.

Rămâi *etern*, oriunde *ai apune*. Dezlegând alegoria, înțelegem că poetul își prospecta *eternitatea*, oricare i-ar fi fost *apunerea*, adică *moartea*.

Într-o variantă manuscrisă, Părintele Hristos îi spune lui Hyperion:

Tu poți muri numai atunci
Când pierzi credința-n mine.

Și ***n-o poți pierde*** căci *tu vezi*
Cum toate-n vremi se leagă
Și dacă tu n-ai înțeles
Au cine să-nțeleagă[?][141].

Cu alte cuvinte, a nu te lăsa *fascinat* de deșertăciunile umane și lumești înseamnă *a nu pierde credința în Dumnezeu*.

Pentru următoarele două versuri („*Cere-mi cuvântul meu dentâi –/ Să-ți dau înțelepciune?*”), ÎPS Bartolomeu Anania a propus, prin 1983, o interpretare care și mie mi-a rămas multă vreme *în memorie* și mi-a influențat *întrucâtva* perspectiva asupra versurilor[142].

Din păcate, această interpretare a ÎPS Bartolomeu ascunde *o eroare* foarte gravă – pe care n-a sesizat-o nimeni și pe care n-am înțeles-o prea bine până acum, când am ajuns să comentez poemul în amănunt – și de care trebuie să mă delimitez.

---

[141] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 389.

[142] A se vedea articolul nostru: http://www.teologiepentruazi.ro/2008/03/22/eminescu-si-ortodoxia-influente-crestine-in-luceafarul-ix/.

Să urmărim faptele. Așadar, într-un articol intitulat *Drama divină a lui Hyperion*[143], acesta spune că lui Mihai Bulacu

> „îi datorăm, se pare, descoperirea unei pagini inedite de manuscris eminescian (în Biblioteca Academiei) pe care se află însemnarea: *Legenda Luceafărului*, dedesubtul căreia începe transcrierea autografă a prologului din Evanghelia după Ioan. [...] Ca atare, nu pentru un simplu divertisment va fi transcris el prologul Evangheliei a patra și nu puțin va fi meditat asupra deschiderii: *La început a fost cuvântul*.
>
> Eminescu nu putea să ignore că acest Cuvânt de la început, în mărturisirea creștină nu era altceva decât Fiul, a doua persoană a Sfintei Treimi, de o ființă cu Tatăl *prin Carele toate s-au făcut*.
>
> Așadar, Cuvântul e de aceeași esență cu Tatăl și participă la creație ca factor activ. Prologul ioanic însă mai are un pol: *Și Cuvântul trup s-a făcut*. Prin urmare, la început e vorba de Logosul primordial, născut din Tatăl mai înainte de timp, apoi de Logosul întrupat, născut din Fecioară prin Duhul Sfânt. [...]
>
> În universul poemului eminescian, [se ivește] o întrebare crucială: *îi aparține Hyperion naturii create, sau participă la natura divină necreată?* (s. n.)

---

[143] Publicat în *Telegraful român*, nr. 17-20 din 1983 și reluat în: Valeriu Anania, *Din spumele mării*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 141-146.

> Câteva variante ale *Luceafărului*, păstrate în manuscris, folosesc de câteva ori sintagma *Lumină din Lumină* [de fapt: *lumină din lumină*, majusculele fiind stabilite de Valeriu Anania], evident preluată din Simbolul Credinței și cu trimitere directă la Logosul primordial.
>
> Dacă poetul nu a folosit-o și în textul definitiv, aceasta se lămurește prin tendința oricărei mari poezii de a evita explicitul și de a opta pentru implicit, în favoarea ambiguității artistice, ceea ce asigură deschiderea perpetuă a unei capodopere.
>
> În textul publicat însă *e tot atât de limpede că Hyperion are aceeași natură cu a Tatălui* (s. n.). Domnul se referă la *Cuvântul meu dintâi*, la cel ce răsare *din genuni c-o-ntreagă lume* (nu odată cu lumea, ci cu lumea după el). În zborul său înalt, Luceafărul vede *ca-n ziua cea dintâi, cum izvorau lumine*, ca o amintire a părtășiei lui la creație".

ÎPS Bartolomeu nu sesizează însă că, susținând acestea, îl face pe Eminescu *eretic*. Și încă un *mare eretic*.

Sursele creștine pe care le invocă sunt adevărate și suntem de acord că trebuie aduse în dezbatere, însă interpretarea pe care o acordă el versurilor este eronată.

Pentru că una este ca Luceafărul-Hyperion să fie o *creatură* a lui Dumnezeu care împletește, în caracterul său, *trăsături paradoxale*, dovedind pulsiuni contrare, care necesită limpezire, și cu

totul altceva este să susții că el este *deoființă cu Tatăl* – că este *Unul din Treime*, adică – și, prin aceasta, să introduci *nedesăvârșirea* sau – încă și mai groaznic – *tendința spre păcat* în Dumnezeire!

Chiar considerând poemul o *alegorie*, nu poți să-i oferi decât interpretarea pe care am expus-o în comentariul nostru. Poți să spui, așa cum am făcut noi, că în portretul spiritual al Luceafărului (ca și în al altor avatari eminescieni) se împletesc trăsături *cristice* (blândețe, iubire, jertfelnicie), însă identificarea *totală* a Luceafărului cu Hristos, cu Logosul *necreat* și *creator de lumi*, este aberantă.

Luceafărul-Hyperion este *un fiu* al lui Dumnezeu, nu *Fiul lui Dumnezeu*. Este un *hristos după har*, nu după natură.

Mergând pe firul acestei interpretări, se ajunge la concluzia că Eminescu s-a crezut pe sine a fi...*Logosul creator*. Și nu cred că Eminescu a crezut vreodată așa ceva sau ar fi avut intenția să sugereze o asemenea idee.

Înțeleg că autorul putea fi indus în eroare de mai multe *indicii* din poem, pe unele menționându-le el însuși. Însă am explicat mai sus cum se poate înțelege faptul că Luceafărul răsare *din genuni c-o-ntreagă lume*, precum și acela că vede *ca-n ziua cea dintâi, cum izvorau lumine*.

Da, e adevărat că poetul a manifestat inițial tendința de a-i atribui Luceafărului o *natură increată*. Acest lucru trebuie însă cercetat cu mare grijă.

Ea datează de pe vremea când scria *Fata-n grădina de aur*, poetizarea basmului cules de Kunisch, în care Dumnezeu îi răspunde zmeului astfel: *„demone,/ Tu, care nici nu ești a mea*

făptură;/ Tu, ce sfințești a cerului colone/ Cu glasul mândru de eternă gură.../Cuvânt curat ce-ai existat, Eone,/ Când Universul era ceață sură”.

Eminescu urma, aici, relatările din basm, în care zmeul nemuritor îi promite fetei să o ducă unde este locașul lui, adică „acolo unde e lumină veșnică, mai sus de nori”[144].

Luceafărul se îndepărtează însă foarte mult nu numai de basmul popular, ci și de prima sa prelucrare poetică.

Unele variante ale *Luceafărului*, deși nu sunt deloc la fel de *inechivoce* în exprimare, par totuși a sugera ceva asemănător: *„Ca adevăr din sânul meu/ Tu faci din mine parte/ Dar adevărul ca și eu/ Noi nu cunoaștem moarte”* sau *„Lumină din lumină/ Ești parte tu din mine”*[145].

Însă este o mare diferență – o *uriașă* diferență – între a considera că Eminescu a împrumutat *termeni* sau *expresii* din hristologie, pentru a sugera *înrudirea* cu Dumnezeu a omului de geniu, și a considera că poetul a implementat *însăși dogma hristologică* în poem, pentru a o asocia ființei Luceafărului!

Eminescu însuși și-a domolit acea tendință inițială, de care vorbeam, excluzând versurile *prea insinuante* din varianta finală.

Și credem că a făcut aceasta nu „în favoarea ambiguității artistice”, cum afirmă ÎPS Bartolomeu, pe care poetul n-a apreciat-o niciodată în detrimentul adevărului.

Ba mai mult, versurile indicate, în care se recunoaște sintagma *lumină din lumină*, fac parte din variante *primitive* sau *bruionare* ale poemului.

---

[144] *Cf.* D. Caracostea, op. cit., p. 22.
[145] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 389.

Ele nu apar nici în *Legenda Luceafărului* (să-i zicem *penultima* versiune), în care există totuși indicația *plângerii* la întâlnirea cu *neantul*, precum și cea a *auzului îndepărtat* al glasului lui Dumnezeu. Lucruri care nu pot fi nicidecum caracteristice unui *Ipostas divin*, dar pe care ÎPS Bartolomeu nu le-a remarcat deloc, după cum n-a remarcat nici multitudinea elementelor care *contrazic flagrant* ipoteza sa, aceea că „Hyperion are *aceeași natură* cu a Tatălui”.

De altfel, afirmând aceasta, ÎPS Bartolomeu se situează, paradoxal, de aceeași parte cu Ion Negoițescu și cu Ioana Em. Petrescu, care au susținut totdeauna „consubstanțialitatea” Luceafărului cu Demiurgul sau cu...„neființa divină”, considerându-l însă pe Eminescu un „spirit ateu”[146].

Iar, pe de altă parte, nu putem crede vreodată că poetul încerca să insinueze faptul că este *Dumnezeu după fire* și nu *după înfiere*, ceea ce ar fi fost cu adevărat *o cădere luciferică* – ba chiar l-ar transforma într-un predecesor al *Antihristului* nietzschean sau le-ar da dreptate celor care l-au acuzat de *insanitate* –, ci pretenția sa era aceea că *geniul* face parte dintr-o ierarhie foarte înaltă, că este *foarte aproape* de Dumnezeu, ca un *dumnezeu după har*. Și că nu i se poate *îngădui* moartea, la fel ca tuturor acelora care își duc viața în indiferență față de valorile veșniciei.

În schimb, ÎPS Bartolomeu, încercând să justifice cumva interpretarea sa, nu face decât să *înrăutățească* lucrurile:

---

[146] Ioana Em. Petrescu, op. cit., p. 221.

> „Dacă se prezumă o neputință a lui Dumnezeu, una singură, aceasta e imposibilitatea lui de a deveni creatură, de a Se limita pe Sine, de a renunța la propria Lui esență, de a-și anula Ființa. *Imposibilitatea e nu numai a Părintelui, ci și a lui Hyperion, ca unul ce participă la natura Acestuia* (s. n.). [...]
>
> Luceafărul eminescian, ca astru al nopții, pare a fi și creatură, dar mai degrabă un ipostas al increatului, cu menirea de a lumina. *Drama lui este aceea că nu-și poate părăsi condiția ipostatică. Este numai o dramă interioară, nu și o prăbușire tragică* (s. n.)".

Mă întreb, cu regret, dacă autorul a gândit profund aceste cuvinte, pe care le-a așternut pe hârtie, dacă și-a dat seama de consecințele dezastruoase ale introducerii unei *drame* în Treime/ în Dumnezeire, chiar și într-o ficțiune poetică.

Cum ar putea *Logosul dumnezeiesc* să dorească *să-Și părăsească ipostasul*?

A spune că Dumnezeu trăiește *drama* de a nu nu putea deveni *creatură* echivalează cu afirmația lui Camus sau a lui Cioran, aceea că Dumnezeu *pizmuiește* creația Sa.

Nici nu vreau să mă gândesc mai departe sau să încerc să pronunț care ar fi *ultimele consecințe* ale unei asemenea prezumții.

Nu pot să spun decât că ÎPS Bartolomeu s-a lăsat dus *prea departe* pe aripile imaginației, încercând să explice prezența prologului din Evanghelia Sfântului Ioan pe foaia de manuscris cu *Luceafărul*.

Eminescu se putea gândi și cu *alt scop* la înalta teologie a Sfântului Ioan Teologul, pe care acesta a introdus-o în începutul Evangheliei sale și care poate fi citită *antifonic*, în relație, adică, cu primele afirmații din *Geneza/ Facerea*. Pentru că „la început era Cuvântul” (In. 1, 1) *răspunde* sau *corespunde* acelui: „la început a făcut Dumnezeu cerul și pământul” (Fac. 1, 1).

Dumnezeu Cuvântul a făcut cerul și pământul.

Iar Eminescu, ca și Luceafărul-Hyperion, *se raportează* la Dumnezeu Cuvântul, *Izvorul de vieți*, și în niciun caz *nu se substituie* Lui.

Hyperion vorbește *nu cu Tatăl*, chiar dacă I se adresează cu apelativul *Părinte*, ci cu Hristos Dumnezeu (Care, în rugăciunile ortodoxe, de asemenea este numit *Părinte*), cunoscând, foarte probabil, ceea ce mai mulți Sfinți Părinți susțin, aceea că, în vechime, Sfinții Proroci ai Vechiului Testament (ba chiar și Adam și Eva) au vorbit cu Hristos Domnul sau L-au văzut în vedenie pe „Fiul omului”, chiar înainte de întruparea Sa, ca o profețire a acesteia.

Și Hristos este numit *Părinte al nostru*, „Părinte al îndurărilor”[147].

În privința *apelativelor* utilizate în rugăciuni, trebuie precizat că ele sunt *comune* ipostasurilor dumnezeiești, atunci când privesc puterea/ măreția dumnezeiască sau îndurarea/ mila Sa cea din veșnicie. Și dacă Hyperion *vorbește* cu Logosul divin, cum ar putea fi el însuși...*Logosul*? Eminescu *nu îndrăznește* nici măcar să afirme că Hyperion *Îl*

---

[147] *Rugăciune către Domnul nostru Iisus Hristos*, în vol. *Cele mai frumoase rugăciuni ale Ortodoxiei*, cu introducere, note și comentarii de Virgil Cândea, Ed. Anastasia, București, 1996, p. 216.

vede pe Dumnezeu Cuvântul, ci, îndepărtând relatarea *fantezist-naivă* a basmului despre îngenuncherea zmeului în fața tronului dumnezeiesc, ne lasă să înțelegem că Hyperion *vorbește doar* cu Hristos, *auzindu-I* glasul.

Cum ar fi putut deci insinua că Hyperion *este* Logosul sau că este *de aceeași natură* cu Dumnezeu, când nici nu îndrăznește *să-L vadă*?

Adresarea cu *Părinte* și *Doamne* – deși de largă utilizare în rugăciunile ortodoxe – ne amintește de exprimarea lui Miron Costin, din poemul *Viiața lumii*: *„Tu,* ***Părinte*** *al tuturor,* ***Doamne*** *și Împărate,/ Singur numai* ***covârșești vremi nemăsurate****”*. În care, în mod cert, Miron Costin nu se referea numai la Tatăl, pentru că nu numai Tatăl este *veșnic*, ci și Fiul și Duhul.

Și din nou ne gândim la numele *Hyperion* – *cel ce trece peste timp/ dincolo de veac*, de veacul acesta –, cât și la versurile: *„Noi nu avem nici timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte”*.

Fapt care nouă nu ne sugerează o *lipsă de început* a lui Hyperion, adică o ființă de aceeași *esență* cu Dumnezeu, ci o dorință de *înrudire* cu Dumnezeu, de *moștenire* a veșniciei Sale, pe care El Însuși o dorește pentru fiii Săi.

Despre această *înrudire* vorbește și Sfântul Dosoftei:

Că Tu, Doamne Svinte, în ***ruda direaptă***
Ț-gătez[i] lăcuința, [pentru cei] carii [cu] drag Te-așteaptă. /…/
Să să veselească Iacov în tot șirul [Sfinților],
Cu toț[i] credincioșii ce-are Izrailul.

(Ps. 13, 23-32)

*

A Ta este, Doamne, lumea și pământul,
Ce le-ai împlut Sângur dintâi cu cuvântul.
Și toate din lume de Tine-s făcute /.../

Numai cine are mâni nevinovate,
Inemă curată și fără păcate /.../
Unul ca acela de la Domnul are
Dar și bunătate, milă și spori mare.

Și ***aceasta-i ruda*** ce cearcă pre Domnul,
Spițele acestea să le ști tot omul.
Să meargă pre dânse și să-L vază-n față,
Domnul lui Iacov cercând cu dulceață.

(Ps. 23, 1-20)

Numai cei cu *„inemă curată și fără păcate”* pot *„să-L vază-n față”* pe Dumnezeu, ceea ce Luceafărul eminescian nu îndrăznește să facă, din cauza patimii sale *„fără saț”* și *„himerice”*.

Însă Sfinții sunt *spița neamului lui Dumnezeu*, ruda Lui (însemnând: *neamul Lui*), cum zice Dosoftei.

Dacă fiica de-mpărat era *„din rude mari împărătești”* (expresie derivată tot din scriitura lui Dosoftei, după cum am arătat mai sus), Luceafărul-Hyperion este *din ruda Împăratului* veșnic.

În virtutea acestei *rudenii*, credem, Eminescu a încercat (prin sintagme de genul *lumină din lumină* și prin alte exprimări poetice asemănă-

toare) să sugereze un grad de *mare intimitate* cu Creatorul a geniului poetic.

Însă această *intimitate* nu exclude *eroarea*, *căderea* sau *nedesăvârșirea* acestor *rude ale Domnului*.

Ba dimpotrivă, mai toți din această *spiță* au cunoscut și experiența *căderii din har*, precum – spre exemplu – Solomon *„poetul-rege”* cu *„psalmodică gândire”*, care *„cânta pe împăratul în hlamidă de lumină”*, adică pe Împăratul Hristos[148], și care, totuși, *„ieșind din templul sacru lasă gândul lui* ***să cadă****,/ Căci amorul îl așteaptă cu-a lui umeri de zăpadă”* (*Memento mori*).

La fel Hyperion devine Luceafăr *„rătăcitor”* (sau *„Luceafărul cel de dureri”*[149]) pentru același *amor cu umeri de zăpadă*.

Sfântul Solomon este, între oameni, cel care a primit *cea mai mare înțelepciune* de la Dumnezeu. Înțelepciune pe care Hristos i-o oferă și lui Hyperion: *„Cere-mi cuvântul meu dentâi/ Să-ți dau înțelepciune?”*.

Ceea ce îi oferă Dumnezeu lui Hyperion: *forța de creație* (*„cuvântul meu dentâi”*, cuvântul creator) și *înțelepciunea „poetului-rege”* Solomon. Ba chiar o variantă este foarte explicită, în acest sens: *„Vrei* ***din*** *cuvântul meu de ’ntâiu* [cu care am creat lumea]*/ Să-ți dau înțelepciune?”*[150].

Așadar, *cuvântul* (*„cuvântul meu dentâi”*) e un *dar* oferit de Dumnezeu.

---

[148] Pentru că Eminescu *a combinat* haina/ mantia din Ps. 103, 2 (unde Dumnezeu este „Cel ce *Te îmbraci cu lumina* ca și cu o *haină*”) cu mantia purpurie sau *hlamida* (în grecește, dar și în traducerea românească a imnelor din *Minei*) în care a fost îmbrăcat Hristos, spre batjocură, mai înainte de Răstignirea Sa.

[149] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 408.

[150] Idem, p. 438.

Un *dar* care i se oferă la un moment dat și pe care *nu-l avea* din eternitate, pentru că Hyperion nu-și avea ființa din veșnicie, nu era coetern sau consubstanțial cu Dumnezeu, pentru că, dacă ar fi fost astfel, nu ar mai fi fost nevoie să i se dăruiască *harul înțelepciunii* și *harul creator*.

Înțelegem, însă, din aceste versuri, și faptul că *înțelepciunea* și *forța creatoare* sunt sinonime sau *congruente* pentru Eminescu!

Adevărul dumnezeiesc și *creația* nu sunt lucruri distincte pentru poet. *Creația poetică*, oricât de mult ar fi rodul imaginației, nu contravine *Adevărului*, nu îl neagă și nu e manifestarea iconoclasmului.

Așadar, Dumnezeu încearcă să-i schimbe gândul Luceafărului-Hyperion și, după ce-i amintește *deșertăciunea lumii*, îi aduce alte argumente pentru a-l convinge să nu aleagă condiția muritoare pentru *„o oră de iubire"*.

Prima dintre *soluții* ar fi, după cum am arătat deja, să primească soarta împăratului Solomon, *„poetul-rege"* care a îmbinat *înțelepciunea dumnezeiască* și *harul creator* în ființa sa. Și ni se pare firesc ca aceasta să fie *prima propunere* din partea lui Hristos-Dumnezeu, a Celui care este *Înțelepciunea* care a creat tot universul:

> „Fericit omul carele au aflat înțelepciunea și pământeanul carele știe înțelepciunea. Pentru că mai bine e pre ea a neguțători decât visterii de aur și argint. [...]
>
> Lemn de viață [pomul vieții] iaste [ea] la toți ceia ce să țin de dânsa și celor ce să razimă pre ea ca pre Domnul e întemeiată.

Dumnezeu cu înțelepciunea întemeie pământul și găti ceriurile cu mintea. Cu simțirea [puterea] Lui beznile să rupsără și norii curseră roao [rouă]. [...]

Luați învățătură, și nu argint; și minte, mai multă decât aur lămurit [curățit/ aur cât mai pur]; și luați simțiri [dumnezeiești], [mai bine] decât aur curat; pentru că mai bună e înțelepciunea decât pietrile ceale scumpe, și tot cinstitul [demnitarul în lume] nu iaste vreadnic ei.

Eu, Înțelepciunea* [Hristos], *sălășluiiu* [am întemeiat] *sfatul; și mintea, și gândul – Eu am chemat. [...]

De voiu spune voao ceale ce să fac în toate zilele, voiu pomeni ceale den veac să le număr[151].

Domnul zidi pre Mine, începătura căilor Lui la lucrurile Lui; ***mainte [mai înainte] de veac*** Mă întemeie, [mai înainte] de-nceput[ul lumii][152], mai nainte decât a face pământul, și mai nainte decât a face beznele [abisurile/

---

[151] Dumnezeu face *în toate zilele* ceea ce face *din veac*. Prin aceasta ne comunică faptul că Înțelepciunea este un Ipostas veșnic al lui Dumnezeu, Care a cugetat din veșnicie pe cele pe care acum le proniază.

[152] Se referă fie la *nașterea din veșnicie* a Fiului din Tatăl. Prin cuvintele inspirate ale Sfântului Solomon, Hristos vorbește aici despre Sine Însuși, în mod tainic/ metaforic, ca despre Cel ce este Cuvântul Tatălui mai înainte de veci, Înțelepciunea prin Care a fost zidită/ creată lumea.

El pune în antiteză *zidirea* Sa, adică *nașterea Sa din veșnicie*, cu ceea ce înseamnă *zidirea/ creatura Sa*, cele pe care El le-a zidit. Prin aceasta arată că este Ziditorul celor zidite, pentru că începutul ființării Sale este *din veșnicie*, de la Tatăl.

„Zidi pre Mine” și *„Mă întemeie”* sunt sinonime cu *nașterea Sa din veșnicie*, sunt o exprimare metaforică utilizată tocmai pentru a exprima diferența inexprimabilă față de modul *venirii întru ființă* al tuturor celorlalte creaturi din univers.

adâncurile apelor], mai nainte decât a ieși izvoarăle apelor, mai nainte de a se întări munții și mai nainte de toate dealurile [Tatăl] ***Mă naște***. [...]

Când gătiia [crea] ceriul, ***eram de față*** [împreună-Creator] ***cu El***; când usebiia scaunul Său preste vânturi, când tari făcea pre cei de sus nori și cum tare punea izvoarăle celui de supt ceriu, când punea mării cercetarea Lui, și apele nu vor trece [de] gura Lui [de porunca gurii Lui], și tari făcea temeaile pământului; [atunci, Eu] ***eram lângă El tocmind*** [creând lumea și orânduind-o], ***Eu*** [Înțelepciunea Hristos] ***eram cu carea să bucura*** *și în toate zilele Mă veseliiam în fața Lui preste toată vreamea*" (Pild. lui Sol. 3. 13-13, 18-21; 8. 10-12, 21-31, *Biblia 1688*).

O astfel de *relatare poetică* se regăsește și la Iov cap. 38, în Ps. 103, la Înț. lui Is. Sir. cap. 43 etc, cu privire la zidirea lumii și la frumusețea, măreția și armonia ei. Iar Eminescu putea primi *sugestii* și din partea acestor pasaje biblice, nu numai din Rig-Veda, pentru a *poetiza* geneza lumii (motivul pentru care a apelat la Rig-Veda ține de rațiuni pe care le-am discutat altădată).

Hristos, Înțelepciunea și Cuvântul lui Dumnezeu Tatăl, a creat lumea și tot El, în poemul alegoric al lui Eminescu, îi oferă lui Hyperion *înțelepciune creatoare* (înțelepciunea Sa creatoare): *„Cere-mi cuvântul meu dentâi –/ Să-ți dau înțelepciune?"*.

Dumnezeu dăruiește înțelepciunea Sa fiilor Săi („Iară noi, gândul lui Hristos avem": I Cor. 2, 16, *Biblia 1688*) și puterea de a fi *creatori*, chiar dacă forța lor de creație, fiind *făpturi* ale Lui, nu se compară cu a Ziditorului lumii.

Eminescu a considerat că, prin forța lor de creație, dăruită de Dumnezeu, *geniile* sunt niște copii ai Lui:

„Dumnezeu în lume le ține loc de tată/ Și pune pe-a lor frunte gândirea lui bogată. /.../ Că-n lumea din afară tu nu ai moștenire,/ A pus în tine Domnul nemargini de gândire. /.../ Astă nemărginire de gând ce-i pusă-n tine/ O lume e în lume și în vecie ține" (*În vremi demult trecute/ Povestea magului...*).

În ceea ce privește *veșnicia* creației poetice geniale (*„în vecie ține"*), aceasta reprezintă o credință personală a lui Eminescu, care considera că, după moarte, Dumnezeu îi va da să vadă și să trăiască în lumea pe care a creat-o cu forța gândirii sale sau într-una asemănătoare, în *raiul* pe care l-a văzut cu ochii minții, cu păduri, izvoare și luceferi – un univers întreg care va prinde viață, cumva:

Când moartea va cuprinde viaţa ta lumească,
Când corpul tău cădea-va de vreme risipit,
Vei coborî tu singur în viaţa-ţi sufletească
Şi vei dura în spaţiu-i stelos nemărginit;

Cum Dumnezeu cuprinde cu viaţa lui cerească
Lumi, stele, timp şi spaţiu ş-atomul nezărit,
Cum toate-s el şi dânsul în toate e cuprins
Astfel tu vei fi mare ca gândul tău întins.

(*În vremi de mult trecute...*)

În aceasta constă *înrudirea* geniului cu Dumnezeu, în optica poetului.

În poemul *În vremi de mult trecute...*, aceste lucruri îi sunt *șoptite* feciorului de împărat de către un *„seraf mare”*. Dar cert este că, din fragedă tinerețe, poetul a crezut că cel ce contemplă *„steaua singurătății”* (*Odă (în metru antic)*), acela *„trece peste nemărginirea timpului/ În ramurile gândului/ În sfintele lunci,/ Unde păsări ca el/ Se-ntrec în cântări”* (*Numai poetul*).

Amănuntul *păsărilor minunate* care cântă în Rai provine din *Viețile Sfinților*, dintr-o viziune extatică a Sfântului Andrei cel nebun pentru Hristos:

> *„Pasări era în pomii aceia făr' de număr*, unile aripi de aur având, iar altele albe ca zăpada, iar altele cu feluri de înpiestriciuni [culori]. Și șădea *pre rămurele* pomilor Raiului și *prea frumos cânta*, cât de dulceața glasului cântărilor *nu mă simțiiam pre sine-m[i]*”[153].

> *„Paseri în sadurile acelea era fără de număr*, unele aripi de aur având și altele albe ca zăpada, iar altele pestrițe în multe feliuri. Și ședea *pre ramurile* pomilor raiului și *cânta prea frumos*, cât din glasul cel dulce al cântării lor *nu-mi aduceam aminte de sine-mi*”[154].

Eminescu vroia să se mute, după moarte, *„în ramurile gândului”*, acolo unde își construise un

---

[153] *Cf.* Cătălina Velculescu, *Nebuni pentru Hristos*, Ed. Paideia, București, 2007, p. 257.

[154] Idem, p. 284.

univers *după asemănarea* celui pe care îl zidise Creatorul, în care poetul *s-a simțit răpit*:

Și tot ce codrul a gândit cu jale
În umbra sa pătată de lumini,
Ce spun: izvorul lunecând la vale,
Ce spune culmea, lunca de arini,
Ce spune noaptea cerurilor sale,
Ce lunii spun luceferii senini
Se adunau în râsul meu, în plânsu-mi,
De mă uitam răpit pe mine însumi.

(*O,-nțelepciune ai aripi de ceară!*)

Hristos a zidit un univers pentru *„cine are urechi s-audă ce murmur[ă] /.../ prorocitoare stele”* (*Memento mori*).

Căci „cine are urechi de auzit” (Mt. 11, 15; 13, 9; Mc. 4, 9; 4, 23; Lc. 8, 8; 14, 35; Apoc. 2, 7; 2, 11; 2, 17; 2, 29; 3, 13; 3, 22) cuvintele *Scripturii*, are și *urechi mistice* ca să audă ce murmură tainic cuvintele *scripturii cosmice*.

Eminescu a privit *natura cosmică*, creația lui Dumnezeu, ca pe un *rai* sau ca pe un pridvor al Raiului.

Așadar, înțelegem de ce Dumnezeu îi oferă lui Hyperion *„cuvântul meu dentâi”* și *„înțelepciune”*. Înțelepciunea Sa *creatoare*, nu înțelepciune omenească, cu *„aripi de ceară”*.

Însă, uneori, Eminescu recunoștea că puterea sa de creație este *incomparabil* mai mică decât cea dumnezeiască:

Aceasta e menirea unui poet în lume?
Pe valurile vremei, ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi ș-uscate
Cum luna se ivește, cum vântu-n codru bate?
Dar oricâte ar scrie și oricâte ar spune...
Câmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,
O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers.
Natura-alăturată cu-acel desemn prea șters
Din lirica modernă e mult, mult mai presus.

(*Icoană și privaz*)

În strofa următoare din *Luceafărul*, *Părintele* său și al lumii îi oferă forța *cântării orfice*:

Vrei să dau glas acelei guri,
Ca *dup-a ei cântare*
Să se ia munții cu păduri
Și insulele-n mare?

De data aceasta, *darul* lui Dumnezeu nu este în sensul *creării de lumi*, ci al stingerii lumilor, este o *putere eshatonică*. Dar și în acest sens, după cum se vede, *geniul poetic* este caracterizat prin *asemănarea cu Dumnezeu*, Cel ce a creat lumea dar a hotărât și ceasul sfârșitului ei.

Ne amintim și versurile din *Memento mori*/ *Panorama deșertăciunilor*:

Iar pe *piatra prăvălită*, lângă *marea-ntunecată*
Stă Orfeu – cotul în razim pe-a lui *arfă sfărâmată*...
Ochiu-ntunecos și-ntoarce și-l aruncă aiurind
Când la stelele eterne, când la jocul blând al mării.

Glasu-i, ce-*nviase stânca*, stins de-*aripa disperărei*,
Asculta cum vântu-nșală și cum undele îl mint.

De-ar fi aruncat în caos arfa-i de cântări îmflată,
Toată lumea după dânsa, de-al ei sunet atârnată,
Ar fi curs în văi eterne, lin și-ncet ar fi căzut...
Caravane de sori regii, cârduri lungi de blonde lune
Și popoarele de stele, universu-n rugăciune,
În migrație eternă[,] de demult s-ar fi pierdut. /.../

Dar el o zvârli în mare... [etc].

În *Luceafărul*, după cântarea orfică s-ar lua *„munții cu păduri/ Și insulele-n mare”*, ceea ce putem interpreta ca o exprimare metonimică, pentru a desemna întregul univers, cu atât mai mult cu cât *pădurile/ codrii* și *marea* sunt, cu adevărat, pentru Eminescu, simboluri ale *adâncimii* și ale *imensității* cosmice.

În *Memento mori*, Orfeu stă *„lângă marea-ntunecată”*, cu cotul *„pe-a lui arfă sfărâmată”*, într-o atitudine de *disperare*, pentru ca, apoi, să-și arunce *arfa* în mare.

În altă poezie, chiar marea *„se-ndoaie ca o liră/ Cu valuri înstrunită”* (*În căutarea Șeherezadei*).

În ultima noastră carte despre Eminescu remarcam tocmai faptul că *puterea* acestui Orfeu eminescian o depășește *cu mult* pe cea a personajului mitic (care n-ar fi putut *să învie stânca* sau să provoace *sfârșitul galaxiilor*) și luam în considerare faptul ca Eminescu să fi cunoscut asimilarea *metaforică*, în iconografia creștinismul primar, a lui Hristos cu Orfeu, Hristos fiind Cel care

îmblânzește/ împacă oamenii și toată creația prin cuvântul Său[155].

Ne frapează, în plus, faptul că Orfeu, în această secvență din *Memento mori*, stă *„pe piatra prăvălită”*, fiind cel *„ce-nviase stânca”* – amănunte care ne indică scena Învierii.

Înviase, adică, *stânca* inimii oamenilor prin jertfa și moartea Sa...numai că oamenii au uitat toate acestea, ceea ce produce *disperarea* Domnului, întristarea Sa pentru lumea care s-a înstrăinat de El. Nu spunea și Pascal că Hristos e *în agonie* până la sfârșitul lumii?

După *înțelepciune* și *putere creatoare*, Dumnezeu adaugă, la darurile anterioare, *„dreptate și tărie”* (alte atribute ale Sale):

Vrei poate-n faptă să arăți
Dreptate și tărie?
Ți-aș da pământul în bucăți
Să-l faci împărăție.

Îți dau catarg lângă catarg,
Oștiri spre a străbate
Pământu-n lung și marea-n larg,
Dar moartea nu se poate...

Cu alte cuvinte, ceea ce Dumnezeu îi oferă lui Hyperion, în locul păcatului și al morții, este: *asemănarea cu Sine*.

Dumnezeu se opune *morții* pentru că nu e indiferent față de creatura Sa, pe care o iubește, față de cel ce este *după chipul Său*.

---

[155] A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 207-208.

El i-ar face oricare din aceste *daruri* numai să nu aleagă *moartea*.

În manuscrise găsim și aceste variante, la care poetul s-a gândit, dar la care a renunțat ulterior:

De vrei o patimă de sfânt
În inima ta cruda
Îți [dau] un petec de pământ
Ca [să] te cheme Budda.

Vrei să vezi lumea ca'n Olimp
Cum eu ți-am arătat-o
Îți dau o fâșie de timp
Ca să te cheme Plato[156].

*

Și dacă vrei să fii un sfânt
Să știi ce-i chinul, truda
Îți dau un petec de pământ
Ca să te cheme Buddha

De vrei *în număr să mă chemi*
În lumea ce-am creat-o
Îți dau o fâșie de vremi
Să te numească Plato[157].

Eminescu a renunțat însă la aceste strofe, care erau înainte de *secvența Orfeu* – intercalate, deci, între darul *înțelepciunii creatoare* și cel al puterii „orfice" de a destrăma lumile.

Eminescu așezase inițial episoadele cu Buddha și Platon după întrebarea: *„Să-ți dau*

---

[156] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 389-390.
[157] Idem, p. 406.

înțelepciune”?, ca o ilustrare personalizată a acestei *înțelepciuni*, dar se pare că, într-un final, n-a mai considerat că filosofia acelora este cu adevărat *înțelepciune*.

Poetul a renunțat pur și simplu la aceste versuri, care ar fi vorbit despre ipostaza sa de *filosof*, de întemeietor de religii sau de sisteme religioase.

Se pare că, până la urmă, Eminescu a vrut să se identifice alegoric numai cu un *creator* de lumi ale gândirii și ale poeziei și cu un *împărțitor de dreptate*, renunțând la Buddha și la Platon, pentru că Prototipul/ Arhetipul său este Hristos, Dumnezeu Cuvântul.

Nu se recunoaște în ipostaza filosofilor speculativi, adică a acelora care nu cunosc nimic revelat despre Dumnezeu și veșnicie, ci doar *bâjbâie* după Adevăr, filosofând dubitativ – *„Palid stă cugetătorul* [Greciei antice]*, căci gândirea-i e în doliu:/ În zădar el grămădește lumea într-un singur semn;/ Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede”*...(*Memento mori*).

Hyperion ascultă și *primește* lecția pe care i-a ținut-o *Părintele* său:

„Și pentru cine vrei să mori?
Întoarce-te, te-ndreaptă
Spre-acel *pământ rătăcitor*
Și vezi ce te așteaptă”.

În locul lui menit din ceri
Hyperion se-ntoarsă[158]

---

[158] Am folosit *„ceri”* și *„se-ntoarsă”*, fără de care rima e imperfectă, în conformitate cu: Mihail Eminescu, *Poesii*, Editura Librăriei Socecu & Comp., București, 1884.

Și, ca și-n ziua cea de ieri,
Lumina și-o revarsă.

Nu mai e Luceafăr *rătăcitor*, ci Hyperion care *se întoarce în cer*, în *locul menit lui* de Dumnezeu.

Numai *pământul* rămâne *să rătăcească* mai departe: *„acel pământ rătăcitor”*.

Hyperion înțelege că nu trebuie să facă parte dintre *pământenii/ muritorii rătăcitori* departe de Dumnezeu, care își ascultă patimile și au idealuri mici sau scopuri meschine.

Însă, din nou, variantele rămase în manuscris ne prezintă situații interesante:

Oricare mândru început
Cu un sfârșit se ’nche[i]e
Când îngerul au dispărut
Rămâi cu o feme[i]e

Dar totuși nu sfârșești de spus
Și ’ncepi aceleași plângeri
Căci când femeile s ’au dus
Din nou s ’arată îngeri[159].

Aceste *iconizări* ni se par desprinse din hagiografii.

În *Înger de pază*, poetul ne spunea ceva asemănător, vorbindu-ne despre *înlocuirea*, în viața sa, a Îngerului păzitor cu femeia:

Când sufletu-mi noaptea veghea în estaze,
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază,

---

[159] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 390.

Încins cu o haină de umbre și raze,
C-asupră-mi c-un zâmbet aripile-a-ntins;
Dar cum te văzui într-o palidă haină,
Copilă cuprinsă de dor și de taină,
Fugi acel înger de ochiu-ți învins.

Ești demon, copilă, că numai c-o zare
Din genele-ți lunge, din ochiul tău mare
Făcuși pe-al meu înger cu spaimă să zboare,
El, veghea mea sfântă, amicul fidel?
Ori poate!...O,-nchide lungi genele tale,
Să pot recunoaște trăsurile-ți pale,
Căci tu – *tu ești el*.

Să fi notat poetul, în aceste versuri, *experiențe* proprii *reale*?

Și ce înseamnă: *„când femeile s 'au dus/ Din nou s 'arată îngeri"*? Pentru că înțelegem sensul duhovnicesc, dar nu știm dacă este vorba despre vreo pildă patristică transformată în sentință sau despre o experiență personală.

Secvențele următoare din *Luceafărul* prezintă, în esență, scenariul obișnuit al poemelor de dragoste eminesciene:

Căci este sara-n asfințit
Și noaptea o să-nceapă;
Răsare luna liniștit
Și tremurând din apă

Și împle cu-ale ei scântei
Cărările din crânguri.
Sub șirul lung de mândri tei
Ședeau doi tineri singuri:

– „O, lasă-mi capul meu pe sân,
Iubito, să se culce
Sub raza ochiului senin
Și negrăit de dulce;

Cu farmecul luminii reci
Gândirile străbate-mi,
Revarsă liniște de veci
Pe noaptea mea de patemi.

Și de asupra mea rămâi
Durerea mea de-o curmă,
Căci ești iubirea mea dentâi
Și visul meu din urmă”.

Hyperion vedea de sus
Uimirea-n a lor față;
Abia un braț pe gât i-a pus
Și ea l-a prins în brațe...

Miroase florile-argintii
Și cad, o dulce ploaie,
Pe creștetele-a doi copii
Cu plete lungi, bălaie.

Este ceasul *asfințitului de seară* (*„ceas al tainei, asfințit de sară” – Trecut-au anii...*), când *„Răsare luna liniștit/ Și tremurând din apă”*.

E ceasul începutului lumii, care *răsare* din ape primordiale, și de care Eminescu își amintea atunci când vedea că *„este sara-n asfințit/ Și noaptea o să-nceapă”*.

Asfințitul este vremea când Dumnezeu *a sfințit* lumea pe care începea să o creeze.

Liniștea e transcendentală, înalță peisajul într-o dimensiune eternă. Pentru că *geneza lumii* este unită cu *eshatologia*, adică: cu timpul *restaurării* ei în puritate și sfințenie.

Scânteierile luminii de lună în crânguri și miresmele amețitoare ale *șirului lung* de tei, ploile de miresme (*„Miroase florile-argintii/ Și cad, o dulce ploaie”*) au același rol de a transfigura peisajul terestru și de a-l transforma într-o grădină a Raiului.

Perspectiva aceasta e o constantă a liricii eminesciene:

Sara vine din arinişti,
Cu miroase o îmbată,
Cerul stelele-și arată,
Solii dulci ai lungii liniști.

(*Povestea teiului*)

Aștrii cerești sunt *solii lungii liniști* (infuzate și aliterativ), adică ai *„**liniștei eterne** care-mi sună în urechi”* (*Scrisoarea IV*).

Teii *înalți* sunt mereu *„cu flori pân-în pământ”* (*Povestea teiului*), *„cu umbra lată și cu flori până-n pământ”* (*Scrisoarea IV*), *plouând mirosuri* îmbătătoare, ca și când *ar umple* cu floarea și mireasma lor *spațiul întreg* dintre cer și pământ. Ca și când *ar astupa* golul, *distanța* dintre cer și pământ.

Mireasma lor (ca și a salcâmilor și a celorlalte multe flori din poezia eminesciană care fac *„văzduhul tămâiet” (Călin...)*) e o punte inefabilă

către cer, un *liant* al oamenilor cu Raiul neveștejit și neîmbătrânit.

Eminescu nu a ignorat semnificațiile *mistice* ale miresmelor, în versurile sale încărcate de simboluri teologice.

Vorbind despre simbolul *mirului*, Sfântul Dionisie Areopagitul ne spune:

> „suntem încredințați că Iisus cel atotdumnezeiesc, fiind bine mirositor în chip mai presus de ființă, este Cel ce umple înțelegerea noastră de undele spirituale ale dumnezeieștii dulceți.
>
> Căci dacă perceperea bunelor mirosuri sensibile umple de o bună simțire și hrănește de multă plăcere puterea deosebitoare a organelor noastre mirositoare și dacă ceea ce percep e nevătămător și are în sine ceva corespunzător cu buna mireasmă, în chip asemănător se poate spune și de[spre] puterile noastre înțelegătoare [spirituale] rămase necorupte de vreo înclinare spre rău, în funcția naturală a calității lor deosebitoare, că vor percepe, după măsura lucrării dumnezeiești și a deschiderii corespunzătoare a minții spre ceea ce e dumnezeiesc, buna mireasmă cu obârșia în Dumnezeu și se vor umple de sfânta dulceață a hranei atotdumnezeiești.
>
> Deci compoziția simbolică a mirului, ca *o formă a celor fără formă* (s. n.), ne prezintă pe Iisus ca pe Cel ce este izvorul îmbelșugat al bunelor miresme dumnezeiești percepute de noi. [...] Și aceste miresme îndulcesc mințile

cu buna simțire, prin sfintele percepții, folosindu-se de hrana lor spirituală”[160].

De aceea spuneam și altădată că *înmiresmarea*, în versurile poeților noștri, de la Bolintineanu până la mulți simboliști (iar la Eminescu în modul cel mai evident și cu prisosință), este un mod de spiritualizare a materiei urmărind *evadarea* în veșnicie[161].

Revenind la *Luceafărul*, ceea ce e tulburător e faptul că Eminescu nu le refuză celor doi tineri posibilitatea de a *se înălța* prin iubire.

Ba chiar pajul *„guraliv și de nimic”* apare ca depășindu-și condiția, însetat și el de *liniște eternă*: *„Revarsă liniște de veci/ Pe noaptea mea de patemi”*.

Asemenea, și tânăra este *transfigurată*, strălucind *„cu farmecul luminii reci”* – intelectuale, nepătimașe – care poate inspira gândirea (*„gândirile străbate-mi”*).

Nu mai sunt numiți *Cătălin* și *Cătălina*, ci – așa cum s-a spus și se poate aprecia despre perechile din câteva poeme eminesciene (*Făt-Frumos din tei*, *Crăiasa din povești*, *Dorința*, *Povestea codrului*, *Povestea teiului*) –, devin o *paradigmă*, reiterează cuplul primordial, fericirea paradisiacă.

Deși poetul considera că în lume este *„ici-colo câte-un geniu și preste tot gunoi”* (*Icoană și privaz*),

---

[160] Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, Ed. Paideia, București, 1996, p. 86-87.

[161] A se vedea cartea noastră: *Trei poeți și-un început de secol*, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 126-134, 174-176, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/.

el credea totuși că oamenii au posibilitatea, *dacă vor*, să se înalțe *deasupra patimilor* lor[162].

Eminescu revine însă la optica sa *severă* atunci când fata *îl invocă* din nou pe Luceafăr, în

---

[162] Altă dată am presupus, în comentariul nostru, o *dedublare* a Luceafărului: „Dar nu este Cătălin, dacă ne gândim mai bine, cea de-a treia *întrupare* a Luceafărului, în care acesta își ocultează toate atributele eternității, ca să nu o mai cutremure pe femeie nici cu *angelitatea*, nici cu *demonismul* geniului său? Cred că, deși ni se spune că Hyperion s-a întors *în locul lui menit din cer*, el totuși a coborât sub forma lui Cătălin, al treilea travesti fiind cel reușit. Un travesti ontologic sugerat – dincolo de aserțiunea narativă a *imuabilității* Luceafărului – de onomastica transparentă, *Cătălin* nefiind decât un derivat al lui *Călin*, Zburătorul.

În urma acestei descinderi a Luceafărului sub ipostaza *umană* a lui Cătălin, el își păstrează, *incognito*, ochiul *nemuritor și rece* cu care contemplă *privitor ca la teatru* (*Glossă*) scena lumii, în care și el însuși joacă un rol, e o *mască*/ *un obrăzar de ceară* (ceea ce spunea într-un fragment timpuriu, intercalat și într-o variantă din *Scrisoarea IV*: *Totu-i mască pentru mine, însumi eu îmi par o mască*). Este forțat să se dedubleze, fără a se dezintegra ființial, schizofrenic, este silit *să fie* și *să pară*, în același timp, deși departajează între *umbră* și *ființă*. [...] Versurile [...] ilustrează destul de concludent faptul că și Cătălin a devenit, din *viclean copil de casă*, o altă *mască* eminesciană (și nu sesiza Călinescu că *bărbatul* eminescian e un *copil*?). [...] *Revarsă* ***liniște de veci***/ *Pe noaptea mea de patemi* sunt versuri care îl înalță pe Cătălin la ipostaza lui Hyperion, a aceluia care invoca: *Mi-e sete de* ***repaos***. Sau, interpretând altfel, s-ar putea spune că acest Cătălin străbate drumul invers; mai bine zis, *în* Cătălin, *prin* și *după* experiența amoroasă, Hyperion se întoarce *în locul lui menit din cer*. Pentru că, dacă Hyperion implora: *De greul negrei vecinicii,/ Părinte, mă dezleagă /.../ Mi-e sete de repaos* – un *repaos* înțeles aici poate paradoxal, ca *sete de patimi*, cum ar zice Blaga (*o sete /.../ de păcate, de doruri, de-avânturi, de patimi (Lumina)*), o *sete care-l soarbe* a patimei mistuitoare –, în schimb Cătălin se *reîntoarce* la *locul* lui Hyperion, la dorul *liniștei de veci* care să se reverse peste *noaptea mea de patemi*. [...]

Sătul de *noaptea veciniciei* (*Scrisoarea I*), Hyperion nu știuse și nu înțelegea că îl așteaptă *noaptea de patemi*, despre care însă Părintele ceresc îl avertizează: *Întoarce-te, te-ndreaptă/ Spre-acel pământ rătăcitor/ Și vezi ce te așteaptă* ".

Comentariul este *cf.* Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 512-515.

mod egoist, reducându-l la ipostaza de *stea norocoasă*:

– „Cobori în jos, luceafăr blând,
Alunecând pe-o rază,
Pătrunde-n codru și în gând,
Norocu-mi luminează!”.

El tremură ca alte dăți
În codri și pe dealuri,
Călăuzind singurătăți
De mișcătoare valuri;

Dar ***nu mai cade*** ca-n trecut
În mări *din tot înaltul*:
– „Ce-ți pasă ție, *chip de lut*,
Dac-oi fi eu sau altul?

Trăind în *cercul vostru strimt*
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece”.

Hyperion *nu mai cade din înalt*.

Între a fi *Înger* sau *demon*, alege prima variată, ascultând învățătura Părintelui.

Chipurile de lut au doar momente de fericire și de transfigurare, în care intuiesc cumva scopul adevărat al vieții, dar nu trăiesc toată viața iubind și dorind *veșnicia*.

Cercul păcatelor și al viciilor aduse de o viață trăită după voia hazardului, a *norocului*, limitează dramatic ființa umană, închizându-i orizontul veșniciei.

De aceea Hyperion rămâne *„rece”* față de noua chemare, adică *mort* față de toate patimile și tentațiile telurice, față de ispitele omenești[163]: *„Ce e val ca valul trece;/ De te-ndeamnă, de te cheamă,/ Tu râmâi la toate rece”* (*Glossă*).

Poate tocmai de aceea fata îl vedea ca pe *„Un mort frumos cu ochii vii/ Ce scânteie-**n afară**”*. Scânteierile patimii erau *în afara* ființei lui ascetice, sfinte...

---

[163] A consonantiza *nepătimirea* și *nemurirea*, aceasta o poate face numai o conștiință isihastă. A nu mai aștepta nimic de la lume și de la oameni, a fi ca un *mort* în viața aceasta înseamnă, pentru isihaști, a ajunge la *nepătimire*, la desăvârșire.

Desăvârșire la care n-a ajuns dascălul din *Scrisoarea I*, pentru că el spera încă la gloria postumă. De aceea, în optica lui Eminescu, oamenii geniali pot fi și ei *robi „la același șir de patimi”*, în rând cu *neghiobii* (*Scrisoarea I*).

Prin urmare, mai important chiar și decât a putea contempla mental *geneza* și *eshatologia* este a rămâne *rece*/ *mort* față de toate patimile. Pentru că a-ți vedea păcatele și a ajunge la *nepătimire*, prin pocăință, după Sfinții Părinți, este mai important decât a vedea Îngeri sau decât a face minuni.

Eminescu, spunând *„nu spera și nu ai teamă”* și *„rămâi la toate rece”* (*Glossă*), traduce în versuri pedagogia isihastă.

Bibliografie

M. Eminescu, *Opere*, vol. I, *Poezii tipărite în timpul vieții*, introducere, note și variante, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea", București, 1939.

M. Eminescu, *Opere*, vol. II, *Poezii tipărite în timpul vieții. Note și variante. De la Povestea Codrului la Luceafărul*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea", București, 1943.

M. Eminescu, *Opere*, vol. III, *Poezii tipărite în timpul vieții. Note și variante. De la Doina la Kamadeva*, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Mihai I", București, 1944.

M. Eminescu, *Opere*, vol. IV, *Poezii postume. Anexe. Introducere. Tabloul edițiilor*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Academiei Române R.P.R., București, 1952.

M. Eminescu, *Opere*, vol. V, *Poezii postume. Anexe. Note și variante. Exerciții și moloz – Addenda și corrigenda. Apocrife. Mărturii. Indice*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Ed. Academiei Române & Muzeul Literaturii Române R.P.R., București, 1958.

M. Eminescu, *Opere*, vol. VI, *Literatura populară, Introducere. Poeme originale de inspirație folclorică. Lirica populară, balade. Dramatice.*

Basme în proză, Irmoase. Paremiologie. Note și variante. Anexe. Exerciții și moloz. Caietul anonim. Bibliografie. Indici, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Academiei Române & Muzeul Literaturii Române R.P.R., București, 1963.

M. Eminescu, *Opere*, vol. VII, *Proză literară.* Sărmanul Dionis. La Aniversară. Cezara. Geniul pustiu. *Celelalte proze postume. Texte inedite*, studiu introductiv de Perpessicius, Ed. Academiei Române & Muzeul Literaturii Române, București, 1977.

M. Eminescu, *Opere*, vol. XV, *Fragmentarium, Addenda ediției*, ediție critică întemeiată de Perspessicius, coordonatori D. Vatamaniuc și Petru Creția, Ed. Academiei Române & Muzeul Literaturii Române, București, 1993.

M. Eminescu, *Opere alese*, ediție îngrijită și prefață de Perpessicius, vol. I-II, EPL, București, 1964.

M. Eminescu, *Poezii. I-III*, ediție critică de D. Murărașu, Ed. Minerva, București, 1982.

Mihail Eminescu, *Poesii*, Ed. Librăriei Socecu & Comp., București, 1884. [ediția princeps]

Eminescu, *Proză literară*, postfață de Eugen Simion, EPL, București, 1964.

*

Antim Ivireanul, *Opere*, Ed. Minerva, București, 1972.

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură, București, 1688, reeditare la Ed. IBMBOR, București, 1988.

Cantemir, Dimitrie, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, ediție critică de Virgil Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1990.

Idem, *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, studiu introductiv de Adriana Babeți, Ed. Minerva, București, 1997.

Cărticică sfătuitoare, pentru păzirea celor cinci simțuri, și a nălucirei, și a minții, și a inimii. Și pentru acestea, iare, sânt îndulcirile ceale duhovnicești și chiar ale minții, ms. B.A.R. 3074.

Costin, Miron, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958.

Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici, vol. I, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Gabriel Ștrempel, studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, Ed. Minerva, București, 1998.

Dosoftei, *Viața și petreacerea Svinților*, B. A. R., CRV 73.

Idem, *Opere 1. Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1978.

Miniat, Ilie, *Cazanii (București 1742)*, ediție de Cristina Crețu, cuvânt înainte de Eugen Munteanu, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013.

Moxa, Mihail, *Cronica universală*, ediție critică de G. Mihăilă, Ed. Minerva, București, 1989.

Palia istorică [bizantină], ediție de Alexandra Moraru și Mihai Moraru, Ed. Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2001.

Varlaam, Sfântul Ierarh, Mitropolitul Moldovei, *Carte românească de învățătură*, vol. II, Textul, ediție îngrijită și glosar de Stela Toma, prefață și studiu de Dan Zamfirescu, Ed. Roza Vânturilor, București, 2011.

Velculescu, Cătălina, *Nebuni pentru Hristos*, Ed. Paideia, București, 2007.

Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf, în ms. B.A.R. 2769.

*

Anania, Valeriu, *Drama divină a lui Hyperion*, în *Telegraful român*, nr. 17-20 din 1983, reluat în: Valeriu Anania, *Din spumele mării*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1995.

Augustin Episcopul Hipponei, Sfântul, *Despre Sfânta Treime*, în: *Traduceri patristice*, vol 4, traduceri și comentarii de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș și Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2014,

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/07/10/traduceri-patristice-vol-4/.

Biblia, edițiile sinodale ale Bisericii Ortodoxe Române 1988 și 2001.

Caracostea, D., *Două basme necunoscute din izvoarele lui Eminescu*, Ed. Librăriei Socec & Co., București, 1926.

Ceaslov, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1993.

Cele mai frumoase rugăciuni ale Ortodoxiei, cu introducere, note și comentarii de Virgil Cândea, Ed. Anastasia, București, 1996.

Cernovodeanu, Paul, *Eminescu și cronografele românești*, în *Caietele Mihai Eminescu*, vol. II, 1974.

Chendi, Ilarie, *Eminescu și vremea sa*, Ed. Viitorul Românesc, București, 1999.

Del Conte, Rosa, *Eminescu sau despre Absolut*, ediția a II-a, îngrijire, traducere și prefață Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, postfață de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediția românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003.

Dionisie Areopagitul, Sfântul, *Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, Ed. Paideia, București, 1996.

Dragomir, Mioara, *Hronograf den începutul lumii (ms. 3517). Probleme de filologie*, Ed. Trinitas, Iași, 2006.

Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu – cultură și creație*, Ed. Eminescu, București, 1976.

Idem, *Eminescu. Viața*, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009.

Elian, Alexandru, *Bizanțul, Biserica și cultura românească. Studii și articole de istorie*, ediție îngrijită de Pr. Prof. Dr. Vasile V. Muntean, Ed. Trinitas, Iași, 2003.

Filocalia, vol. I, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1946.

Iorga, Nicolae, *Eminescu. El, generația lui și generația noastră*, Ed. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1929.

Idem, *Eminescu*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Nicolae Liu, Ed. Junimea, Iași, 1981.

Ioan Damaschin, Sfântul, *Dogmatica*, traducere de Pr. D.[umitru] Fecioru, Ed. Scripta, București, 1993.

Marcu Evghenicul, Sfântul, *Opere II*, Ed. Gândul Aprins, București, 2014.

Petrescu, Ioana Em., *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, ediție îngrijită și prefațată de Irina Petraș, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005.

Picioruș, Gianina Maria-Cristina, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera,* Teologie pentru azi, București, 2010, http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

Idem, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Ed. Universității din București, 2013.

Idem, *Epilog la lumea veche*, vol. I. 1, ediția a doua, Teologie pentru azi, București 2014, http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

Idem, *Epilog la lumea veche*, vol. I. 2, http://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/04/epilog-la-lumea-veche-i-2/.

Idem, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română,* vol. I, *Dosoftei*, Teologie pentru azi, București, 2013, http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

Idem, *Trei poeți și-un început de secol*, Teologie pentru azi, București, 2014, http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/.

Idem, *Studiu despre „Viața Sfântului Macarie Romanul”*, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 48, http://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/.

Regman, Ștefăniță, *N. Steinhardt către I. Negoițescu: Trei scrisori inedite*, în rev. *Apostrof*, anul XXIV, 2013, nr. 3 (274), http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2016.

Scarlat, Mircea, *Istoria poeziei românești*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1984.

Tudor Vianu despre Eminescu, ediție alcătuită și prefață de Vasile Lungu, Ed. Minerva, București, 2009.

Turdeanu, Emil, Turdeanu-Cartojan, Laetitia, *Studii și articole literare*, postfață și note complementare de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1995.

Zarifopol, Paul, *Pentru arta literară*, ediție îngrijită, note, bibliografie și studiu introductiv de Al. Săndulescu, Ed. Minerva, București, 1971.

*

Dionisie Areopagitul, Sfântul, *Despre ierarhia cerească*, lectură și comentariu de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș,

https://archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaCereasca2010.

Dionisie Areopagitul, Sfântul, *Despre ierarhia bisericească*, lectură și comentariu de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș,

https://archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaBisericeasca2010.

Picioruș, Pr. Dr. Dorin Octavian, *Facerea (cap. 1)*,

http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/18/facerea-cap-1/.

Picioruș, Gianina Maria-Cristina, *Doar un vers din Eminescu*,

http://www.teologiepentruazi.ro/2007/03/15/doar-un-vers-din-eminescu/.

Idem, *Omul cu stea și omul cu noroc*,

http://www.teologiepentruazi.ro/2007/11/28/omul-cu-stea-si-omul-cu-noroc/.

Idem, *Eminescu și Ortodoxia. Influențe creștine în „Luceafărul”*,

http://www.teologiepentruazi.ro/2008/03/22/eminescu-si-ortodoxia-influente-crestine-in-luceafarul-ix/.

Idem, *Nu cere semne și minuni*,

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/12/29/nu-cere-semne-si-minuni/.

Idem, *Ce este omul*,
http://www.teologiepentruazi.ro/2011/05/16/ce-este-omul/.

Idem, *Cărările mării*,
http://www.teologiepentruazi.ro/2012/05/23/cararile-marii/.

Idem, *Conotațiile umplerii ca gest duhovnicesc*,
http://www.teologiepentruazi.ro/2013/11/08/conotatiile-umplerii-ca-gest-duhovnicesc/.

Idem, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română II* [18],
http://www.teologiepentruazi.ro/2014/09/13/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-dimitrie-cantemir-18/.

*

http://cetateaneamtului.ro/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Cetatea_Neamț

https://www.youtube.com/watch?v=FBR1tSY_3AQ

http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperion_(poem)

http://www.poetryfoundation.org/poem/173738

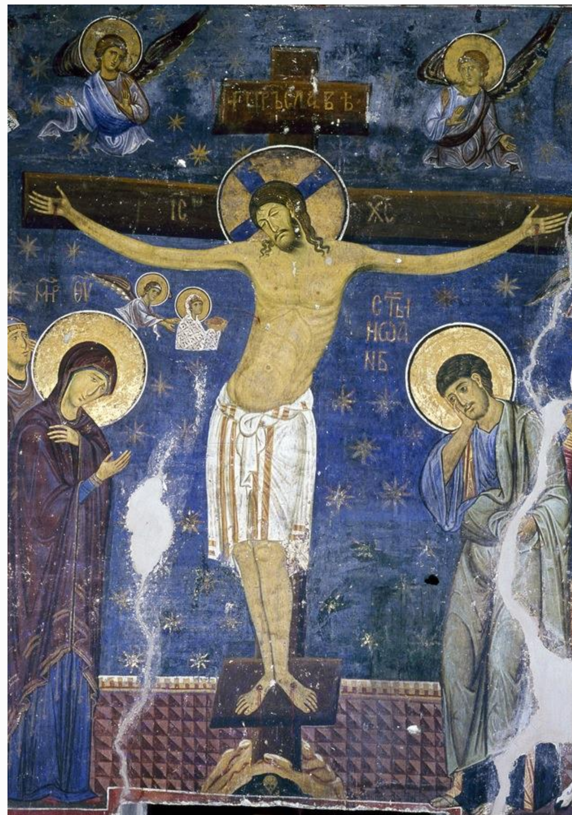
http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperion_(Höld
erlin_novel)

Cuprins

Prima imagine de pe coperta întâi: *Galaxia Andromeda*, *cf.*

http://apod.nasa.gov/apod/ap140730.html.

A doua imagine este un decupaj dintr-o pictură murală a Răstignirii (1209, Măn. Studenica, Serbia):

Imaginea este preluată de aici:

http://wonder.oca.org/2011/09/15/iconography-and-pornography-two-competing-worldviews/.

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș